

L ~~67-5~~
25

OLĢERTS PIŅĶIS

Daudzbērnu ģimeņu nozīme tautas un valsts dzīvē

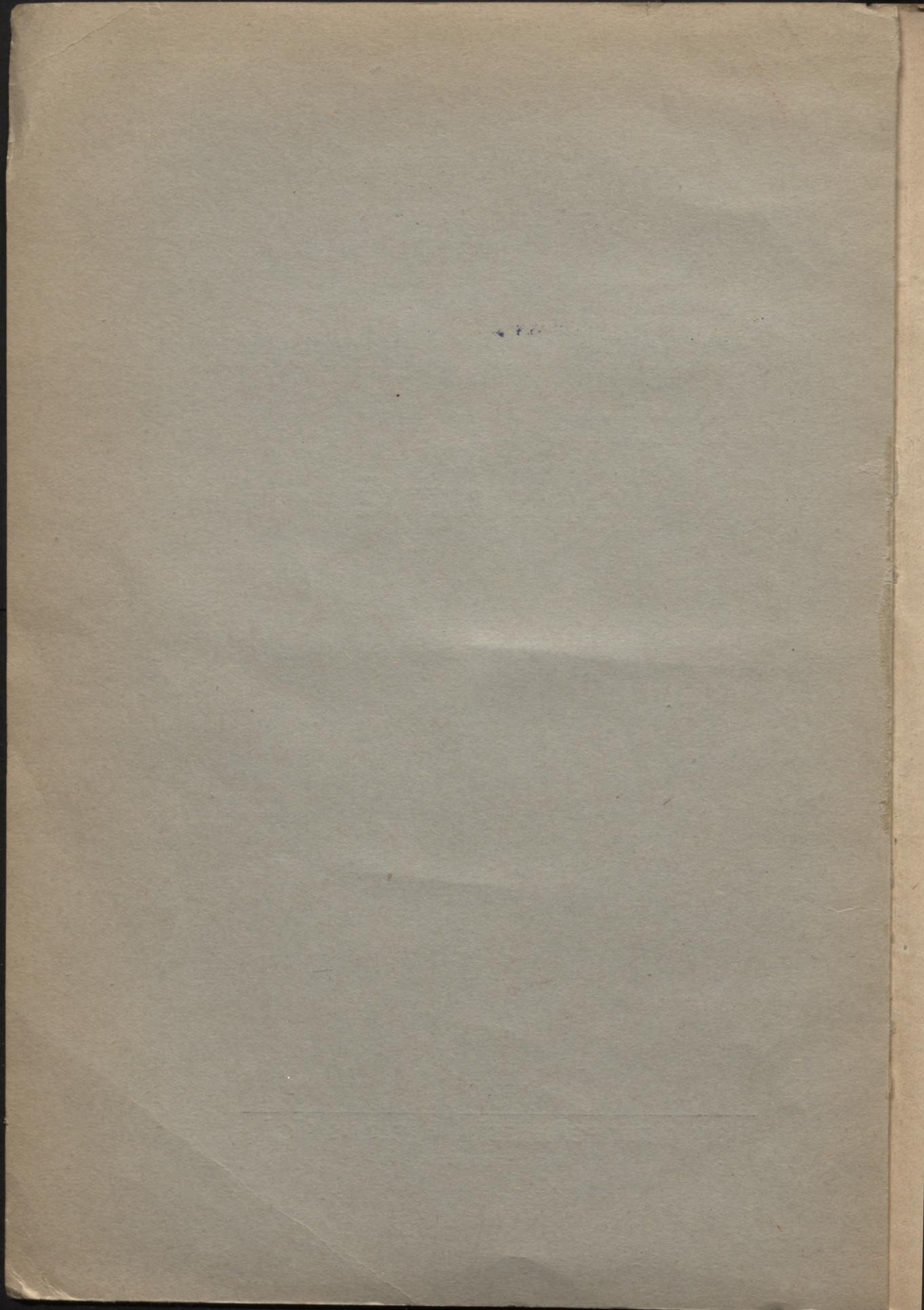
Godalgots 1938. gadā
Latvijas Universitatē

1940

GRĀMATU APGĀDNIECĪBA A. GULBIS RĪGĀ

ĪPAŠNIEKS A. MĀLTIS

6745
25

39

OLGERTS PIŅĶIS

32010

1938

Daudzbērnu ģimeņu nozīme tautas un valsts dzīvē

Godalgots 1938. gadā Latvijas Universitatē

1 9 4 0

GRĀMATU APGĀDNIĒCĪBA A. GULBIS RĪGĀ
Ipašnieks A. MALĪTIS

030906 1012

L. V. B.	
№	359016 ✓

Daudzbērnu ģimeņu nozīme tautas un valsts dzīvē

Ievads.

Ģimene, tauta un valsts. Kāda cieša sakarība šajos jēdzienos! Vēstures likteņgaitās ir mainījušies cilvēku sabiedriskās dzīves, labāk sakot, vispār dzīves, cilvēku — dabas augstāko būtņu — dzīves pamatinstitutu saturs un forma. Ir mainījušās, ir tapušas komplicētākas pamatinstitutu savstarpējās attiecības. Bet cauri laikam un pāri telpai, visos laikos un visās vietās, ģimenes, tautas un valsts savstarpējo sakarību saturu un formu ir noteikuši, bieži vien pašu cilvēku nemaz neapjausti, no dabas dziļumiem radušies, vienkārši likumi: kvantitātes un kvalitātes likumi.

Ja kāda parādība, kas ir citas parādības cēlonis, vai kāda kopuma sastāvdaļa izmainas kvantitatīvi, tad tāda pat rakstura pārmaiņas norisinās arī atkarīgajā parādībā vai attiecīgajā kopumā. Ja kāda parādība, kas ir citas parādības cēlonis, vai kāda kopuma sastāvdaļa, izmainas kvalitatīvi, tad tāda paša rakstura pārmaiņas norisinās arī atkarīgajā parādībā vai attiecīgajā kopumā. Tiklab kvantitatīvas, kā arī kvalitatīvas pārmaiņas cēlonī, vai kopuma sastāvdaļā var radīt seku parādībā vai kopumā ne tikai cēloņa pārmaiņu raksturam atbilstošu ietekmi (kvantitatīvas pārmaiņas cēlonī — kvantitatīvas sekas atkarīgajā parādībā vai kopumā; kvalitatīvas pārmaiņas cēlonī — kvalitatīvas sekas atkarīgajā parādībā vai kopumā), bet arī otra veida ietekmi (kvantitāte pārmaina kvalitāti un otrādi).

Cilvēks ir dabas būtne. Pašlepnībā mēs varam moderno Homo sapiens tūkstošreiz kronēt par radības valdnieku, tas tomēr ir un paliek tikai dabas bērns, kaut arī daudz mācījies izmantot tās spēku, iemanijies ierosināt dabas svētīgo mātes devību. No dabas būtiskiem dziļumiem celdamies, cilvēku sabiedriskās dzīves norises nosaka tie paši kvantitātes un kvalitātes likumi, kas ir valdītāji dabā. Sabiedrība, cilvēku kopa, kas nesaprot, vai negrib ievērot visvienkāršāko kvantitātes un kvalitātes formulu savā attīstībā un mērķu sniegsmē, kuras atsevišķi locekļi vairākumā to neievēro, ir nosodīta ar mērķu nesasniegšanu, ar netuvošanos mērķiem, ar attālināšanos no tiem un bojā eju, viņu ideālu zvaigznei uz nekad neatgriešanos pazūdot mūžības debesīs.

Cilvēks pārvalda dabu. Bet ne vairāk un ne mazāk kā gražīgs bērns savu māti. Ir vienmēr zinamas robežas, nepārkāpjamas robežas. Daba necieš, ka ar to rotaļājas nelietderīgi. Ar savu likumu dzelzs rīksti viņa pārmāca pašiedomīgos cilvēkus un tautas, kas negrib saprast visvienkāršākās patiesības, kuras jāievēro ikvienā norisē. Cilvēku un tautu dzīve, kaut arī tā rit sabiedrības formu čaulās, savā dziļākā saturā tomēr ir tikai dabas norise, kas nevar izraisīties no kvantitātes un kvalitātes likumu visaptverošās darbības.

Kā daudzuma un kādības likumu lokā veidojies un attīstījies moderno cilvēku dzīves pamatinstitutu — ģimenes, tautas un valsts — savstarpējais sakars, kāds tas ir, to daļēji ieskatīt ir šī darba uzdevums.

Mēs apskatīsim daudz bērnu ģimeņu nozīmi tautas un valsts dzīvē. Šis temats ietilpst plašākā jautājumu kompleksā, kas saistas ar ģimenes kā sociāla veidojuma ietekmi ģimeņu kopības — tautas — un tās organizatoriski — juridiskās apvienības — valsts — dzīvē. Mums no šāda plašāka skatījuma būs pēc iespējas jāizvairas, bet pilnīgi norobežoties vienīgi ar daudz bērnu ģimeņu nozīmes iztirzājumu nevarēsīm, jau tādēļ vien, ka daudz bērnu ģimeņu nozīmes labākai novērtēšanai mums nāksies nocenot arī bez bērnu ģimeņu nozīmes īsto vērtību tautas un valsts dzīvē. Bez šāda «pierādījuma no pretējā», liekas, ievērojami ciestu mums svarīgais daudz bērnu ģimeņu nozīmes vērtējums.

Daudz bērnu ģimeņu nozīme. Liktos, ka uzsverot daudz-, daudzumu, vajadzētu runāt vienīgi par kvantitatīvo pusi, ieskatot ģimeņu ietekmi tautas kā zināmu iedzīvotāju skaitliskas kopības un valsts kā tautas kopdzīves veidojuma attīstībā, dzīvē. Tas tomēr būtu tikai šauri mehānisks uztvērumš, kas negarantētu iespējamās zinātniskās atziņas pilnības un objektivitātes rašanos darīnamajos slēdzienos. Lai labāk pamatotu ekonomista — aprēķinātāja — domas, jāiegriežas arī biologa, eģeniķa — dzīvības norišu vērotāja — laboratorijā. Jaunākā laika zinātniskā doma vairs nemaldas, vienpusīgi atzīstot visu cilvēku iedzīmtās vērtības vienādību, bet jau diezgan skaidri saskāta ļaunas un labas iedzīmtības likumības. Tādēļ nevarām spriest par daudz bērnu ģimeņu nozīmi, ignorējot cilvēka iedzīmtos vērtības vai nevērtības, jo tā ir svarīgs faktors netikai paša īpatņa personīgā dzīvē, bet reizē arī ceļ vai gremdē visu sabiedrību. Kvalitātes jautājumiem šeit tādēļ jāveltī izcila uzmanība, pirmā vietā tomēr liekot daudz bērnu ģimeņu kā kvantitātes veidotāju dabu.

Mums jāvērtē daudz bērnu ģimeņu nozīme. Konstatējot kādas lietas vai parādības nozīmi, ir jānosaka tās vieta citu lietu vai parādību vidū un to sakarībās. Kā atsevišķi cilvēki nēsā dažādas nozīmes, lai parādītu savu vietu sabiedrībā, tā lietām un parādībām ir sava nozīme, kas raksturo to vietu pasaulē. Lietu un parādību nozīmi atrast meklē cilvēka prāts. Tas, ko saskāta cilvēka prāts, ne katrreiz ir patiesā, objektivā nozīme, jo prāts nevar atraisīties no subjekta, cilvēka. Meklēt objektivu patie-

sību ir un paliek zinātnes augstākais uzdevums. Daži varas politiķi pasludina objektivismu par nāves grēku, kam nav tiesības eksistēt atklātības domā. Zinātnisko patiesību un sabiedrisko taisnību meklētājam un atzinējam garam šāda negacija nav pa ceļam. Vispusīgam, objektīvam skatījumam jādod priekšroka arī daudz bērnu ģimeņu nozīmi vērtējot.

Mums jārunā par daudz bērnu ģimeņu nozīmi tautas un valsts dzīvē. Šeit nepieciešama problēmas ierobežošana, jo kaut cik plaši iztīrīt daudz bērnu ģimeņu nozīmi visos sociālās dzīves laukos īsākā apcerējumā nav iespējams. Vispirms jau mums nāksies izvairīties no daudz bērnu ģimeņu nozīmes respektēšanas, daudz bērnu ģimeņu atbalstīšanas, apdzīvotības vai iedzīvotāju politikas soļu plašākas aplūkošanas. Praktiskai apdzīvotības politikai pieskarsimies tikai tik daudz, par cik ziņas par tās paņēmieniem palīdz vērot ikreizējo daudz bērnu ģimeņu nozīmes uztvērumu labāk kā citi avoti. Tautas un valsts dzīves elementu un institutu raibā dažādība prasa tuvāku daudz bērnu ģimeņu nozīmes, viņu sabiedriskās vietas, meklēšanas lauka ierobežošanu. Vielas plašuma dēļ nāksies izcelt svarīgāko no svarīgākā.

Ģimene ir tautas bioloģiskā šūna. Tā ir netikai katra viena cilvēka, bet arī tautas šūpulis. Tautas pastāvīgā atjaunošanās, reģenerācija, tautas dzīvā spēka produkcija, tautas bioloģiskā dzīve ir tas lauks, kur vispirms vērosim daudz bērnu ģimenes nozīmi. Šinī sakarā aplūkosim daudz bērnu ģimeņu kvantitatīvo un kvalitatīvo nozīmi tautas bioloģiskā dzīvē. Tas būs mūsu darba pamats un kodols. Tikai ar savu lomu tautas bioloģiskā dzīvē daudz bērnu ģimenes dabū savu nozīmi citās tautas un valsts dzīves nozarēs. Tautas un valsts pamats ir cilvēki, iedzīvotāji, kam katrā konkrētā gadījumā ir savs daudzums un īpašības. No iedzīvotājiem atkarīga zemes, valsts teritorijas, saimnieciskā, kulturalā, politiskā, materialā un garīgā dzīve. Kādu ietekmi daudz bērnu ģimenes rada iedzīvotāju skaita un kvalitātes veidošanā, tādā pakāpē daudz bērnu ģimeņu nozīme parādas visās sabiedrības dzīves nozarēs.

Varam izšķirt daudz bērnu ģimeņu primāro un sekundāro nozīmi. Primārā nozīme pamatojas daudz bērnu ģimeņu ietekmē uz iedzīvotāju skaitu un īpašībām. Sekundārā, savukārt, ceļas no daudz bērnu ģimeņu radīto iedzīvotāju skaita un īpašību izpausmes attiecīgajās tautas un valsts dzīves joslās. Ja aplūkotu tikai daudz bērnu ģimeņu primāro nozīmi, tad tomēr nekādu patiesu nojēgu par daudz bērnu ģimeņu nozīmi mēs nemantotu, jo tautas bioloģiskā dzīve nebūt nav jau visa tautas un valsts dzīve, bet tikai tās dabiskais pamats. Tikai aplūkojot iedzīvotāju skaita un kvalitātes pārmaiņu un attīstības sekas tautas un valsts dzīvē, mums atklājas daudz bērnu ģimeņu pozitīvā vai negatīvā nozīme tautu un valstu progresā un likteņos. Tādēļ nodarbība ar iedzīvotāju problēmu plašākā nozīmē šeit ir nepieciešama, bez tās nevar konstatēt daudz bērnu ģimeņu nozīmi.

Cenšoties formulēt vispārējus spriedumus par daudzbērņīguma nozīmi, cieši pieturēsimies pie mūsu tautas un valsts konkrētiem apstākļiem, neizejot pie tam ar kādas šauras, politiskas dogmas kategoriskiem prasījumiem, bet atvasinot spriedumus no objektīva īstenības un iespējamību vērtējuma. Dzīves mērķis nav politika. Politika ir tikai līdzekļi, darbība mērķu sasniegšanai. Vērtējot daudz bērnu ģimeņu plus vai minus nozīmi mūsu tautas un valsts dzīvē, mans nolūks un skatījuma pamatkriterijs ir vienīgi mūsu tautai piederīgo cilvēku labklājības un laimes intereses, kas neatrōdas pret runā ar visu cilvēku, visas cilvēces taisnību. Tikai tādā virzienā drīkstētu iet politika kā praktiska darbība. Novērtējot daudz bērnu ģimeņu nozīmi, gribu tikai sekmēt pareizu apdzīvotības politikas nostādni. Nedrīkstētu būt tāds stāvoklis, kā zināmā lielvalstī, kur politiku, sevišķi apdzīvotības jautājumā, stāda pirmā vietā, varmācīgi tai pakārtojot «zinātnes» pamatojumu. Zinātnei jānāk pa priekšu, tikai tad patiesu atziņu bruņota politika drīkst veidot klinšaino taku uz cilvēku laimīgu nākotni. —

I. Daudz bērnu ģimenes — tautas skaita un pieauguma devējas.

«Zem tautas mums jāsaprot cilvēku kopums, ar kopīgu raksturu, kopīgu valodu un kopīgu kulturu.»¹⁾ Šādā izpratnē tauta nav tas pats, kas kādas valsts iedzīvotāju kopums. Šāds tautas jēdziens ne ikreiz apzīmē to cilvēku kopu, kas sastāda valsts dzīvo bazi. Ir valstis, kurās ciešā mezglā savijusies vairāku un daudzu tautu locekļu dzīve un saimniecība. Tīri nacionalu, tautisku valstu, kur valsts iedzīvotāju kopību sastāda vienīgi vienas tautas cilvēki, tādu gandrīz nemaz nav. Šinī sakarā varam gan runāt par valstīm, kas vairāk vai mazāk viengabalainas nacionalā sastāva ziņā, bet absolūti vai tikpat kā absolūti tautisku valstu nav. Saimniecības, karu, revolūciju un citi vēji tautas ir izsējuši raibā mudžeklī pa visu pasauli, kur tikai retumis atrodam vairāk, bet ne pilnīgi viengabalainas cilvēku kopības.

Varētu rasties jautājums — ko ņemt par pētījuma lauku, meklējot tautas skaitliskā lieluma attīstības un daudz bērnu ģimeņu sakaru: tautu etnografiskā nozīmē, vai valsts iedzīvotājus, valsts tautu politiski - juridiskā nozīmē. Ja gribam kādu jautājumu noskaidrot ar statistikas palīdzību, tad vienmēr ir jārēķinas ar pieietamiem materiāliem, jāpatur vērā patiesās iespējas. Daudz bērnu ģimeņu ietekmes meklēšana tautas bioloģiskā dzīvē, skaita attīstībā, ir kvantitātes un kvantitātes sakara izdibinājums, ko varam izdarīt vienīgi ar statistikas pielietošanu. Mums ir iedzīvotāju statistika, mums ir ziņas par valsts iedzīvotājiem, gan jāpiezīmē, arī tautību sadalījumā, tā tad par atsevišķu tautu piederīgiem, kas dzīvo valsts teritorijā. Statistikas, kas reģistrētu un skaitītu tautas kā etniskas

¹⁾ M. Skujenieks. Nacionalais jautājums Latvijā. Pēterburgā, 1913. Lpp. 38.

vienības uz visas zemes lodes, nav. Tāpēc, piemēram, latviešu skaitu ārpus Latvijas iespējams vienīgi novērtēt. Neviens nav un neviens nespēj skaitīt, vēl mazāk — atzīmēt tekošās reģistrācijas ceļā, atbilstoši statistikas pamatprasībām par datu iegūšanas vienādu metodi un vienlaicību, latviešus, kas mitinas dažādās un tālās pasaules malās. Tādēļ noskaidrot, kāda vieta daudz bērnu ģimenēm ierādama tieši visas latviešu tautas dzīvē, mums nav iespējams vienkārši attiecīgu datu trūkuma dēļ. Tādēļ ir jābūt pieticīgiem ar tiem rezultātiem, kādus gūstam, sekojot daudz bērnu ģimeņu nozīmei Latvijas iedzīvotāju un, pēc iespējas, Latvijas latviešu dzīvē. Latvijā arī dzīvo ievērojami liels latviešu tautas vairākums, apmēram 86% no latviešu tautas¹⁾. Tāds vairākums dod pilnu tiesību runāt par latviešu tautu, pieminot Latvijas latviešus, un šeit novērotos momentus attiecināt uz visu latviešu tautu. Tāpat no Latvijas iedzīvotājiem 77% (1935. g.) sastāda latvieši. Tāpēc daudzreiz varam vispārējos apstākļus, kādus iedzīvotāju skaita kustībā un tās komponentos novērojusi mūsu statistika, pamatoti pieņemt par tuiem tiem stāvokļiem, kādi dominē latviskajā vairākumā.

Jautājums par pētījuma lauku, par tautas jēdziena satura norobežošanu īstenībā šeit nav visai svarīgs. Mums jācenšas dibināt un formulēt slēdzienus par to, kādu lomu daudz bērnu ģimenes spēlē tautas skaita atjaunošanā vai palielināšanā, no gada uz gadu, no paaudzes uz paaudzi. To varētu realizēt atrodot matemātiskus nolīdzinājumus, kas izteiktu apmēram to: pie tik un tik liela daudz bērnu ģimeņu skaita un lieluma zinamas cilvēku sabiedrības locekļu skaits veidojas tādā un tādā virzienā. Bet lai nepadarītu vielu pārāk sausu un, kas tas galvenais, ieklausītos mūsu tautas likteņa pulsa sītienu, centrālo vietu ierādīsim Latvijas iedzīvotāju un latviešu skaita attīstības jautājumam, saistot to ar daudz bērnu ģimenēm.

Ko tautai, ko zinamai iedzīvotāju kopai tās locekļu skaita ziņā dod daudz bērnu ģimenes? To iztirzāt ir mūsu tuvākais uzdevums.

1. Daudz bērnu ģimeņu primārās kvantitatīvās nozīmes vērtējums laika maiņās.

Dažādos vēstures periodos un atsevišķās valstīs varam vērot ļoti dažādu sabiedrības un valsts izturēšanos pret daudz bērnu ģimenēm. Lāgiem tās tiek uzlūktas par sabiedrisku ļaunumu, atrod nosodīšanu un nebauda eksistences tiesības. Primitīvās dabas tautas nogalina daļu savu pēcnācēju, dažas ciltis praktizē vīriešu kastrāciju pēc dažu bērnu radīšanas, lieto visdažādākos paņēmienus pret grūtniecības iestāšanos un abortīvus līdzekļus. Arī senā Grieķijā bērnu nogalināšana bija parasts un legāls ierocis cīņā pret daudz bērnu ģimeni.

Lāgiem turpretī daudz bērnu ģimenes tiek vērtētas kā pozitīvs, sabiedriski vēlamšs faktors, ko cenšas iespējamiem līdzekļiem sek-

¹⁾ Pēc M. Skujenieka vērtējuma ārpus Latvijas dzīvo apm. 222.000 latviešu vai 13,8% no visiem latviešiem. M. Skujenieks. Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. Rīgā, 1930. Lpp. 135.

mēt un atbalstīt. Kad Romas tauta jau atradās bojā ejas bezdibena malā, tās likumdevēji, gan par vēlu saskatījuši draudīgās briesmas, ķērās pie radikāliem soļiem daudzbērņīguma veicināšanai. Jauno laiku merkantilisma politika, kas dzinās pēc valsts bagātības un varēības stiprināšanas, savukārt pievērsās daudzbērņu ģimeņu atbalstīšanai.

Blakus un papriekšu šiem dažādiem sabiedrības un tās organizācijas — valsts — viedokļiem daudzbērņu ģimeņu pozitīvā vai negatīvā vērtēšanā, ir attīstījusies iedzīvotāju zinātnes un apdzīvotības politikas, kā vairāk vai mazāk izkoptu zinātnes disciplīnu, zinātniskā doma par daudzbērņīguma nozīmi. Zinātnieku un valsts vīru uzskats par vai pret daudzbērņu ģimeni daudzos laikos ir bijis izšķirējs sabiedrisko uzskatu un praktiskās politikas veidošanā.

Vienā ziņā daudzbērņu ģimeņu nozīmi vērtē vienādi tiklab viņu noliedzēji, kā arī atzinēji un veicinātāji. Proti: daudzbērņu ģimenes ir svarīgs faktors iedzīvotāju skaita attīstībā. Ja vairāk rodas daudzbērņu ģimeņu, ja tās lielākas, daudzbērņīgākas, jo lielāka dzimstība, jo lielāks iedzīvotāju skaita dabīgais pieaugums, kas izteicas dzimušo skaita pārsvarā par mirušo skaitu. Daudzbērņu ģimeņu izplatība veicina iedzīvotāju skaita palielināšanos. Tas ir loģisks slēdziens, jo šūnu vairošanās, sabriestot apmērā un daloties, palielina visa šūnu nesēja dzīvā ķermeņa lielumu. Tāpat tautas šūnas, ģimenes, no divu cilvēku kopības radot katra 4, 5 un vairāk pieaugušus bērnus, kas savukārt nevairas no līdzīgi stipras radiācijas, audzē kuplumā tautas dzīvo ķermeni.

Ka vairāk ģimeņu un lielākas ģimenes, resp. daudzbērņu ģimenes, vairo tautu, šo vienkāršo patiesību izprata tiklab grieķu filozofi, kā merkantilisma laika valstsvīri, tiklab Maltusa līdzgaitnieki, kā modernie dzimstības veicināšanas politiķi. Par daudzbērņu ģimeņu primāro kvantitatīvo nozīmi, t. i. viņu nozīmi iedzīvotāju skaita attīstībā, tautas bioloģiskā dzīvē, principos domas nav dalījušās. Uz šīs principālās vienprātības radušies tomēr diametrāli pretēji daudzbērņīguma vērtējumi, ejot daudzbērņu ģimeņu primārās ietekmes, iedzīvotāju skaita pārmaiņu un pieauguma seku vērošanā, vai, kas biežāk, minēšanā, dažādās tautas un valsts dzīves nozarēs, t. i. izdibinot daudzbērņu ģimeņu sekundāro nozīmi.

Tomēr arī daudzbērņu ģimeņu loma iedzīvotāju skaita attīstībā ne vienmēr ir gluži vienādi un pareizi izprasta. Kamēr dabas tautām vispār nav zinātnes un zinātniski pamatotu uzskatu, tās savā «apdzīvotības politikas» praksē vadas no akla instinkta vai konkrēta pārtikas trūkuma, klasiskie un modernie domātāji cenšas pēc pamatotu atziņu bāzes savos spriedumos. Vienīgā un stiprākā bāze ir skaitļos, labā statistiskā materialā. Lai spriestu par daudzbērņu ģimeņu nozīmi tautas vairošanās procesā, ir labi jāpazīst visas tās norises. Senātnē šādas pazīšanas trūka. Arī Maltuss, trūcīga statistiska materiala maldināts, nāca uz nepareizām tekām. Tikai modernā statistika dod drošu slēdzienu iespējas.

T. R. M a l t u s s (Thomas Robert Malthus, 1766—1834) ir uzlūkojams par modernās iedzīvotāju zinātnes tēvu, lai gan viņa darbā,

An Essay on Population, daudz trūkumu un maldīgu slēdzienu. Maltusa darbs pievērsa visas toreizējās filozofu un ekonomistu pasaules prātus iedzīvotāju jautājumam. Arī ar savām kļūdām Maltuss iekustināja zinātnisko domu pareizu rezultātu meklēšanā. Pie Maltusa uzskatu kritikas mums nāksies atgriezties vēl turpmāk. Atzīmēsim, ka Maltusam taisnība ir tikai tik tālu, cik daudz viņš formulējis tīri teoretisko aksiomu par cilvēku skaita nebeidzamas vairošanās robežām. Nav apstrīdama doma, ka iedzīvotāju vairošanās robežas atkarājas no uztura līdzekļu daudzuma. «Iedzīvotāju skaits ir nenovēršami ierobežots ar uztura līdzekļu daudzumu.»¹⁾ Tālāk sākas Maltusa maldi. To cēlonis lielā mērā ir nepietiekams un nepārbaudīts statistikas pamatojums. Starp citu Maltuss nepareizi novērtē ģimenes lieluma ietekmi iedzīvotāju skaita attīstībā. Pēc Maltusa domām iedzīvotāju skaits divkāršojas ik 25 gadus, pie noteikuma, ka ģimenē ir caurmērā 4 bērni. Šāds slēdziens nav pareizs. Īstenībā 4 bērnu ģimene, vismaz Maltusa laikā, un nekādi jau arī ne tagad, nespēj divkāršot iedzīvotāju skaitu, bet labākā gadījumā radīt tikai nelielu pieaugumu. Jāņem vērā, ka ne jau visi cilvēki nodibina ģimenes dzīvi, daudzi pat nav spējīgi to darīt. Radītspējīgo cilvēku grupai sabiedrībā ir jāreproducē, vai Maltusa piemērā — jādivkāršo, nevien savs skaits, bet arī to cilvēku skaits, kas paši nespēj vai negrib piedalīties tautas dzīvā spēka radīšanā. Ja kāda cilvēku paaudze negrib atstāt pēc sevis nākošajā ģenerācijā mazāku cilvēku skaitu, tad uz katru laulību jānāk daudz vairāk kā 2 bērniem, bet ja grib divkāršot savas zemes iedzīvotāju skaitu, tad 4 bērni ģimenē ir gauži par maz. Ģimenes pieauguma devējiem ir jāatjauno, resp. jādivkāršo nevien abi laulātie, bet vēl daļa no tiem iedzīvotājiem, kas neatstāj pēcnācējus, pie tam ar tādu uzviju, lai nāves plauja dzīves jaunākos gados netraucētu radītspējīgo iedzīvotāju skaita reprodukciju, vai arī dubultošanas nākošajā paaudzē.

Jau Rūmelins rēķina, ka ar 3 dzimušiem katrai dzemdētspējīgai sievietei iedzīvotāju skaits paliktu stabils, kamēr 5 bērni divkāršo iedzīvotāju skaitu 69,6 gados un 7 dzimušie 35 gados.²⁾

Arī A. Fircks savā apdzīvotības mācības un politikas kursā³⁾ norāda: lai iedzīvotāju skaits nesamazinātos no miršanas gadījumu pārsvara par dzimstību, tad vajadzētu mazākais 3 dzimušo uz katru dzemdētspējīgu sievieti kārtas personu, kas atbilstu dzimstības skaitlim 22,5 (uz 1000 iedzīv.). Tāda sieviešu auglība, kas dotu 4 bērnus, atbilstot dzimstības skaitlim 30 un nodrošinot pastāvīgu iedzīvotāju pieaugumu, jo no 4 bērniem gandrīz 3 tiek izaudzināti lieli, un katra paaudze tādā kārtā būtu apm. par 40% stiprāka nekā iepriekšējā. Noteikums: ja 18—40 g. veco sieviešu, t. i. 22 g. vecuma

¹⁾ T. R. Malthus. An Essay on Population. Vol. I. London, J. M. Dent & Sons Ltd. lpp. 18.

²⁾ Rūmelin. Reden und Aufsätze. Tübingen 1875. S. 323. Cit. pēc Fr. Oppenheimer. Das Bevölkerungsgesetz des T. R. Malthus und der neueren Nationalökonomie. Jena. 1900.

³⁾ A. Fircks. Bevölkerungslern und Bevölkerungspolitik. Leipzig, 1898. Lpp. 154.

grupā, ir 165 uz 1000 iedzīvotājiem. Jāņem vērā, ka Fircks, tāpat Rumelins, nerunā par vidējo ģimenes auglību, bet par vidējo dzimstību uz katru dzemdējspējīgu sievieti, neatkarīgi no laulības.

Pēc L. Brentano¹⁾ aprēķina iedzīvotāju skaits 25 gados var divkārtoties vienīgi tad, ja katrai sievietei tās dzemdējspēju periodā piedzimtu 7—8 bērni. Ja pieņem kā dzemdējspēju perioda vidējo ilgumu 22 gadus, tad pie dzemdējspējīgo sieviešu biežuma 150 uz 1000 iedzīvotājiem, katrai sievietei dzemdējot tikai vienu bērnu mūžā, ikgadējā dzimstība parādītos pēc izteiksmes $\frac{150 \times 1}{22} = 6,8$ dzimušie uz 1000 iedzīvotājiem. Ja katra sieviete dzemdētu 2 bērnus, ikgadējā dzimstība būtu 13,6 uz 1000 iedzīvotājiem, ja 3—20,5, ja 4—27,3, ja 5—34,1, ja 6—40,9, ja 7—47,7 un ja katrai sievietei caurmērā mūžā piedzimtu 8 bērni, tad ikgadējā dzimstība būtu jau 54,5 dzimušie uz 1000 iedzīvotājiem.

Pēc prof. G. Schmoller'a²⁾ aprēķina 2 dzimušie uz katru dzemdējspējīgu sievieti dod dzimstības skaitli 15,4, 4—45 un 8 dzimušie uz katru dzemdējspējīgu sievieti nozīmē 60 dzimušos uz 1000 iedzīvotājiem. Augšējo aprēķinu rezultātu dažādība rodas sakarā ar dažādu dzemdējspējīgo sieviešu % un dzemdējspējīgo gadu pieņēmumiem aprēķinu pamatos.

Tā tad, lai varētu notikt no paaudzes uz paaudzi dabiskās kustības ceļā iedzīvotāju skaita divkārtošānās, tad ikgadējai dzimstībai jābūt ne mazāk kā apmēram 50 dzimušiem uz 1000 iedzīvotājiem. Šis vidējā ģimenes lieluma un vispārējās dzimstības salīdzinājums, protams, nedod objektīvu mērauklu iedzīvotāju reprodukcijas jautājuma noskaidrošanai konkrētos apstākļos, jo ne visur to sieviešu, no kurām var gaidīt ietekmi tautas dzimstības ailē, ir 150 no 1000 iedzīvotājiem un ne visur 22 gadi ir skaitlis, kas tuvu patiesībai raksturo vidējo dzemdēšanas varbūtībai pakļauto gadu skaitu.³⁾ Augšējiem piemēriem nozīme ir tik tālu, cik daudz tie aptuveni rāda dzimstības ģimenē un dzimstības uz 1000 iedzīvotājiem skaitlisko sakaru, dodot līdz ar to, kaut arī ļoti pavisu, mērauklu tautas reprodukcijas jautājuma noskaidrošanai. Tā kā nevienā Eiropas valstī 20. gadu simtenī dzimstība nav sasniegusi 50 uz 1000 iedzīvotājiem, (izņemot dažus S.P.R.S. novadus), tad jākonstatē, ka 8

¹⁾ L. Brentano. Die Malthussche Lehre und die Bevölkerungsbewegung der letzten Dezennien. München, 1909. Lpp. 579.

²⁾ G. Schmoller. Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre I. Teil. München, Leipzig, 1923. Lpp. 168.

³⁾ Šie lielumi ir atkarīgi no precēto sieviešu daudzuma dzemdējspējīgā vecuma grupās un laulību noslēgšanas vecuma. Pie mums, pēc 1935. g. tautas skaitīšanas datiem, 15—49 g. vecu precējušos sieviešu ir 307.982, t. i. 151 dzemdējspējīga vecuma sieviete uz 1000 iedzīvotājiem.

Faktiski dzimstības pēc 44 gadiem ir retas — 1935. g. dzima tikai 0,55 bērni uz 1000 sievietēm šai vecuma grupā.

Vidējais laulību noslēgšanas vecums mūsu sievietēm ir apmēram 27—28 gadi. Tā tad līdz bioloģiskā mūža galam vidēji vairs ir kā neatliktos 22 gadi. Trūkstot ģimeņu statistikai, kaut cik pareizi noteikt precēto sieviešu laulībā pavadīto auglīgo gadu vidējo skaitu nav iespējams.

bērnu ģimenes nav mūsu laikmeta norma un iedzīvotāju skaita divkāršošanās no paaudzes uz paaudzi nenotiek. Pēdējos gadu desmitos retās Vakareiropas kulturas zemēs dzimstība pārsniedz 20 uz 1000 iedzīvotājiem. Daudzās zemēs dzimstība ir tik zema, ka par iedzīvotāju reprodukcijai nepieciešamo 3—4 bērnu sistemu arī vairs nevar būt runa.

No T. R. Maltusa darba pirmreizējās publicēšanas 1798. gadā līdz mūsu dienām ir aiztecējis daudz ūdeņu. Tālu uz priekšu ir tikusi cilvēce saimniecībā un kulturā. Lielas pārvērtības ir norisinājušās arī tautu bioloģiskā dzīvē. Maltusa laikā cilvēku sabiedrībā valdītāju naivo vairošanās tipu, kurā Maltuss redzēja visa posta sakni, ir tagad pa lielai daļai atvietojis racionalais vairošanās tips, kas, izaugdams nepiemērotā sabiedriskā vidē, var būt ne mazāks posta nesējs kā vecā neregulētās dzimstības sistēma. Tāpat Maltusa naivo uzskatu, kas pārmērīgi pārspilēja daudz bērnu ģimenes nozīmi, ir atvietojusi uz modernās statistikas panākumiem veidoti spriedumi, kas konstatē daudz bērniņguma objektīvo, pareizo nozīmi tautas augšanā, saimniecībā un vispārējā progresā. —

2. Naivais un racionalais vairošanās tips.

«Slēgta laulība (geschlossene Ehe) un ģimene nav tikai cilvēku civilizācijas produkts, tā ir atrodamā jau pie augstākiem dzīvniekiem, kur viņi dzīvo brīvībā; tā ir jau tur pamazām izveidota un ir pārnākusi pie cilvēkiem kā mantojums». ¹⁾ Bet kultūras vēsture un etnoloģija zina stāstīt par sabiedrībām, kur slēgtas laulības princips nenes tik kategorisku raksturu, kā moderno cilvēku seksualā dzīvē. Mēs šeit tomēr nerunāsim par agrāko un tagadējo cilvēku sugas vairošanos, izejot no tās faktiskām nesējām, dažādām socioloģiskām vienībām (matriarchs, poligamija, divlaulība), bet gan par veco un jauno vairošanās tipu divlaulības laikmetā, vērojot cilvēku saprāta attīstības ietekmi vairošanās norisē.

Naivais vairošanās tips pastāv tad, kad kopdzīvi nodibinājušie cilvēku pāri laiž pasaulē tik daudz bērnu, cik sievietes auglība spēj iznest. Parasti sieviete spēj dzemdēt bērnu ik pēc 1½ līdz 2 gadiem, jo pa zīdīšanas laiku koncepcijas varbūtība ir mazāka. Tas nozīmē ka pa visu dzemdētspējas laiku, pieņemot to no 15—45 gadiem, ikviena sieviete var laist pasaulē apm. 20 bērnus. Daudzas sievietes nav pasargātas no ieņemšanas arī pa zīdīšanas laiku un spēj dzemdēt ar 10 mēnešu intervāliem. Tā tad mēs varam runāt par sieviešu dabisko, fizioloģisko auglību, fekunditāti, kas ir vienāda ar faktisko auglību, fertilitāti, vienīgi tad, ja sieviete tiek apauglota tik bieži, cik to pieļauj viņas dabiskās dotības. Fizioloģiskā auglība ir bioloģiski medicīnisks jēdziens, kamēr faktiskā

¹⁾ A. Heim. Das Geschlechtsleben des Menschen vom Standpunkte der natürlichen Entwicklungsgeschichte. Zürich, 1900. Lpp. 11.

auglība veidojas saimniecisko, socialo un psiholoģisko momentu ietekmē un izteicas ar faktiski piedzimušo bērnu skaitu.

Tīrā veida naivais vairošanās tips īstenībā pastāv vienīgi dzīvnieku valstī, kur pēcnācēju skaitu neierobežo radītājas paaudzes saprāta spriedumi, bet valda akli instinkti.

Etnoloģijā un tautu vēsturē netrūkst ziņu, kas pierāda, ka cilvēki jau kulturas primitīvajos sākumos un vēl vairāk pirmās lielās senātnes kulturas tautas ir meklējušas novērst naivā vairošanās tipa asumus. Pastāvot naivajam vairošanās tipam, sievietes dzīve sastāv vienīgi no grūtniecībām, nedēļām un zīdīšanas laikiem, kas vienmēr atkārtojas. Notiek sievietes spēku pilnīga izmantošana, kas iet vienā solī ar sievietes turēšanu tālu no kulturas vērtībām. Tālāk šis vairošanās tips dod lielu skaitu mazvērtīgu individu, kam jāiet bojā sīvajā cīņā par eksistenci. Lielā dzimstība savienota ar lielu mirstību, jo primitīvās saimniecības apstākļos, un arī pa daļai tagad, pieaugušo skaits nespēj sagādāt uzтуру ikgadējam ģimenes pieaugumam. Daudz zīdaiņu un bērnu nesasniedz vīra un sievas gadus, bet krīt nāves plaujā, neatlīdzinājuši par jau mātes miesās un bērna gados patērētām, viņos ieguldītām vērtībām.

«Katrs bērns, kas mirst, ir prasījis zemei vienīgi izmaksas, katrs jauneklis ir atmaksājis tikai nelielu daļu no tā, ko patērējis...»¹⁾. Tikai vēlākā dzīvē cilvēks ražo vērtības, dod atlikumu, tādējādi ceļot tautas labklājību. Tautas labklājības cēlāji ir cilvēka mūža produktīvie gadi, kamēr neproduktīvā vecuma grupas, kas neko neražo, bet tikai patērē, labklājību mazina. Pie iedzīvotāju vecuma uzbūves apstāsīmes turpmāk.

Pie naivā tipa notiek milzīga spēku izšķiešana. Naivais tips paliek naivais, viņš nav racionāls tīri tautsaimnieciskā nozīmē, jo sabiedrībā, kas attīstas neregulētas vairošanās kārtībā, ir liels patērētāju, bet relatīvi mazāks darba spējīgo cilvēku skaits. Naivais vairošanās tips nerāda laimīgas sabiedrības ainu. Tāpēc cenšanās pārlabot naivo vairošanos ir tikpat veča, cik cilvēka prāts, tiekšanās pēc ilgstošas laimes un pamazītņoja atraisīšanās no acumirkļa varas. Tīrā veidā naivā vairošanās cilvēku sabiedrībā nav nekad un nekur pastāvējusi, jau dabas tautas to ierobežo. Vai nu īpatņi laiku pa laikam atturas no dzimumsatiksmes, vai arī izved to nepilnīgā veidā, vai arī ar augļa nodzīšanu, vai jaunpiedzimušo izlikšanu, vai nogalināšanu iznīcina jau radušos ģimenes pieaugumu, vai arī sabiedrības augstāko slāņu vīri attur savas sievas no dzimumsatiksmes, atrasdami sev apmierinājumu vergu un zemāko slāņu pasaulē un tiem arī uzveldami visas sabiedriskās, arī ģeneratīvās nastas, kas tādēļ pie romiešiem tika saukti par

¹⁾ Conrad - Hesse. Allgemeine Volkswirtschaftslehre. Jenā, 1927. Lpp. 100.

proletariešiem,¹⁾ vai arī citos veidos, līdz pašai izsmalcinātākai mūsdienu dzimstības novēršanas teknikai, visi šie tikumīgie un netikumīgie, maigākie un rupji brutālie, visi šie līdzekļi vērsti uz vienu mērķi — izvairīties no naivā vairošanās tipa neizbēgamiem ļaunumiem.

Tajos vēstures periodos, kad tautas, uz zemāka kulturas līmeņa stāvēdamas, bija vienmēr apdraudētas un patiesi cieta milzīgus cilvēku dzīvības zaudējumus no bada, sērgām, lielām dabas katastrofām un kariem, tiešām, vienīgi turēšanās pie naivā tipa varēja nodrošināt tautas bioloģisko pastāvēšanu. Naivajam vairošanās tipam pienākas atzinība par to, ka viņš vienīgais ir spējis atjaunot un papildināt tautas sastāvā tos robus, kas radušies neatkarīgi no paša šī vairošanās tipa. Te guļ naivās vairošanās progresīvā nozīme zinamos vēstures apstākļos, kas nebūt nenoraida, bet gan tikai pastiprina atziņu par šī tipa, vai vispārējas tuvošanās šim tipam, negatīvo nozīmi zinamos citos normalos un augstākas kulturas apstākļos.

«Attīstība kulturas valstīs ir gājusi tādā virzienā, ka tīri bioloģiskos dzinekļus pie iedzīvotāju vairošanās atvietotu ar sabiedriskiem.»²⁾ Lielās ģimenes likteņa sitieni, lielā bērnu mirstība, biežā māšu mirstība vairs netiek atzīta par «normalu parādību», lai gan dažos sabiedrības slāņos tā arvienu vēl turpinās. Daudzos gadījumos dabīgās auglības ierobežošana ir nepieciešama mātes veselības uzturēšanai. Īpatnējos sociālos apstākļos dzīvojošas kulturalo tautu sievietes nespēj bez kaitējuma auglībai laist pasaulē bērnus vienu pēc otra bez zinamiem starplaikiem, nespēj būt «dzemdēšanas mašīnas», kādas bija pirmo cilvēku pusdzīvnieciskās mātes. Daži domā pat, ka apm. 25% moderno sieviešu slimību gadījumu ceļas no pārāk biežām radībām.³⁾ «Šodien mēs atzīstam, ka šis vairošanās tips ir tikpat daudz «normāls» kā tifa epidēmija,»⁴⁾ izsakas kāda amerikāņu ārste. «Uz zināmas kulturas pakāpes neapzinīgā bērnu radīšana izbeidzas, tādēļ ka cilvēks vairāk un vairāk mācas nākotnē paredzamās sekas ņemt par savas tagadnes darbības motīviem.»⁵⁾ Jo, «ja gribētu īsos vārdos pateikt, pēc kā īsti tiecas cilvēce, ikdienas vienmēr vairāk attīstidama savas spējas, tad būtu jāsaprot, ka tā cenšas padarīt visu atkarīgu no savas saprātīgās gribas. Pirmatnējo cilvēku, mežoni raksturo tas, ka viņš ir atkarīgs no visa, bet no viņa — nekas. Pirmie soļi civilizācijā nozīmē vienmēr arī uzvaru par kādu faktoru, no kā cilvēks līdz tam ir bijis

¹⁾ proletarius — cilvēks, kam daudz pēcnācēju (proles).

²⁾ P. Mombert. Bevölkerungsllehre. Jena, 1929. Lpp. 475.

³⁾ H. Fürth. Der Rückgang der Geburten als soziales Problem. Jahrb. f. Nationalök. u. Statistik. Jena, 1913. Lpp. 72.

⁴⁾ M. Sanger. Zwangs-Mutterschaft. Stuttgart, 1929. Lpp. 286.

⁵⁾ F. Müller-Lyer. Die Zähmung der Normen. I. Teil. Soziologie der Zuchtwahl und des Bevölkerungswesens, München, 1923. Lpp. 134.

atkarīgs,» saka prof. Jurevičs.¹⁾ Katrs solis uz priekšu nozīmē gara uzvaru par dabu.

Kulturas dzīves uzdevums ir emancipēties no visas mistikas, tumsas un dzineklības instinktu dzīvē un sekmēt tīru, racionalu intelekta formu. Tā kulturas un civilizācijas uzdevumus saprot mūslaiku filozofi. Šo uzdevumu piepildīšanai gadu tūkstošiem jau kalpojusi cilvēku suga, simtiem un tūkstošiem paaudžu, kas cita par citu ir pacēlušās tuvāk racionalā intelekta formai, tai pakāpei, kad cilvēku rīcības vadītājs ir visuvarētais cilvēks pats, cilvēka prāts. Arī dzimumu attiecību laukā, cilvēku sugas bioloģiskā dzīvē, arvienu vairāk ielauzies racionalais princips.

Civilizētais cilvēks aklo instinktu valdīšanu pakārtojis savai mērķtiecīgai kontrolei. Kulturas ceļi uz visas līnijas iet no naivā uz racionālo, no naivā dabas bērna dzīves uz visu spēcīgo dabas pārvaldītāju — Homo sapiens. Tādēļ principā nebūtu jāskumst, ka modernie cilvēki ir pārgājuši uz racionālo vairošanās tipu. Nelīdz izsludināt racionālo tipu par netikumīgu un pret dabīgu, kā to dara daudzi dzimstības samazināšanas pētnieki.²⁾ Principā nav nekas nedabīgs, nekas nenormāls, ka ekonomiskais princips sāk dominēt ne tikai sabiedrības materialo mantu, bet arī dzīvē spēka produkcijā. Ne bez pamata tagad runā par «cilvēku ekonomiju».³⁾

Ar mazāk līdzekļiem lielāku rezultātu — tāds ir kulturas cilvēka dzīves sauklis visos dzīves laukos. Mēs sakām, ka nevarētu iebilst pret racionālo tipu «principā». Tas nozīmē tik daudz, ka šo tipu realizējot tomēr var rasties daudzas pretrunas, īpata veida sabiedriski ļaunumi, ko vecais tips nepazīna. Tos novērst nebūtu pareizi atgriežot veco tipu, bet gan cenšoties trūkumus izlīdzināt jaunās robežās.

Tas ir ļoti vienkāršs fakts, ka tikpat liels iedzīvotāju pieaugums rodas pastāvot augstai dzimstībai un augstai mirstībai, kā arī pie zemākas dzimstības un mazāka mirušo skaita. Sabiedrībā, kur ik gadus piedzimst 50 bērni uz 1000 iedzīvotājiem un mirst 40, cilvēku dabīgais pieaugums ir 10, gluži tikpat liels, kā tad, ja dzimst tikai 25 un mirst 15. Pirmā kombinācija stāv tuvu naivajam tipam, otrā var veidoties tikai augstākas kulturas apstākļos, kurā raksturīgs racionālais tips. Bet kāda liela atšķirība veselības un labklājības ziņā starp sabiedrību, kas aug veltīgi šķiezdama cilvēku dzīvības, un starp to, kas saudzē savu dzīvo spēku. «Ja nonāktu pie izvēles starp racionālo dzimstības ierobežošanu un dzīves līmeņa

¹⁾ P. Jurevičs. Nacionalās dzīves problemas. Rīgā, 1936. Lpp. 21.

²⁾ Piemēram: «viņai (dzimstības samazināšanai) piemīt tikpat pret dabīgu, kā netikumīgs raksturs» — B. Šrenks. Dzimstības samazināšanās Rīgā un viņas cēloņi. Rīgā, 1922. Lpp. 11.

«Dzimstības ierobežošana norāda vienīgi uz pilnīgu atbildības trūkumu» — F. Hoffmann. Sittliche Entartung und Geburtenschwund. München-Berlin, 1938. Lpp. 13.

³⁾ R. Goldscheid. Höherentwicklung und Menschenökonomie. Leipzig, 1911.

pazemināšanos, vai tad vispār varētu būt šaubas, ka pirmā ir katrā ziņā vēlamāka?»¹⁾ Ir daudz patiesības Milla vārdos, ka nabadzība, tāpat kā daudzi citi sociāli ļaunumi, pastāv tādēļ, ka cilvēki bez apdoma seko saviem dzīvnieciskiem instinktiem. Ja ļauj pilnu vaļu realizēties sievietes dabīgai auglībai, tad daudzos gadījumos ģimenes eksistences līdzekļi un tās locekļu skaits neatradīsies savstarpējā saskaņā. Patiešām, nav vēsturē bijis tādu laiku, kad cilvēku darbs būtu caurmērā tik produktīvs, ka vairums cilvēku spētu pabarot un izaudzināt 15—20 bērnus. Tādēļ naivā vairošanās tipa neatlaidīgā pavadone aizvien bijusi milzīgā mirstība. Viduslaiku iedzīvotāju statistika mums rāda, ka pilsētās laulātiem pāriem vairumā bijis 6—12 dzimušie, bet pa lielākai daļai tikai 1 līdz 3 bērni palika dzīvi. Vispār viduslaikos parasti ģimenēs dzima 12—15 bērni, pat 20, bet pilngadību sasniedza tikai daži.²⁾ Viduslaiku pusnaivais vairošanās tips nedeva sevišķi strauju cilvēku skaita pieaugumu, nespēja arī paātrināt cilvēces sniegšanos pēc kulturas un progresa vērtībām. Daudzus gadu simteņus cilvēces likteņus noteica daļēji un lielā mērā naivais, pusnaivais, vairošanās tips. Dzimstība bija augsta, bet tautas auga lēni jo lēni, dabīgais pieaugums bija ļoti mazs. Ja dabīgais pieaugums būtu bijis tikai 5‰, tad no mūsu laika skaitīšanas eras sākuma līdz mūsdienām cilvēku skaits no viena miljona būtu savairojies līdz 8.000 miljoniem. Faktiski zemes lode jau toreiz baroja desmitu miljonu lielu cilvēci, bet tagad cilvēku skaits tikko pārsniedz 2 miljardus. Turpretī 19. gadu simtenī, kas iezīmējas ar racionalā tipa iespēšanos, izplaukuši daudzi krāšņi ziedi pie cilvēces progresa koka. Cilvēku skaits šai laikā pieaudzis straujāk kā jebkad.

«Katrai veselīgai, augšupejošai cilvēku sabiedrībai ir krītoša mirstība un dzimstība. Bez mirstības - dzimstības samazināšanās nav pacelšanās kulturā».³⁾ Pētot iedzīvotāju problēmu, kāda tā parādās dažādos laikmetos un vietās, jākonstatē, ka tiklab vispārējās dzimstības, kā arī laulību faktiskās auglības caurmēra samazināšanās ir jāatzīst kā neatņemama augstākas kulturas konsekvence. Patoloģiskas šīs parādības top vienīgi tad, kad laulību auglība krīt, bet laulību biežums nepieaug, kad dzimstība krīt, bet mirstība vairs attiecīgā mērā nesamazinās. Kamēr mirstība ir augsta, iedzīvotāju skaitu uzturēt un pavairot spēj tikai daudzas un ļoti lielas ģimenes. Pie zemākas mirstības apstākļi mainās.

Dzimstība nav iedzīvotāju skaita attīstības vienīgais faktors, jo iedzīvotāju skaits veidojas dzimstības un mirstības ietekmē. Racionalā vairošanās tipa mērķis ir nevis dot iespējami lielu dzimušo skaitu, bet gan dot pēc iespējas dzīves spējīgākus dzimušos, pie kam lai mirstības skaitļos būtu pēc iespējas maz bērnu. Racionalā

1) H. Wright. Bevölkerung. Berlin, 1924. Lpp. 102.

2) A. Grotjahn. Geburten-Rückgang und Geburten-Regelung im Lichte der individuellen und der sozialen Hygiene. Berlin, 1914. Lpp. 7.

3) Fr. Oth. Induktives und Deduktives zum Bevölkerungsproblem. Jahrbücher f. Nationalök. u. Statistik. Bd. 108. Jena, 1912. Lpp. 459.

tipa mērķis ir sasniegt iedzīvotāju pieaugumu vai reprodukciju ar iespējami mazāku veltīgu jauno dzīvību upuru skaitu. «Mūsu kultūras attīstība neatkarājas no tā, ka piedzimst neskaitami bērni, bet gan no iespējami dūšīga cilvēku materiala iegūšanas.»¹⁾ Iedzīvotāju pieaugumu nedod liela bruto auglība, bet svarīga ir dzimstības neto ienesība.

Racionalajā vairošanās tipā pastāv bērnu radīšanas un seksualās dzīves nošķiršana. Ar apzinīgu dzimstības novēršanu, ar dabīgās auglības iezogšanu vecāku gribas rāmjos dzinekliskā vairošanās tiek atvietota ar racionalu vairošanos. «Stāvoklis ir tāds, ka jau tagad un nākotnē netiek vairāk bērnu dzemdēts, kā tik, cik liels skaits atbilst vecāku gribai.»²⁾ Naivajā vairošanās tipā bērnu skaits ir dabiskās auglības mērogs, racionalajā tipā tas ir vecāku gribas mērogs. Naivajā tipā nav runa par bērnu gribēšanu vai negribēšanu. Tie dzimst vai tikpat neatkarīgi no cilvēku gribas, kā lietus lāses krit no debesīm. Racionalā tipa laikmetā dzimstības regulēšanas metodes top aizvien vienkāršākas, racionalākas un cilvēcīgākas, un pie tam arī piemērotākas dzimstības pilnīgai pakļaušanai cilvēku saprātam.

No bioloģiskā viedokļa preventīvā dzimumsatisksme nozīmē iekļaušanos dabiskajā lietu gaitā. Tas tiesa. Bet tas nebūt nenozīmē kaut ko šausmīgu, neparastu, cilvēces galu vēstošu, ko te grib saskatīt it sevišķi teoloģijas pārstāvji. Arī primārās dzīves parādības, kā nāve un dzimšana, cilvēku organizētā sabiedrībā pa daļai zaudē savu elementāro bioloģisko dabu. Blakus tai attīstas šo parādību socioloģiskā daba (mūža pagarināšana, jauni nāves gadījumu veidi sakarā ar rūpniecības attīstību, kari, aborti, preventīvā dzimumsatisksme etc.). Protams, grūti iedomāties, ka cilvēki kādreiz spētu pagarināt savu mūžu līdz bezgalībai un radīt mākslīgu dzīvību. Cilvēki vienmēr novecos un mirst, cilvēki vienmēr radīsies mātes miesās. No šī šaurā bioloģisko likumu loka cilvēki nez vai kādreiz atrasisies, mazākais tuvākā nākotnē nē. Bet dzīvodams dabā, tās likumu pārvaldībā, cilvēks tomēr nav spiests akli panest tās likumu asumus, lai arī kur tie parādītos. Gļēva rezignācija, īstenībā — instinktīva vairīšanās no dabas likumu asajiem paragrafiem — tā ir dzīvnieku valsts pazīme. Cilvēki nāk ar savu saprātu apzinīgi rediģēt dabas likumu asos paragrafus, nespējot tomēr tos pavisam atmest, atstājot viņu būtisko saturu. Šeit ir cilvēces progresa saknes. Apzinīgai cilvēcei jābūt kā vienprātīgai milzīgai redakcijas koleģijai, kas meklē arvien jaunus grozījumus dabas likumu redakcijā, vairoties neprātīgi pieskarties to būtībai. Diemžēl, cilvēki līdz šim ir centušies pēc pārgrozījumiem dabas likumos stipri vienpatīgi, nesaskaņoti, nekolektīvi, bez plāna, dažkārt bīstami pieskar-

¹⁾ J. Marcuse. Geburtenregelung — die Forderung der Zeit. Stuttgart, 1928. Lpp. 92.

²⁾ H. Paull. Die Lebenskrisis des deutschen Volkes. Berlin-Bonn, 1930. Lpp. 12.

damies neaizkaramai likumu daļai, kas tādos gadījumos apdedzina kā karstā uguns.

Cilvēku prāts nesaskata argumentus, kas būtu par labu naivajam vairošanās tipam. Nav ceļami nopietni iebildumi pret cenšanos ar racionalā vairošanās tipa starpniecību mazināt cilvēces bioloģisko traģediju, kurā galveno lomu aizvien nospēlē priekšlaicīgi ieradusies nāve, traģediju, ko krievu prof. Ņemilovs¹⁾ ne bez pamata apzīmē par sievietes bioloģisko traģediju.

Pareizais ceļš uz sabiedrības laimi un labklājību iet pa racionalā tipa tekām. Nav iespējams atgriezties pie naivā tipa. Nekāda publiska vara, nekādi sociāli un saimnieciski pārkārtojumi nespēj to atjaunot, nespēj atkal ievest to, kas runā pret vispārējo attīstību. It sevišķi tas nevar izdoties zemē ar augstu izglītības un kultūras līmeni. Ja arī gadsimtiem ilgi lielas, neierobežotas ģimenes tika uzlūkotas kā «daļa no cilvēces likteņa, līdzīgi kā novecošana»,²⁾ tad tas nenozīmē, ka vienmēr tā jābūt. Daudzas parādības, kas bijušas «liktenis», ar laiku tiek pakļautas saprāta valdībai.

Visas kulturalās zemes patlaban pārdzīvo grandiozu pārejas laikmetu. Tā ir pāreja no daļēji naivā uz vispusīgi racionalo dzīves veidu. Tautu bioloģiskā dzīvē norisinās pāreja no daļēji naivā uz racionalo vairošanās tipu. Tas, ko mēs tagad piedzīvojam, ir pāreja uz vispārēju, visas sabiedrības šķiras aptverošu humanu, racionalu dzimstības regulēšanu. Tā nāks, vai mēs to gribam, vai nē. Jo tā ceļas no attīstības pamatvilcieniem. Mēs dzīvojam pārejas laikmetā, kas, kā katra šāda starppakāpe, ir pats par sevi bīstams laiks. Straujā dzimstības samazināšanās ir bīstamākā klintis, pie kuras draud sašķīst vakareiropejiskās kultūras uzplūdu laikā šīs kultūras pārņemto tautu Noasa šķirsti. Atcerēsimies, ka citas kultūras nav šo pārejas laiku izturējušas un aizgājušas bojā. Tā nogāzās heleniskās kultūras dievu tēli zem vitali spēcīgāko iekarotāju tūkstošgalvainā pūļa soļu dimas. Tā sadrupa romiešu pasaules valsts un kultūra zem barbaru tautu neatlaidīgā spiediena. Antīkās kultūras beigu periodā bija gan vēl hebreju un romiešu kultūra, bet nebija vairs pašu hebreju un romiešu, kas iznīka bezbērnīguma pārņemti. Tāpat ir iznīkušas daudzas citas, vēl senākas tautas un kultūras.

Mums ir seno kultūru bojā ejas liecības. Mums ir milzīga vēstures pieredze. Vēl cits kas dod mums cerības. Tagadnes kultūra arī nav tikai atsevišķu tautu lolojums, bet visas cilvēces manta. Tādēļ grūti iedomāties, ka viss sasniegtais vai lielā daļa varētu iet zudumā. Bet atsevišķas tautas, atsevišķi vispārcilvēcīgās kultūras nozarojumi var pazust pārejas laikmeta pretrunu klintīs.

Blakus straujai dzimstības samazināšanai, kas rada nopietnas briesmas tautu skaitliskai pastāvēšanai, racionalā tipa ieviešanās

1) A. V. Ņemilov. Bioloģiskā traģedija ženskini. Ļeningrad, 1925.

2) A. M. Carr-Saunders. World Population. Oxford, 1936. Lpp. 107.

rada citas nevēlamas blakus parādības. Varam runāt par seksuālās racionalizācijas tehniskiem trūkumiem. Abortīvās metodes grauj sievietes veselību un radītspējas, īslaicīgas sterilitates vietā sieviete ne reti iemanto pilnīgu neauglību. Prostitūcija, kas visumā atzīstama par archaisku seksuālās racionalizācijas metodi un nākotnes sabiedrībā katrā ziņā izskaužama, veicina venerisko slimību izplatību, sagādā tautām jaunu postu un ciešanas, mazina arī radītspējas.

«Apzinīga bērnu radīšanas regulēšana nepieciešama, ja mēs gribam izveidot saprātam atbilstošus apstākļus. Viņa top tikai tad par briesmām, kad bērnu skaita ierobežošana ved pie iedzīvotāju skaita pieauguma apstāšanās, vai pat tautas samazināšanās»¹⁾, saka vācu eigiņķis M. Grubers.

Dažādie preventīvie, antikonceptīvie līdzekļi arī pa lielākai daļai ir veselības bojātāji. Pēc M. Marcuse's²⁾ novērojumiem visbiežāk koncepcijas novēršanai lieto *coitus interruptus*, kas neprasa nekādus tehniskus līdzekļus. Starp citu, arī Francijas slavenās divbērnu sistēmas tehnika dibinās uz šo paņēmieni, jo sistēmas sākuma periodā mehānisko (preventīvo) līdzekļu tehnika vēl bija maz izveidota. *Coitus interruptus* rada slimīgas parādības tiklab sievietes, kā arī vīriešu organismā, bieži vien noved pie nepatīkamas un negribētas pilnīgas neauglības³⁾. Tāpat atklāts ir jautājums par lietošanā esošo tehnisko preventīvo līdzekļu ietekmi uz veselību un auglību. Te runa iet par līdzekļiem dzimstības regulēšanai, nevis pilnīgai auglības novēršanai. Pēdējam nolūkam kalpo daži vienkārši, nekaitīgi operatīvi paņēmieni, kurus daudzās zemēs ar sekmēm pielieto mazvērtīgo individu vairošanās novēršanai.

Šinī pārejas laikā, kad naivais tips ar savu sabiedroto — milzīgo bērnu un zīdaiņu mirstību — un citiem ļaunumiem jau palicis aiz tagadnes sliekšņa, bet jaunā, racionalā vairošanās nedod vecā tipa pozitīvo iedzīvotāju skaita augšanas rezultātu, cilvēku kopībām draud milzīgas bioloģiskas briesmas, augšanas apstāšanās un bojāejas briesmas. Tie ļaunumi, ko sagādā racionalā tipa nepilnīgā tehnika, nav šeit izšķirēji, un tie, bez šaubām, ar laiku tiks samērā viegli novērsti. «Agri vai vēlū tiks atrasti līdzekļi pret grūtniecību, kas dos iespēju uz laiku izsargāties samērā nekaitīgā un nejutamā veidā, un lai arī kā tos noliegtu, tie izplatīsies jo plašos apmēros. Kad tas notiks, un nav nekādu norādījumu par zinātnes nespēju šādus līdzekļus atrast..., visu zemju valdībām rāsies milzīgais uzdevums, kā cīnīties ar katastrofiski krī-

¹⁾ M. Grüber. *Beweggründe der Geburtenverhütung und wirtschaftlicher Ausgleich zugunsten kinderreichen Familien.* München, 1918. Lpp. 44.

²⁾ Marcuse. *Der eheliche Präventivverkehr, seine Verbreitung, Verursachung und Methodik.* Stuttgart, 1917. Lpp. 171.

³⁾ Tuvāk G. L. Moench. *Studien zur Fertilität.* Stuttgart, 1931. Lpp. 114—115. E. Kehrler. *Ursachen und Behandlung der Unfruchtbarkeit nach modernen Gesichtspunkten.* Dresden-Leipzig, 1922. Lpp. 23, 63—64.

tošo dzimstību visā civilizētā pasaulē.»¹⁾ Racionalizācijas tehniskie kaitējumi ir viegli novēršami un neprasa lielu sabiedriskās kopības iestādījumu aktivitāti, izņemot cīņu pret protistuciju, turpretī dzimstības mazināšanās, kas jau ir noticis fakts, arī bez dzimstības novēršanas līdzekļu tehniskās un higieniskās pilnības sasniegšanas, jau notikušās un vēl gaidamās dzimstības samazināšanās un tās seku novēršana prasa un prasīs arvien lielāku sabiedrisko institutu aktivitāti, visas socialās un saimnieciskās dzīves pārkārtošanu, novēršot tos momentus, kas sekmē pārmērīgu, nepareizu racionalizāciju, tuvāko dzimstības samazināšanās cēloni.

Naivais vai pusnaivais vairošanās tips, kas bija virzīts uz aklu vairošanos, nevar un netiks atgriezts. Zinātnei un sabiedrībai jāreķinās ar racionalā tipa iesakņošanās un tā rāmjos jāatrod ceļš optimālo vairošanās rezultātu virzienā. Individualās dzimstības regulēšanas vietā jānāk kolektīvai regulēšanai, tāpat kā saimniecībā individu patīgām interesēm daudzkārtīgi jāatkāpjas kopības interešu labā. Tādā ir mūsdienu sabiedrības vitalo un kultūras spēku uzturēšanas prasība, kas vienīgi spēj nodrošināt pārejas laika pārdzīvošanu, jauna laikmeta, saprāta valdības laikmeta iestāšanos. Tautu kopdzīves organizācijām, valstīm, šis laiks stāda uzdevumus, kuru realizēt var vienīgi sistematiska, tālu ejoša dzīves pārkārtošana, kas koncentrējas apdzīvotības politikas principu ievērošanā, un izvešanā.

Dzimstības regulēšana un ierobežošana nedrīkst pārkāpt zināmas normas, kuru respektēšana nepieciešama sabiedrības nākotnes interesēs. Cilvēks ir cilvēks tādēļ, ka viņš domā par nākotni. Bet atsevišķs cilvēks daudzkārt ir nosodīts neredzēt lietu patiesos stāvokļus un tādēļ dara aplami, savai un citu nākotnei kaitēdams. Tā tas notiek arī šinī pārejas laikā no pusnaivā uz racionalo vairošanās tipu. Kolektīva uzdevums ir sargāt katru sev ļauni darītāju un sargāt visus sabiedrības locekļus no citu kaitējumiem. Kopības uzdevums ir rūpēties par cilvēku nākotni tad, ja katrs atsevišķi to neprot. Kopībai ar savu politiku jāvalda racionalais vairošanās tips, lai novērstu tā negatīvās izpausmes. Regulēšanas jēdziens rada priekšstatu par sapratīgām regulām, kārtojumiem. «Tikai tad, kad trūkst šādu regulu, vai arī esošās regulas ir nepareizas, vai pusnepareizas, vai arī nepietiekošas, no dzimstības ierobežošanas var celties briesmas, kas spēj novest, mazāk atsevišķu īpatni, daudz vairāk socialo un nacionālo kopību, pie kuras atsevišķie cilvēki ir saistīti, līdz iznīcības robežām.»²⁾

Katras nācijas augstākās nacionālās interesēs ir pēc iespējas ātri izbūrāt no pārejas laika viltīgajiem ūdeņiem, izveidot dzimstī-

¹⁾ A. V. Nemilov. Biologičeskaja tragedija ženščini. Leningrad, 1925. Lpp. 138.

²⁾ A. Grotjahn. Geburten-Rückgang und Geburten-Regelung. Berlin, 1914. Lpp. 18.

bas regulēšanu tā, lai tā atbilstu atsevišķu vecāku pāru higiēniski medicīniskām, kulturalām un privatsaimnieciskām interesēm, neapdraudot sabiedrības progresīvai attīstībai nepieciešamo iedzīvotāju skaita vairošanos un tautas kvalitatīvās īpašības. Racionalajam vairošanās tipam jārada piemērota apkārtnē, lai tas kā Damokla zobens nekarātos pār ikvienas tautas nākotni, bet vestu cilvēci pretī laimīgāku dienu mirdzumam.

Racionalajam vairošanās tipam resp. dzimstības ierobežošanai ir savas laba un ļauna robežas, ko statistika nosprauž ar iedzīvotāju līdzšinējā skaita uzturēšanai¹⁾ nepieciešamo vidējo ģimenes lielumu. Tā konstatēšana katrā ziņā ir svarīga, lai sabiedrība vērtētu katru īpatņa bioloģisko pakalpojumu kvantitatīvo vērtību un vilktu no tā attiecīgas konsekvences. Mūsu pētījumā šīs robežas atrašana ir nepieciešama, lai saskatītu daudzbērnu ģimeņu lielo bioloģisko nozīmi.

3. Cik lielas ģimenes vajadzīgas tautas dzīvā spēka uzturēšanai.

Bioloģiskā izpratnē ģimene ir tautas dzīvā ķermeņa šūna. Sabiedriskā izpratnē tā ir arī valsts šūniņa (valsts — organizēta tauta). Tautas dzīvā spēka nesēji, sargātāji un vairotaļi nav atsevišķi indivīdi izolētā veidā, bet gan ģimenes. «Ja šūniņas — ģimenes — ir veselas un spēcīgas, tad arī tauta un valsts ir vesela; ja šūniņas ir slimas, ja tās panīkst vai nomirst, tad arī tauta panīkst vai iet bojā.»²⁾

Lai tauta fiziski neietu bojā, lai tā spētu uzturēt savu absolūto kvantitatīvo nozīmi, tad nepieciešams, lai tautai piederīgo cilvēku skaits nesamazinātos. Iedzīvotāju skaitliskajā kopībā pastāvīgi norisinās lielas kvantitatīvas un kvalitatīvas pārmaiņas. Vai ik mirkli kāds cilvēks piedzimst, kāds nomirst, cits paliek vecs un darba nespējīgs, t. i. pāriet statistikā par darba spēju robežu pieņemto gadu skaitu, cits atkal ierindojas aktīvo iedzīvotāju skaitā. Visas šīs pārmaiņas ik brīdī groza iedzīvotāju skaitu un sastāvu. Tādēļ faktiski grūti te runāt par kādām paaudzēm, sadalot kopības dzīvi it kā lēcienos, pakāpienos. Katru dienu, katru mirkli aktivā, arī radītspējīgā paaudze maina savu sastāvu. Uzskatāmības radīšanai mums tomēr jārunā par paaudzēm.

Lai tauta paturētu gadu desmitus uz priekšu savu pašreizējo skaitlisko lielumu, tad, katrā ziņā, ir nepieciešams, lai esošās paaudzes cilvēki laistu pasaulē tikpat bērnu, cik piedzimuši iepriekšējai paaudzei, cik dzimuši tagadējai dzemdīnātājai paaudzei pašai rodoties, ar noteikumu, ka mirstības apstākļi abās pa-

¹⁾ Līdzšinējā skaita uzturēšana jāuzlūko par vairošanās rezultata minimu. Optimālo vairošanos apskatīsim vēlāk. Pašreizējos apstākļos tikai augšpus minima atrodas progresam labvēlīgo stāvokļu josla.

²⁾ Fr. Burgdörfer. Aufbau und Bewegung der Bevölkerung. Leipzig, 1935. Lpp. 60.

audzēs vienādi. Tā kā mirstība kopš pagājušā gadu simteņa visās kulturalās zemēs ir ievērojami mazinājusies, sevišķi bērnu un zīdaiņu mirstība (cilvēka vidējais mūža garums palielinājies), tā kā mazināšanās turpinās, tad nav nepieciešams gluži tik liels dzimušo skaits, kā iepriekšējā paaudzē. Pietiek arī, ja dzimstība samazinājusies samērīgi ar jaunāko gadu gājumu iedzīvotāju grupu (0—30—35 g.) mirstības samazinājumu pēdējās paaudzes laikā. Arī pie šāda dzimstības augstuma nākošā paaudze nebūs skaitliski vājāka. Tikai, ja dzimstības samazināšanās iet tālāk, nevar notikt iedzīvotāju skaita pastāvīga atjaunošana. Šis princips parādas arī tā saucamo reprodukcijas mērogu-rādītāju (sk. tālāk pie Latvijas bioloģiskās situācijas iztirzājuma) aprēķinos, ko izdara kombinējot ikgadējo dzimstību ar mirstības tabulu lielumiem un ar dzemdētspējīgo sieviešu skaitu. Mūs pašreiz tomēr neinteresē šis reprodukcijas rādītājs, nedz arī kāds absolūts dzimstības lielums gada vai vairāku gadu laikā, bet gan dzimstības biežums uz katru tautas dzīvā spēka radītāju — ģimeni. Mūs interesē tautas bioloģiskās šūnas — ģimenes — pieauguma apmēri, kādi uzskatāmi par nepieciešamiem, lai tautas ķermenis nesamazinātos.

Katrai tautai ir daļa cilvēku, kas nepiedalās nākošās paaudzes radīšanā. Vispirms jau daļa cilvēku mirst nemaz nerasnieguši radītspējīgu vecumu, citi nomirst radītspējīgā vecuma gadu sākumā, tādējādi nevarēdami atstāt sev pēcnācējus. Pēc medicīnas autoritātu novērojumiem apm. 10% sieviešu ir neauglīgas, nespēj dzemdēt ķermeņa attīstības trūkumu vai bojājumu dēļ. Tās paliek tautas bioloģiskai dzīvei uz visiem laikiem zudušas, jo tikai apm. 1% šādu gadījumu (pēc R o h l e d e r'a) var līdzēt ar mākslīgu apaugļošanu.¹⁾ Daļa cilvēku arī tādu vai citu motīvu dēļ negrib radīt un apzinīgi izslēdzas no tautas bioloģiskās dzīves. Tiem, kas neietilpst šais 3 grupās, tā tad — radītspēju vecumu sasniegušiem, r a d i t s p ē j ī g i e m un r a d i t g r i b ē t ā j i e m sabiedrības locekļiem ir jāatjauno viss sabiedrības sastāvs. Viņiem jāatstāj dzīvi vietnieki ne tikai savā vietā, bet arī aiz tiem, pie kuriem pārtrūkusi senču virkne.

Ja visi piedzimušie spētu nodzīvot līdz radītspēju vecumam un, nodzīvojot vēl mazākais dažus gadus, nebūtu neauglīgi, tad pilnīgi pietiktu, ja katrs cilvēku pāris radītu divas jaunas dzīvības, pietiktu ar divbērnu sistemu, lai iedzīvotāju skaits noturētos stabils. Bet situācija, kā jau aprādīts, nebūt nav tāda. Tādēļ katrā ziņā nepieciešami vairāk kā divi bērni ik ģimenē.

Katrai paaudzei jārada tik daudz bērnu, lai nākošā paaudzē būtu tikpat daudz tēvu un mātu, kā esošajā. Tikai tad iedzīvotāju skaits nesamazināsies.

Runāsim konkrēti par Latvijas apstākļiem. Pie mums gandrīz 10% (1937. g. — 9,02%, 1936. g. — 9,64)²⁾ bērnu dzimst ārlaulībā. Tas

¹⁾ H. Rohleder. Normale, pathologische und künstliche Zeugung beim Menschen. Leipzig, 1918. Lpp. 316—17.

²⁾ Dati: 1936. g. pēc Valsts statistiskās pārvaldes — Latvijas statistikas gada grāmatas. 1936. Rīgā, 1937. Lpp. 19.; par 1937. g. pēc Valsts stat. pārvaldes Mēneša Biļetena statistikai un konjunkturai Nr. 5. Rīgā, 1938. g. maijā, lpp. 565.

ir uzskatams kā neveselīga parādība. Tautas atjaunošana visumā jāpilda precētiem cilvēkiem, dzimstībai jānāk no laulības. Turpmākā aprēķinā tādēļ ārļaulības dzimstību ignorēsim, bet uzstādīsim vidējo dzimstības normu vienīgi precētiem iedzīvotājiem. Tas arī pēc būtības ir pareizi, jo lielākā daļa ārļaulībā dzimušo vēlāk top par laulāto ģimenes locekļiem, jo daudzas ārļaulības mātes vēlāk apprecas. Tā tad iedomājamies, ka mūsu tautas atjaunošanas pienākums gulstas vienīgi uz laulātiem ļaudīm.

Jautājam, kāds ir tō Latvijas iedzīvotāju relatīvais daudzums, kam pēc viņu ģimenes stāvokļa piekrit tautas bioloģiskā atjaunošana. Latvijā ar likumu noteiktās laulības vecuma robežas ir sievietēm 16, vīriešiem 18 gadi. Tomēr jaunākos iedzīvotāju gadu gājumos precējušos procentus ir mazāks, jo pēc E. Bulmerinka vidējais vecums pie mums stājoties laulībā ir vīriem 32,6, sievietēm 28,3 g.¹⁾ Pēdējo piecu gadu laikā ir vairojušās jaunāku cilvēku laulības, kādēļ šis vidējais vecums nedaudz pamazinājies. Raksturīgākā iedzīvotāju grupa, pēc kuras precējušos un neprecējušos samēra varam spriest par iedzīvotāju vispārējo bioloģiski nozīmīgo piedalīšanos ģimenes kopšanā, ir vecuma grupa, kas atrodas starp 30 un 34 gadiem. Nākošajā grupā jau jāreķinas ar stipri mazinātām ģeneratīvām spējām, kamēr jaunāko gadu grupās precējušos skaits samērā mazs sakarā ar parašu vēlu stāties laulībā. Pēc 1935. gada tautas skaitīšanas datiem no visiem vīriešiem 30—34 g. vecumā precējušies ir 65,45% un no visām sievietēm tai pašā vecumā 65,75%.²⁾ 35—39 gadu veco vīriešu vidū ir 77,48% precējušies (liels vīriešu absolūtā skaita iztrūkums šajā grupā sakarā ar pasaules kara un brīvības cīņās kritušiem) un sieviešu — 68,75%. Varam vērtēt, ka apmēram $\frac{2}{3}$ Latvijas iedzīvotāju radītspēju vecumā kautcik ilgstoši piekopj laulības dzīvi, tā tad eventuali piedalās tautas dzīvā spēka veidošanā.

Ik diviem precētiem cilvēkiem jāatjauno netikai savs skaits, tas ir 2, bet vēl arī viens cilvēks no tās iedzīvotāju daļas, kas pati nepiedalās tautas atjaunošanā. Diviem precētiem jānodod tautai tik daudz bērnu, lai no tiem nākošā paaudzē vecāku gadus sasniegtu nevis 2, bet 3 locekļi, kas savukārt vai nu visi, vai arī daļēji piedalītos tautas tālākā atjaunošanā.

Pēc Valsts statistiskās pārvaldes izstrādātām mirstības tabulām³⁾ redzams, ka pie pašreizējiem mirstības apstākļiem (tabulas sastādītas pēc 1934./36. g. datiem) no 100.000 piedzimušiem vīriešiem 29. mūža gadu pārdzīvo 80,243 un no sievietēm 82,913. Bioloģiski svarīgākā mūža posma vidus daļu, kas reizē raksturojas kā vidējais precību vecums un uzskatams par robežu, kura jāsasniedz tagadējās paaudzes atvītotājiem, sasniedz patiesībā tikai 81,57% no piedzimušiem. Lai

¹⁾ E. Bulmerinks. Latvijas iedzīvotāju kustības attīstība nākotnē. Ekonomists Nr. 2. 1933. g. Lpp. 52.

²⁾ Valsts stat. pārvalde. Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā. 1935. g. III. Rīgā, 1937. Lpp. 167.

³⁾ Valsts stat. pārvalde. Mēneša Biļetens Nr. 2. Rīgā, 1938. g. febr.

3 cilvēki sasniegtu šo vecuma robežu, tad jāpiedzimst nevien 3 bērniem, bet lielākam bērnu skaitam. Jādod uzviņa nāvei 22,6% apmērā [(18,43:81,57) · 100 = 22,6], katram laulātam pārim jārada mirstības tiesai apm. 0,75 bērni.

Lai panāktu tādu stāvokli, ka Latvijas iedzīvotāju skaits nesamazinās, bet paliek tuvu līdzšinējam lielumam, tad nepieciešams, apstākļos, kad tikai $\frac{2}{3}$ iedzīvotāju piedalās dzimstības došanā, lai katrs precējušos cilvēku pāris radītu caurmērā 3,7 bērnus.¹⁾ Tā kā daļa laulību, katrā ziņā, ir sterilas ne laulāto gribas, bet fizioloģisku iemeslu dēļ, tad Latvijas tautas dzīvā spēka uzturēšanai nepieciešami vismaz 4 bērni uz katru auglīgu laulību. 4 bērnu ģimene atbilst mūsu tautas dzīvā spēka atjaunošanas minimam.

Ņemot vērā pēdējo gadu desmitu zemo dzimstību, kas neapšaubami radīs robus tautas nākotnes sastāvā, jāatzīst, ka, iedzīvotāju skaita uzturēšanai tālākā nākotnē, tuvākiem 10—20 gadiem 4 bērnu ģimenes caurmērs būtu pat jāpārsniedz. Norma 3,7 uzlūkojama par vidējā ģimenes lieluma minimu, kas būtu pietiekams Latvijas tagadējā iedzīvotāju skaita nodrošināšanai vienīgi tad, ja vēl tālāk izdotos samazināt nākošās paaudzes mirstību un ja arī laulību skaits ne daudz pieaugtu.

Līdzšinējā iedzīvotāju skaita reproducēšanai nepieciešamais vidējais ģimenes lielums ir atkarīgs no precējušos iedzīvotāju relatīvā daudzuma pēcnācēju radīšanai nozīmīgajā vecumā. Pie lielāka precējušos skaita mazāka iznāk katra pāra nepieciešamās līdzdalības daļa pie tautas atjaunošanas. Vācijā, kur no 30—35 g. vecām sievietēm precējušās ir 74,3,²⁾ pēc vācu valsts statistikas iestādes direktora Fr. Burgdörfera aprēķina tautas skaita uzturēšanai vajaga uz katru auglīgu laulību caurmērā mazākais 3,4 bērnu. Arī ja ņem vērā priekš- un ārlaulības bērnus, prasami mazākais 3,1 bērns.³⁾ Vācijā zemāka mirstība mūža jaunākajos gados, līdz 30 mūža gadam mirst tikai apm. 14% iedzīvotāju. Pēc aprēķina, ko izdariju analogiski Latvijas vidējā nepieciešamā ģimenes lieluma aprēķinam, pamatojoties uz vācu oficialās statistikas datiem,⁴⁾ Vācijā nepieciešami apm. 3,3 bērni uz laulību (1932., 1934. g. mirstības un 1934. g. precējušos daudzuma apstākļos), lai nepamazinātos Vācijas iedzīvotāju skaits. Burgdörfera aprēķins atšķiras ar plašāku materialu un drusku komplikētāku paņēmieni lietošanu, bet ne ar rezultātu, ņemot īpaši vērā, ka šī kalkulācija izdarīta pēc agrāko gadu mirstības.

¹⁾ Līdzīgu aprēķinu skat. O. Piņķis, Daudzbērnu ģimenes un to atbalstīšana Latvijā. TLM Mēnešraksts, 1938. g. Nr. 3. Lpp. 220—224.

²⁾ 1934. g. 31. decembrī. Pēc Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. 1936. Lpp. 44.

³⁾ Fr. Burgdörfer. Volk ohne Jugend. Heidelberg - Berlin. 1935. Lpp. 18.

⁴⁾ Stat. Jahrbuch f. das Deutsche Reich. 1936.

Līdzīgu dzimstības normu uzstāda Grassls,¹⁾ prasīdams 3,4 bērnus uz katru precētu sievieti, lai varētu uzturēt iedzīvotāju skaitu. Fahlbeck²⁾ aprēķinājis: ja 88% sieviešu ir dzemdētspējīgas un apprecas, tad vajaga caurmērā 4 bērnus ikvienā laulībā, lai dabīgais ikgadējais pieaugums būtu 2 uz 1000 iedzīvotājiem. Augšējie divi aprēķini izdarīti, protams, pamatojoties uz mirstības apstākļiem, kādi bija pirms 30—35 gadiem. Visi šie aprēķini rāda, ka valstīs, kur precējušos iedzīvotāju biežuma un mirstības apstākļi ir līdzīgi, jārēķina, ka iedzīvotāju skaita uzturēšanai nepieciešami caurmērā 3—4 bērni ģimenē. Pretējā gadījumā sagaidama iedzīvotāju skaita samazināšanās.

3—4 bērnu sistema ir robeža, kuru nedrīkst pārkāpt seksualā racionalizācija. 3—4 bērnu sistema ir robeža, zem kuras nedrīkst noslidēt racionalais vairošanās tips. Pretējā gadījumā iestājas sabiedrības progresam kaitīgs stāvoklis, ko aplūkosim turpmāk.

4. Daudzbērnu ģimeņu nozīme iedzīvotāju skaita attīstībā.

Mēs konstatējam vidējo iedzīvotāju skaita uzturēšanai nepieciešamo ģimenes lielumu. Šis vidējais lielums var rasties dažādā ceļā. Pirmkārt — visās ģimenēs bērnu skaits var būt ļoti tuvs vidējam, vidējais ģimenes lielums atbilst parastās, visbiežāk sastopamas ģimenes apmēriem. Var būt arī otrs mazāk vai vairāk diferencētas vairošanās tips, kad daļa ģimeņu ir krietni lielākas par vidējo normu, turpretī citas to nesasniedz, vai ir pavisam bezbērņīgas. R. Willbrandts³⁾ runā par divām dzimstības ierobežošanas formām: 1) maltuzianiskā forma — laulības retas, ģimenes toties lielas (piem. Īrijā), 2) neomaltuzianiskā — laulības biežas, ģimenes ierobežotas, mazas, bērni — reta parādība. Abos gadījumos ir mazs dzimušo kop skaits, mazs iznāks faktiskais ģimenes lieluma vidējais. Tīrā veidā šīs formas nav sastopamas.

Dzīvē var būt visdažādākās ģimenes lieluma kombinācijas zināma vidējā iegūšanai, Piemēram, ja 100 ģimenēm jādod katrai caurmērā 4 bērni, tā tad kopā 400 bērnu, tad te ir visdažādākās bērnu skaita sadalījuma iespējas. Katrai ģimenei var piedzimt tieši 4 bērni. Tas būtu viens ekstremais gadījums. Otra galēja iespēja ir, kad, teiksim, 20 ģimenēs katrā ir 20 bērnu, katra no tām sasniedz savu dabiskās auglības robežu, bet pārējās «ģimenes» ir bezbērņīgas. Pirmā gadījumā nevarētu runāt par diferencētu vairošanos, kamēr otrā gadījumā vairošanās būtu diferencēta līdz galējai iespējamībai. Starp

¹⁾ Grassl. Das zeitliche Geburtenoptimum. Soziale Medizin und Hygiene. Hamburg. Jahrg. 1907. Cit. pēc A. Grotjahn. Geburten - Rückgang un Geburten - Regelung. Berlin, 1914. Lpp. 292—293.

²⁾ P. E. Fahlbeck. Der Adel Schwedens. Jena, 1903. Lpp. 343. Sk. arī J. Liepiņš, Kā nodrošināt mūsu tautas nākotni. Lpp. 5.

³⁾ R. Willbrandt. Zum soziologischen Verstehen der Geburtenziffern. Krājuma: Reine und angewandte Soziologie. Eine Festgabe für Ferdinand Tönnies zu seinem achtzigsten Geburtstag. Leipzig, 1936. Lpp. 154.

šiem abiem stāvokļiem atrodas vesela kombināciju rinda ar dažādām diferenciacijas pakāpēm.

Ja nu simta vietā ņemam veselas tautas simtus un tūkstošus, pat miljonus ģimeņu, tad praktiski nemaz nav aprēķinams milzīgais kombināciju skaits. Šādam aprēķinam nebūtu arī nekādas sevišķas praktiskas vai teoretiskas nozīmes. Pietiek, ka mēs apjaužam daudz bērnu ģimeņu nozīmi vidējā ģimenes lieluma sastādīšanā diferencētas vairošanās apstākļos. Augšējais paviršais ieskatījums ģimeņu lielumu kombinatorikā dod mums skaidras atziņas:

1. Jo vairāk tādu ģimeņu, kurās bērnu skaits pārsniedz iepriekš uzstādīto vidējo normu, jo vairāk daudz bērnu ģimeņu, jo vieglāk ļaujas realizēties noteiktā norma.

2. Jo pašas šīs daudz bērnu ģimenes ir lielākas, jo prāvāks tajās bērnu skaits, jo savukārt vieglāk realizējas ikreizējā norma.

Pārāk skaidra un vienkārša matematika. Katrs bērns, kas dzimst kādā ģimenē virs aprēķinātās vidējās bērnu skaita normas iedzīvotāju skaita uzturēšanai, katrs tāds bērns ir divi «plusi» tautas dzīvā spēka kontā. Šis bērns, pirmkārt, pats tiek ierakstīts tautas dzīvā spēka aktivā, otrkārt, viņš uzkrāj rezervi to iztrūkumu segšanai, ko rada normu nesasniegušās ģimenes. Šis bērns ir «plus» nepietiekošās vairošanās minusu atlīdzināšanai.

Daudz bērnu ģimenes, teoretiski ņemot, netiekvien ir tautas dzīvā spēka atjaunotājas, bet arī vairošanās un papildinātājas, jo viņas dod vairāk par tautas skaita uzturēšanas normu. Dzīvē tomēr izrādas, ka daudz bērnu ģimeņu pakalpojumi top aizvien mazāki un tie vairs nespēj izlīdzināt dzimstības trūkumu no bezbērņīgo un mazģimeņu kultivētāju sabiedrības locekļu puses. Daudz bērņīguma plusi nespēj atsvērt bezbērņīguma minusus, un rezultātā faktiskais ģimeņu vidusmērs nesasniedz vēlamu un nepieciešamo. Tādā situācijā daudz bērnu ģimenes ir it sevišķi nepieciešamas tautas skaitliskā stipruma uzturēšanai.

Naivajā un pusnaivajā vairošanās tipā liela ģimene bija norma, tā bija arī parastais ģimenes veids. Maz nācās sastapties ar diferencētu vairošanos, nekādi jau ne tagadējā nozīmē, kad diferenciacijas tuvākais cēlonis nāk no pašu cilvēku gribas. Toreizējos apstākļos daudz bērnu ģimenei bija liela kvantitatīva nozīme. Tā bija vienīgais iespējamais ģimenes veids. Tagad daudz bērnu ģimenē sen vairs nebūt nav vienīgais iespējamais ģimenes tips, daudzos gadījumos tā ir pat noraidāma (mazvērtīgo daudz bērnu ģimenes — sk. tālāk), bet viņas nozīme ir toties pieaugusi. Diferencētas vairošanās apstākļos, kad zemnormas kombinācijas aizvien aizņem lielāku tiesu ģimeņu, daudz bērnu ģimene iegūst it kā zinamu retuma vērtību. Bez daudz bērnu ģimenēm tagadējā laikmetā nav iedomājama iedzīvotāju skaita uzturēšana, nemaz jau nerunājot par pavairošanu. Daudz bērnu ģimeņu nozīmi lielā mērā samazināt nevar arī lielāka skaita bezbērņīgo un mazģimeņu tuvināšana vidējai normai. Visas ģimenes līdz normai pacelt nav nemaz iespējams un nav arī vēlams, ņemot vērā

tālākā nodaļā par daudz bērnu ģimeņu kvalitatīvo nozīmi apskatītās eigeniskās atziņas.

Pearson's rēķina, ka puse visu Anglijas iedzīvotāju ir cēlušies no 12% tagad vēl dzīvajām, visvairāk auglīgajām ģimenēm. Ja šīs ģimenes tāpat vairosies, tad nākošā paaudzē tās dos jau 78% no visiem iedzīvotājiem un trešā paaudzē pat 96%¹⁾.

Daudz bērnu ģimenes ir bijušas un būs nākotnē tautas dzīvā spēka devējas. Viņas ir tās, kas tuvina faktisko ģimenes lieluma vidējo uzstādītajām normām. Kad citas tautas šūnas pietiekoši neaug un panīkst, tad daudz bērnu ģimenes ir tās, kas uztur tautas dzīvā ķermeņa pastāvēšanu un augšanu. Par to vislabāk varam pārliecināties ieskatoties mazģimenes sistēmas ietekmēs iedzīvotāju skaita attīstībā. Ieskatoties mazģimenes sistēmas rezultātos, stiprinās doma par daudz bērnu ģimeņu neatsveramo nozīmi tautas atjaunošanā un vairošanā.

5. Mazģimenes sistēmas bioloģiskie rezultāti.

Kopš 19. gadu simteņa beigām Vakareiropas kultūras tautu attīstībā iezīmējas parādība, kas vienmēr vairāk un vairāk nodarbina zinātnieku un visas sabiedrības domas. Dzimušo skaits aizvien lielākā mērā samazinās, tiklab skatoties pēc absolūtā dzimušo daudzuma, kā arī relatīvi, salīdzinot ikgadējo dzimstību uz 1000 iedzīvotājiem, vai arī vēl precīzāk — uz 1000 sievietēm dzemdēspēju vecumā.

1. TABULA.

Dzīvi dzimušie uz 1000 iedzīvotājiem 1871—1935. g. dažās atsevišķās Eiropas valstīs.¹⁾

Valstis	1871/80	1881/90	1891/1900	1901/05	21/25	26/30	1931/35
Latvija	—	—	30,8 ²⁾	—	22,1	20,7	18,3
Vācija	39,1	36,8	36,1	34,3	22,1	18,4	16,6
Francija	25,5	23,9	22,3	21,0	19,3	18,2	16,5
Holande	34,3	34,2	32,5	31,6	25,7	23,2	21,2
Itālija	34,2	37,8	35,5	32,5	29,7	26,8	23,8
L.-Britānija	34,7 ³⁾	31,2	29,2	28,0	20,4	17,2	15,5
Eiropas Krievija	48,0	48,5	48,1	48,5	44,1 ⁴⁾	—	—

¹⁾ T. I. Judin. Evģenika. Moskva, 1935. Lpp. 190.

²⁾ Dati par laiku līdz 1905. (izņemot Latviju) pēc Conrad - Hesse. Statistik. I Teil, Jena, 1918. Lpp. 158. Par 1921.—35. g. pēc «Annuaire statistique de la Société des Nations 1936./37. Genève, 1937.

³⁾ Attiecas uz laiku no 1897.—1903. g. pēc M. Skujenieks. Latvijas iedzīvotāji, Latvijas zeme, daba un tauta. III. Latvijas tauta. Rīgā, 1937. Lpp. 5.

⁴⁾ Tikai Anglija un Velsa.

⁵⁾ Kr. S. F. P. R., par laiku no 1923.—25. g.

Racionalais vairošanās tips sācis savu uzvaras gājienu. Dzimstība nepārtraukti mazinas. Dažās zemēs ļoti mazā dzimstība nedod vairs dabīgo pieaugumu. Francijā 1935. g. notika iedzīvotāju dabīga samazināšanās par 0,5 uz 1000 cilvēkiem. 1937. g. pēc preses ziņām Francijā mirstība pārsniegusi dzimstību par apm. 12.000. Arī Vācijā un dažās citās valstīs faktiski pēdējos gados notiek jau iedzīvotāju skaita dabīga samazināšanās, jo rēķinot dabīgo pieaugumu uz 1000 iedzīvotājiem, netiek ievērots šo 1000 iedzīvotāju sastāvs pēc vecuma grupām. Pēckara gados iedzīvotāju sastāvā izceļas sevišķi liela darba un ģeneratīvi spējīgo iedzīvotāju grupa. Tādēļ no katra iedzīvotāju tūkstoša bioloģiskais pakalpojums jāgaida daudz lielāks nekā piem. pag. g. s. beigās, kad šo tūkstoti sastādīja daudz bērnu un vispār mazāk cilvēku radīspēju gados. Dabīgā pieauguma pārmaiņas rāda sekošā tabula:

2. TABULA.

Dabīgais pieaugums uz 1000 iedzīvotājiem 1871.—1935. g. dažās Eiropas valstīs.¹⁾

Valstis	1871/80	1881/90	1891/1900	1901/05	21/25	26/30	1931/35
Latvija	—	—	10,2 ²⁾	—	7,3	5,9	4,4
Vācija	11,9	11,7	13,9	14,4	8,8	6,6	5,4
Francija	1,7	1,8	0,7	1,6	2,1	4,1	0,8
Holande	11,9	13,2	14,1	15,6	15,3	13,3	12,3
Itālija	7,0	10,7	10,7	10,3	12,4	10,8	9,8
L.-Britānija	13,2 ³⁾	12,3	11,0	11,4	8,0	4,9	3,3
Eiropas Krievija	13,8	14,6	15,0	—	20,0 ⁴⁾	—	—

Salīdzinot abu tabulu datus, viegli saskatāma racionalā tipa izplatīšanās. Kādu laiku, dzimstībai samazinoties, dabīgais pieaugums tomēr ceļas, jo ievērojami samazināta arī mirstība. Piem. Vācijā 1871.—1905. g. dzimstība samazinājusies no 39,1 uz 34,3, par 4,8, bet dabīgais pieaugums pacēlies no 11,9 uz 14,4%, par 2,5 uz 1000 iedzīvotājiem. Līdzīga parādība vērojama arī pārējās apskatītās valstīs, izņemot Franciju un Angliju, kur kopā ar dzimstības samazināšanos iet arī dabīgā pieauguma samazināšanās. Šajās abās vakareiropeiskās kultūras vadošajās zemēs jau pag. gadu simtenī racionalā vairošanās nozīmēja vairošanās samazināšanos. Sevišķi tas sakāms par Franciju jau labu laiku pirms tabulās apskatītiem laikposmiem.

Pēc pasaules kara dzimstības mazināšanās iet roku rokā ar dabīgā pieauguma mazināšanos. Kaut arī mirstība ir vēl tālāk samazinājusies, strauji kritošā dzimstība katastrofāli velk uz leju dabīgā pieauguma radītājus. Mirstības skaitļu attīstību redzam 3. tabulā

¹⁾ Dati par laiku līdz 1905. g. pēc Conrad - Hesse, turpat. Lpp. 182. Par 1921.—35. g. pēc Tautu Savienības statistikas gada grāmatas 1937.

²⁾ Attiecas uz laiku 1897.—1903., pēc M. Skujenieks, turpat. Lpp. 5.

³⁾ Līdz 1905. g. kopā ar Īriju. Vēlākie dati bez Īrijas.

⁴⁾ Kr. S. F. P. R., par laiku no 1923.—25. g.

3. TABULA.

Mirstība uz 1000 iedzīvotājiem 1871.—1935. g. dažās Eiropas valstīs.¹⁾

Valstis	1871/75	1881/85	1891/95	1901/05	21/25	26/30	1931/35
Latvija	—	—	—	20,6	14,8	14,8	13,9
Vācija	28,2	25,8	23,3	19,9	13,3	11,8	11,2
Francija	24,9	22,2	21,3	19,6	17,2	16,8	15,7
Holande	25,6	21,4	19,6	16,1	10,4	9,9	8,9
Itālija	30,3	27,3	25,6	22,0	17,3	16,0	14,0
L.-Britānija	21,3	19,2	18,7	16,2	12,4	12,3	12,2
Eiropas Krievija	36,5	35,6	36,1	31,5	24,1	—	—

Dzimstība un nāve ir kļuvušas taupīgākas. Tomēr jaunākā laikā dzīvības taupība top aizvien lielāka, kamēr nāve vairs tik daudz nespēj ietaupīt. Dzimstības ekonomija pārvēršas par skopulību, racionālas taupības vietā stājas pārmērīga atteikšanās, kas vēl tālāk ejot var apturēt un sagraut tautu bioloģisko dzīvi, tāpat kā pārmērīga atteikšanās no patēriņa spēj sagraut tautas saimniecību.

Augšā minētie skaitļi raksturo tautu bioloģiskās dzīves pārveidības pēdējos 7—8 gadu desmitos. Tas ir laiks, kurā vairošanās racionalizācija pieņēmusies jo straujā tempā. Tāpat kā saimnieciskā, arī seksualā racionalizācijā izveidojas pārmērības, notiek pārracionalizēšana, kas prāta apsvērumu un aprēķinu uzstādīšanas pozitīvo sasniegumu vietā izvirza jaunas, vecajā kārtībā nebijušas, neparastas, pretrunas. Normalas, 3—4 bērnu sistēmas vietā, kāds ģimenes lieluma caurmērs ir pietiekams iedzīvotāju skaita uzturēšanai, kas arī spēj pie labvēlīgiem apstākļiem dot pat nelielu pieaugumu, jaunākā laikā pārracionālajā vairošanās tipā par «normalo» top divu, pat viena bērna sistēma. Parastais ģimenes veids ir mazģimene, kas nerasniedz iedzīvotāju skaita uzturēšanai nepieciešamo normu.

Diemžēl, mums nav statistikas, kas objektīvi konstatētu ģimenes lieluma samazināšanos, nav skaitļu par ģimeņu lielumiem, kurus varētu nostādīt blakus iepriekšējo tabulu dzimstības un dabīgā pieauguma rādītājiem. Iedzīvotāju statistika līdz pat pēdējam laikam visā vairumā valda atomistiskais princips, sociālā masa tiek uzlūkota kā sastāvoša no atsevišķiem indivīdiem, kamēr tās dinamikas pētījumos ļoti svarīgi būtu redzēt molekulāro uzbūvi. Ģimeņu statistika ir pašā pēdējā laika veidojums, un arī tikai nedaudzās valstīs (plašāk Francijā, Vācijā). Par pagājušo laiku un lielā daļā valstu arī par draudīgo tagadnes stāvokli ziņo vienīgi aptuvenu aprēķinu rezultāti, vērtējumi, kuru metodes ne katreiz atbilst statistikas pamatprasībām.

Francija ir vecākā mazģimenes sistēmas zeme. Racionalisms franciskajā pasaules uztverē noveda pie Lielās franču revolūcijas.

¹⁾ Avoti un piezīmes tās pašas, kas iepriekšējās tabulās. Priekšskara dati visās tabulās neļaujas salīdzināt, jo mirstības skaitļi ir par 5, pārējie par 10 gadu periodiem. Mirstības rādītāja tabula apgaismo tikai vispārējo tendenci uz mirstības mazināšanos.

Racionalisms iespiedās arī tautas bioloģiskā dzīvē. Pēc Duncan'a¹⁾ franču ģimenēs ap 1789. gadu vēl bija caurmērā 4 bērni, 1890. gadā 3 un 1914. gadā tikai 2 bērni. Pēc Goldsteina²⁾ 1866. gadā Francijā no 1000 ģimenēm 200 ģimeņu bija bez bērniem, 244 tikai 1 bērns, 218 — 2 bērni, 145 — 3, 52 — 5, 29 ar 6 un 22 ar 7 un vairākiem bērniem. Tikai nepilnas 20% ģimeņu bija daudz bērnu ģimenes ar 4 un vairāk bērniem. Pēc 1936. gada iesaukuma rekrūšu vecāku ģimeņu datiem³⁾ no šīm ģimenēm 72% bija ar 1—2 bērniem, 20% ar 3—4 un tikai 8% ar 5 un vairāk bērniem. Atliek paskatīties skaitļos, kas rāda dzimstību un dabīgo pieaugumu Francijā, lai saprastu mazģimenes sistēmas izplatības un daudz bērnu ģimeņu trūkuma sekas. Franču tautas vairošanās apstāšanās ir dzīvs piemērs un biedinājums visām valstīm.

Citas zemes straujāk, citas lēnāk top par mazģimenes sistēmas valstīm. To rāda 4. tabula. Vidējais bērnu skaits uz ģimeni slīd, jo samazinās daudz bērnu ģimeņu skaits.

4. TABULA.

Bērnu skaits uz laulību dažās atsevišķās valstīs 1900. un 1929. gadā.⁴⁾

Valstis:	1900	1929	samazināšanās %
Vācija	4,4	1,9	57
Francija	2,9	2,2	24
Itālija	4,5	3,2	27
Anglija	3,7	2,06	44
Krievija	5,4	3,1	43
USA	4,5	2,15	52
Japāna	4,0	4,0	0

Vācijā 1933. gadā izdrija vispārēju ģimeņu skaitīšanu. Konstatēts, ka no 100 laulībām 18,9 nav neviena bērna, 23,2 ir 1 bērns, 19,8 — 2 bērni, 12,6 — 3, 7,9 — 4, 16,9 — 5 un vairāk bērni (0,7% nenoskaidrots bērnu skaits).⁵⁾ Pēc Burgdörfera Vācijā tagadējo ģimeņu vidējais lielums ir apm. 2,3 bērnu ģimene.

Ja pie tagadējā mazā bērnu skaita ģimenē iedzīvotāji tomēr vēl nedaudz pieaug, rēķinot parastā veidā, t. i. attiecinot dzimušo skaita pārsvaru par mirušo skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, tad to var izskaidrot vienīgi ar šī aprēķina trūkumiem, jo nav respektēta iedzīvotāju vecuma grupu komplektēšanās. Ievērojot tagadējo lielo radīspējīgā vecuma iedzīvotāju skaitu, kas sastāda tautas dzīvā ķermeņa vairošanās šūnu kompleksu, vairs īstenībā nenotiek tautas pieaugums, bet

¹⁾ H. G. Duncan. Race and Population Problem. New - York. 1929. Lpp. 315.

²⁾ A. Grotjahn. Soziale Hygiene und Entartungsproblem. Jena, 1904. Lpp. 13.

³⁾ P. Haury. Revue de l'Alliance Nationale contre la depopulation. Septembre 1937. Atrēf. arī Archiv für Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungspolitik. 1. 1938.

⁴⁾ I. Ferenzi. Die Krise der Wanderungen und der Geburtenrückgang. Der internationale Kapitalismus und die Krise. Festschrift für Julius Volf. Stuttgart, 1932. Lpp. 119.

⁵⁾ Fr. Burgdörfer. Aufbau und Bewegung der Bevölkerung. Leipzig. 1935. Lpp. 62.

mazināšanās, jo tagad radīspējīgie nerada nākošai paaudzei tikpat lielu radīspējīgo skaitu, nerada pat stacionāram iedzīvotāju skaitam nepieciešamo nākamo radīspējīgo paaudzi, tādēļ tuvākā nākotnē notiks iedzīvotāju skaita samazināšanās. Ņemot vērā pastāvošos apstākļus, statistiķi izdarijuši kalkulējumus par nākotnē sagaidāmo iedzīvotāju skaitu.

5. TABULA.

Paredzamā iedzīvotāju skaita attīstība dažās valstīs (miljonos).¹⁾

Valstis	aprēķina autors	paredz. iedzīv. skaits	tagadēj. skaits
L-Britānija	Leybowne	32,7 — 1976. g.	45,4 — 1934. g.
Itālija	Gini	a) 60,6 — 1961. g.	42,2 — 1933. g. 31,12
	Finetti	b) 47,3 — 1961. g.	
Francija	Sauri	a) 39,3 — 1975. g. 38,9 — 1980. g.	
		b) 30,6 — 1975. g. 29,0 — 1980. g.	41,9 — 1933. g. 31,12
Vācija	Kahn	50,0 — 1975. g.	
	Burgdörfer	a) 69,5 — 1970. g. 66,7 — 2000 g.	
		b) 62,3 — 1970. g. 46,9 — 2000 g.	63,4 — 1933. g. 31,12

Mazģimenes sistēmas sekas ir iedzīvotāju skaita samazināšanās. Maz bērnu ģimenē nozīmē maz bērnu tautai. Maz bērnu nozīmē maz jaunatnes, maz jaunatnes nozīmē maz pieaugušo. Ar mazģimenes sistēmu neatvairāmi saistītā zemā vispārējā dzimstība nedod pietiekami lielu pamatu nākošās iedzīvotāju paaudzes dzīvīgam spēkam. Lai to saprastu, nevajaga nemaz komplicētu statistisku aprēķinu, pietiek ieskatīties iedzīvotāju vecuma grupu šematiskā zīmējumā, vai vecuma grupu tabulā.

Tauta, kas vairojas pēc mazģimenes sistēmas principiem, kas savas ģimenes un dzimstību ierobežo tiktālu, ka ģimenes nespēj vairs atjaunot tautu, ne arī pašas sevi, tāda tauta iet pretim drošai bojā ejai. Divbērnu sistēma, izplatītākais mazģimenes veids, nav tā kārtība, kas spēj nodrošināt tautas skaitlisku pastāvēšanu. Tautas samazināšanās ir vispārējās divbērnu parašas neatvairāmas sekas.

Vācu statistiķis Burgdörfers²⁾ aprēķinājis, ka iedzīvotāju kopa, kur valda divbērnu sistēma (ņemot par pamatu Vācijas mirstības un laulību biežuma apstākļus) pēc 300 gadiem tikpat kā pilnīgi nozūd no zemes virsus. Ja pieņem, ka izejas punktā iedzīvotāju skaits ir 1000, tad nākošajās paaudzēs tas mazināsies šādā kārtībā:

sākuma momentā —	1000	iedzīvotāju
pēc 30 gadiem	— 621	„
„ 60 „	— 386	„
„ 90 „	— 240	„
„ 120 „	— 140	„
„ 150 „	— 92	„

¹⁾ Pēc A. M. Carr-Saunders, *World Population*. Oxford, 1936. Lpp. 128/9.

²⁾ Fr. Burgdörfer. *Bevölkerungspolitik*. Leipzig, 1935. Lpp. 224.

Pēc piecreizējas paaudžu maiņas 1000 cilvēku sadiltu uz nepilnu simtu. Vēl pēc nākošiem 150 gadiem būtu tūkstots vietā vairs tikai 8 iedzīvotāji...

300 gados, valdot divbērnu sistemai, iedzīvotāju kopa zaudē 99,2% no sava sākuma skaita. Vajaga tikai drusku vairāk kā 400 gadu, lai divbērnu sistema paspētu iedzīvotāju skaitu samazināt tūkstoškārtīgi. Ja no šīs dienas sākot visi pasaules iedzīvotāji sāktu vairoties «vāciski» un nelaistu pasaulē vairāk kā 2 bērnus ik ģimenē, tad 2348. gadā zemes lodes iemītnieku skaits būtu ne lielāks kā tagadējais Latvijas iedzīvotāju skaits, apm. 2 miljoni cilvēku. Latvijā no tiem dzīvotu 2000. Apmēram tik daudz, cik tagad Balvos vai Jaunjelgavā...

Latvijā laulības ir retākas un mirstības apstākļi nedaudz citādi kā Vācijā. Tādēļ mūsu skaita atjaunošanai vajaga ne 3,4, bet 3,7 bērnu caurmērā uz laulību. Ja nu ģimenē dzimst vidēji tikai 2 bērni, tad katrs iedzīvotāju tūkstotis samazināsies vēl straujāk kā Vācijā. Latvijas iedzīvotāju skaita samazināšanās, divbērnu sistemai valdot, notiktu pēc šādas kārtības:

sākuma paaudzē —	1000	pēc 180 gadiem	23
pēc 30 gadiem —	541	„ 210 „	12
„ 60 „	292	„ 240 „	7
„ 90 „	158	„ 270 „	4
„ 120 „	85	„ 300 „	2
„ 150 „	43		

Mūsu apstākļos divbērnu sistema ir, kā redzams, vēl graujošāka un jau 240 gados noved pie tā paša, kur tauta ar lielāku laulību biežumu nonāk tikai 300 gados.

Trīs bērnu sistemai valdot, Latvijas iedzīvotāju skaits samazinātos šādā proporcijā:

1. paaudzē —	1000	9. paaudzē —	188
2. „	811	10. „	152
3. „	658	11. „	123
4. „	534	12. „	100
5. „	433	u. t. t.	
6. „	351	23. „	11
7. „	285	25. „	8
8. „	231	30. „	3

No sākumā esošiem 1000 iedzīvotājiem 32. paaudzē paliek vairs tikai 1 iedzīvotājs, un 33. paaudzē visi tūkstots iedzīvotāji jau ir izmiruši.

3—400 gadu, kādā laikā divbērnu sistema nokauj tautu, cilvēces un tautu vēsturē nav pavisam garš laiks. Var teikt, ka divbērnu sistema tautu skaitliski iznīcina ātrā laikā. Vēl ātrāk nepietiekoša vairošanās iznīcina tautu saimnieciski un politiski.

Ģimenei ir tautas bioloģiskā un valsts sociālā šūna. Ģimene, valsts un tauta ir saistītas uzplaukumā un postā, dzīvē un bojā ejā. Ja kādā tautā zied un izplešas ģimenes, tad zied un uzplaukst visa tauta. Ja turpretī ģimenes sarūk, vai lielos vairumos izmirst pēcnācēju trūkuma dēļ, tad sarūk un saplok arī tauta. Sarucis un novecojies tautas ķermenis nevar ilgstoši būt veselīgas, spēcīgas valsts nesējs.

Arī trīs bērnu vecāki patreizējos apstākļos nav vēl uzlūkojami par tautas mūžīgās atjaunošanās sekmētājiem. Trīs bērnu sistema, kaut arī lēnākā tempā, noved pie tā paša, kur div bērnu ģimenes. Ja uz katru latviešu laulību caurmērā piedzimst tikai 3 bērni, tad jau pēc simts gadiem mūsu tautas skaits samazināsies uz pusi, pēc 330 gadiem uz vienu desmito daļu no sākuma skaitļa. Pēc 6,5 gadusimteņiem būs vairs tikai 0,01 no sākuma iedzīvotāju skaita un 900—1000 gados tauta pilnīgi izmirst. Ja vācu krustnešiem mūsu zemē iespiežoties te būtu dzīvojis viens miljons cilvēku (tik daudz, bez šaubām, nebija), tad trīs bērnu sistemu piekopjot tagad būtu atlikuši ne vairāk kā 7—8000 latviešu.

Vienīgi, ja izdotos palielināt precējušos skaitu līdz un pāri 75%, tautas atjaunošanai pie tagadējās mirstības pietiktu arī ar 3 bērniem caurmērā uz laulību. Mūsu bioloģiskajā situācijā, ko apskatīsim turpmāk, 3 bērnu ģimenes ar laiku spēj novest pie tām pašām sekām kā div bērnu sistema. Ka visas labas lietas ir trīs, to attiecībā uz bērnu skaitu ģimenē gan nevar teikt.

Lai tauta nezaudētu savu dzīvo spēku, katrai sievai jādzemdē mazākais 4 bērni. Labvēlīgā gadījumā četr bērnu ģimene var dot jau nelielu iedzīvotāju skaita pieaugumu.

Četr bērnu ģimenes dod iedzīvotāju pieaugumu apm. 2,6 uz 1000 iedzīvotājiem ik gadus. Ar 3,7 bērniem 650 precētie atjauno 1000 iedzīvotāju, 0,3 bērni dod 81 iedzīvotāju, tā tad četr bērnu ģimenes rada 1000 cilvēku vietā nākošā paaudzē, pēc 30 gadiem, 1081 iedzīvotāju. Pēc formulas $r^n = \frac{K_n}{K_0}$, kur $n=30$, $K_n=1081$ un $K_0=1000$, atrodam $r=1,0026$. No tā uzzinam, ka $i=0,26$. Tā tad tautas dabīgais pieaugums no četr bērnu ģimenēm ir 0,26% ik gadus, vai 2,6 uz 1000 iedzīvotājiem.

Kaut cik manami pavairoot Latvijas iedzīvotāju skaitu varētu tikai ar piec bērnu ģimenēm. Katra piec bērnu ģimene dod tautas pieaugumam 1,3 bērnus, kas nākošā paaudzē pavairo iedzīvotāju skaitu par 35,1%, dodot 30 gados iedzīvotāju pieaugumu 351 uz 1000 cilvēkiem. Piec bērnu ģimenes, ja 65% iedzīvotāju precas un rada caurmērā piecus bērnus ikvienā laulībā, dod ikgadēju iedzīvotāju skaita pieaugumu apmēram 10,1 uz 1000 iedzīvotājiem. Šāds pieaugums pie mums bija vēl priekš 40—50 gadiem.

Tautai, kam vidējais ģimenes lielums 6 bērni, uz ģimeni ir vēl lielākas augšanas izredzes. Šādai tautai būtu dabīgais pieaugums apm. 11,8 ik gadus.

Mazģimenes iznīcina tautu ātrāk un pamatīgāk nekā visas citas likstas un nelaimes. Vienīgi daudzbērnu ģimenes ar 4—5 un vairāk bērniem uztur tautu pie dzīvības un vairo tautas dzīvos spēkus.

II. Daudzbērnu ģimenes kā iedzīvotāju kvalitātes faktors.

«Kas cenšas ar vaļējām acīm ielūkoties nākotnes attīstībā, tas redz kā lielākās problēmas, kas cilvēci vienmēr spēcīgāk aizgrābs, socialās iekārtas uzlabošanu un mūsu rases uzlabošanu, divi mērķus, kas cieši viens ar otru saistīti,» — šos vārdus lasam modernās rases jeb ģeneratīvās higiēnas, eigenikas nodibinātāja, angļu zinātnieka Fr. Galtona grāmatas priekšvārdā¹⁾.

«Viss ir labs tā, kā tas nāk no dabas autora rokas», — 18. gadu simteni sludināja Rousseau («Emil», 1762.). Pāri 200 gadu sliekšnim mūsu tehnikas gadu simtenis vīpsnā par pagātnes cilvēka domu. Vairāk kā jebkad agrāk cilvēks tagad ir iejaucies «dabas autora» kompetencēs, visu censdamies kārtot un pārveidot pēc savu domu un ideju principiem. Cilvēki cenšas arī pārradīt paši sevi un savu sabiedrisko apkārtni.

«Cilvēcei pašai savas laimes dēļ jāvēlas, lai viņas vairošanās norisinās tādā veidā, kas veicina viņas fizisko un psihisko (garīgo) īpašību nemītīgu pacelšanu, tiklab runājot par fizisko spēku un miesas veselību, kā par raksturu, prātu, gribu, radošo fantāziju, optimismu, darba mīlestību, dzīves prieku un sabiedrisko solidaritāti», raksta lielais cilvēku dvēseļu pazinējs Forels²⁾.

Ja darvinismam vēl neizdevās pilnīgi sadragāt mācību par visu cilvēku vienlīdzību, iedzimto vienādību, tad to pilnā mērā veikusi iedzimtības mācība, eigenika. Jau kopš gadu simteņiem atsevišķi ārstniecības un dabas zinātņu pētnieki ir nojautuši bioloģiskās briesmas tautu un valstu attīstībā un no tām brīdinājuši. Bet vajadzēja iekarot pilsoņu tiesības modernai ģenetikai, eksperimentālai iedzimtības mācībai, lai tās sagatavoto atziņu gaismā varētu apzinīgi un mērķtiecīgi stāties pie cilvēku kvalitātes uzlabošanas.

Cauri karu un saimnieciskās varmācības dvingai un dūmakai, kas ir katra līduma lišanas laika neatņemama parādība, domātāju skatu mūsu laikā iepriecina zinātnes un sabiedrības patiesās rūpes un gādība par to, lai dzimtu laba un uzaugtu laba nākošā paaudze. Varbūt šī gadu simteņa otrā pusē mēs bez glaimiem to varēsīm saukt par bērnu gadu simteni, par labākas cilvēces celtniecības gadu simteni.

Tas ir vairāk kā pievilcīgs politiķa un katra sabiedriski domājoša cilvēka mērķis: veidot savas tautas dzīvi tā, lai tā izaugtu savai pārtikas un kultūras telpai atbilstoši un no paaudzes uz paaudzi mazinātos sliktās īpašības, dodot vietu centīgākiem, apdāvinātākiem

¹⁾ Fr. Galton. *Genie und Vererbung*. Leipzig, 1910. Lpp. VI—VII.

²⁾ A. Forels. *Dzimumu jautājums*. I gr. Lpp. 15.

cilvēkiem. Eigenika tādēļ pēti faktoros, kas uzlabo vai pasliktina nākošo paaudžu īpašības, rasi (rase šeit nenozīmē tikdaudz kādu zemes lodes iedzīvotāju etnografisku iedalījumu, bet gan visu zināmas iedzīvotāju grupas pozitīvo īpašību kopumu). Izdzimtība, blakus nepietiekoši lielai dzimstībai, ir otras vislielākās briesmas, kas apdraud katru tautu. Tikai tad tauta var izturēt eksistences cīņu, ja tā komplektējas no miesīgi un garīgi veselīem un moralā ziņā augstu stāvošiem cilvēkiem.

Iedzīvotāju veselība, viņu piemērotība dzīvei un darba spējas atkarājas neviens no ārpusaules ietekmēm (pārtika, audzināšana, klimats etc.), bet lielā mērā no iedzimtām īpašībām, kas nav nemainīgas. Katrs cilvēks ir divu cēloņsakarību veidojums: pirmkārt, cilvēku veido iekšējā, bioloģiskā cēlonība — celšanās no zināmiem vai nezināmiem, bet katrā ziņā ietekmi devējiem, senčiem, un, otrkārt, cilvēks veidojas, piemērojoties ārpusaulei, dzīves apkārtnē. Iedzimstošās īpašības, katra cilvēka bioloģisko kopbūtni noteic viņa radīšana. Cilvēks pats nevar te neko ne pielikt, ne arī atņemt. Var tikai zināmas iedzimtības īpašības maskēt vai attīstīt, bet ne novērst. Tāpat katra tauta ir divu cēloņsakarību veidojums: viena, kas padara tautas būtni līdzīgu savu locekļu iedzimtām īpašībām, to kopsūmai, otra, kas noteic tautas kopuma īpašības atkarībā no dzīves vides. «Eigenika ir disciplina, kas pēti, kādi faktori uzlabo un kādi pasliktina pēcnācēju garīgās un fiziskās īpašības; eigenikas mērķis ir cilvēces uzlabošanas interesēs iedarboties uz šiem faktoriem, noliekot tos zem sabiedrības kontroles», formulē Galton s. Tautas iedzimstošās īpašības nav nemainīgas, tās var attīstīties nelabvēlīgā virzienā divējādā ceļā: 1) ar sliktu izlasi, ja vērtīgākie tautas locekļi atturas no vairošanās un 2) ar tiešiem kaitējumiem pēcnācējiem (dīgļšūnas saindēšana ar alkoholu, sifilisu, augļa sakropļojumi, saindēšana etc.)¹⁾. Tā dzimst mazvērtīgi indivīdi.²⁾

Viena no eigenikas centralajām problemām ir jautājums par mazvērtīguma un augstvērtīguma kritērija noteikšanu. Objektīva kritērija trūkums, sevišķi augstvērtīgumu nosakot, dažus pamudina atteikties no plašākas politikas cilvēku rases uzlabošanai. Dr. med.

¹⁾ Šajā grupā ietilpst parādības, kuras Forels pieskaita blastoftorijai. Blastoftorija (dīgļa sabojātība) — tāda parādība, ko var saukt par aplamo iedzimtību, proti: visu tiešu, nenormalu vai kaitīgu iedarbību formas, iedarbību uz dīgļšūnu protoplazmu, kuras iedzimtie determinanti tādā veidā pārcieš kaitīgas un postošas pārvērtības: tiek traucēta iedzimtā mnema. Pazīstama alkoholiskā blastoftorija — chronisku alkoholiķu bērni bieži ir idioti. Alkohola radītā bērnu vājprātība savukārt var iedzimt to pēcniekos. A. Forels. Dzimumu jautājums. I gr. Lpp. 46.

²⁾ Eksperimentālie pētījumi tomēr nav spējuši dot pietiekošus pamatus blastoftorijas mācībai, kādēļ mūsdienu eigeniķi fiziskos un garīgos trūkumus alkoholiķu pēcnācējos uzskata galvenā kārtā ne kā blastoftorijas sekas, bet kā jaunas iedzimtības izpausmi, uzskatot alkoholiķus vispār kā jaunas iedzimtības nesējus un tālāk pārraidītājus.

Red.

G. Fedders¹⁾ izsakas: «Īr labāk, ka vismaz pagaidām atsakamies no īsredzīgi - pašapzinīgiem centieniem virzieniski uzlabot mūsu līdzcilvēku sugu... Pietiek, ja kavē vairoties neapšaubami grūti slimās iedzimtības.» Nevaru pilnīgi piekrist šādam uzskatam. Ir jāšķiro tomēr mazvērtīgie no vērtīgākiem, veicinot apzinīgi pēdējo vairošanos, jo citādi var rasties sugas sabojāšanās, par ko šinī nodaļā runāsim atsevišķi.

Ir taisnība J. Kaup'a²⁾ mēģinājumiem, ka nevar atrast asi noteiktu mazvērtīgo un pilnvērtīgo robežu, jo tādas trūkst visā organiskā pasaulē. Nav vispār «normalu» cilvēku. Katrs no mums kādā dzīves stundā ir tai vai citā ķermeņa daļā abnorms, pat slim. Nebeidzama pāreju rinda iet no deģenerētiem līdz veselīgiem cilvēkiem, kurus mēs turam par normaliem.

Ja arī nav iespējams novilkt stingru robežu, tomēr gala punktu noteikšanai zinamu kritēriju var rast. Ir iespējams izdalīt atsevišķas mazvērtīgo grupas pēc iedzimstošo vainu rakstura, tāpat grupēt augstvērtīgos pēc labajām iedzimstošām īpašībām. Zinamu kritēriju cilvēku šķirošanai pēc iedzimtās vērtības dod arī vispārēji spriedumi par cilvēku vērtību.

«Augstvērtīgs ir vispirms katrs, kas pilnā mērā ir piemērots savai apkārtnē un kurš ir spējīgs sevi piemērot arī pārveidotiem apkārtnes apstākļiem, t. i. iekārtot sava ķermeņa un gara funkcijas pēc pārmainītiem apstākļiem,» tā cilvēku augstvērtīgumu definē vācu eigeniķis M. Staemmler's³⁾. Citam ir miesīgu īpašību vērtības, citam gara dāvanas, citam rakstura īpašības. Eigeniski vērtējot cilvēku, jānoskaidro, vai viņa dīgļšūnā, resp. viņa senču virknē ir tādas īpašības, kas apdraud nākošās paaudzes ar nepietiekamas piemērošanās un darba spējām, vai arī otrādi, tādas, kas pēcnācēju spējas paceļ pāri caurmēram. Mazvērtīgi eigeniķas izpratnē ir tādi indivīdi, kas nes sevī tādu iedzimtu slimību vai bojājumu pazīmes, kas mazina viņu pašu vai pēcnācēju spējas un īpašības, pie tam stipri lielā mērā. Pilnvērtīgi visumā ir ļaudis, kuru fiziskā un socialā, resp. saimnieciskā eksistence ir lietderīga no kopības interešu viedokļa.

Vērtīgs ir katrs, kas spēj pareizi un sekmīgi izpildīt nozīmīgus uzdevumus tautas dzīves kopumā. Mazvērtīgi ir cilvēki, kas nespēj izpildīt tautas kopībai derīgus uzdevumus, bet ir pat kaitīgi vai bīstami sabiedrībai.

Ir pacēlušās balsis, ka mūsu laikmetā notiek vispārēja sabiedrības deģenerācija, cilvēku kvalitātes samazināšanās. Grotjahn's norāda, ka gandrīz puse vīriešu kārtas indivīdu nav kara dienestam derīgi, liela daļa sieviešu nespēj pašas zīdīt, mazākais trešā daļa skolas bērnu ir slimīgi u. t. t.⁴⁾ Liekas, ka par vispārēju

¹⁾ G. Fedders. Par iedzimtību un rases higienu. Mūsu Mājas Viesis, Nr. 24., 1938. Lpp. 8.

²⁾ J. Kaup. Volkshygiene oder selektive Rassenhygiene. Leipzig, 1922. Lpp. 13.—14.

³⁾ M. Staemmler. Rassenkunde und Rassenpflege. Leipzig, 1935. Lpp. 159.

⁴⁾ A. Grotjahn. Soziale Hygiene und Entartungsproblem. Jena, 1904. Lpp. 60.

deģenerāciju gan nevar vēl runāt, jo mums trūkst objektīvu, visaptverošu ziņu par agrāko paaudžu veselību un fiziskām īpašībām. Jāpiekrīt O. Bumke¹⁾, ka nevaram noteikt, vai notiek izviršana, vai ne, jo tas prasa ilggadīgus, sistematiskus novērojumus.

Bet izviršana, kas parādas kā atsevišķu tautu un visas cilvēces piemērotības mazināšanās ārējiem eksistences nosacījumiem, ir tuvas nākotnes parādība, ja turpinas diferencētā vairošanās, kad mazvērtīgie bioloģiskā dzīvē piedalās aktīvāk nekā vērtīgākie sabiedrības locekļi.

Mūsu laiku parasta parādība: «Jo mazāka garīgā apdāvinātība, jo lielāks ir pēcnācēju skaits. Ja šādi apstākļi pieturas vairākas paaudzes no vietas, tad inteliģence klusu pazudis no dzīves skatuves un dos vietu dumjībai vai citai mazvērtībai.»²⁾

Zināmos apstākļos var pastāvēt domstarpības apdzīvotības problēmas kvantitatīvās puses atrisināšanā, bet nekad nedrīkstētu būt dažādi uzskati par to, ka tautas dzīves augstākajam mērķim vajadzētu būt — iedarboties uz savu locekļu kvalitāti, jo iedzīvotāju kvalitātes pasliktināšanās nozīmē vislaunāko tautas attīstībā.

Tauta var pacelt savas spējas ar kulturalo ietekmju izplatīšanu uz visplašākām tautas masām. Taču tautas izglītība un audzināšana iedarbojas vienīgi uz pašreizējo paaudzi, un arī uz to tikai tik tālu, cik tālu viņai piemīt attīstības spēju dotības. Ar audzināšanu nav iespējama iedzimstošo dotību uzlabošana. Iedzimtās dotības — īpašības ir izšķirējas katra cilvēka būtībai un kvalitātei, tās ir izšķirējas arī visas tautas kvalitātei. Šinī nozīmē top saprotami Šopenhauera vārdi: «Patiesa un pamatīga tautas uzlabošana (Veredelung) nav panākama no ārienes uz iekšieni, bet tikai radišanas (Zeugung) ceļā»³⁾.

Lai tautu uzlabotu, labi iedzimstošiem, augstvērtīgiem ir jāvairojas spēcīgāk kā mazvērtīgajiem, pretējā gadījumā tautas kvalitāte slid uz leju. Augstvērtīgiem vajaga lielākas ģimenes kā caurmērā, vērtīgiem vajaga lielu ģimeņu, bet neapšaubami mazvērtīgiem nemaz nedrīkstētu būt bērni. Tad paaudžu maiņā augstvērtīgo skaits vienmēr pieņemtos, bet mazvērtīgie ietu mazumā un pazustu pavisam.

Jau Platons sacījis: «Labākiem vīriem vajaga radīt bērnus ar labākām sievām — iespējami bieži; sliktākiem ar sliktākām — iespējami reti. Labāko bērnus vajaga uzaudzināt, bet sliktāko ne.»

Pilnvērtīgo individu daudzbērnīgās ģimenes iegūst izcilu nozīmi eigenikas mērķa saņemšanā, kamēr mazvērtīgo daudzbērnu ģimeņu izplatīšanās dzen iedzīvotāju kvalitāti uz leju.

Daudzbērnu ģimenēm ir arī citādā ziņā ietekme uz iedzīvotāju īpašībām proti, ar savu tipisko daudzbērnu ģimenes apkārtni tās

¹⁾ O. Bumke. Kultur und Entartung. Berlin, 1922. Lpp. 2.

²⁾ R. Lotze. Volkstod? Stuttgart, 1932. Lpp. 34.—35.

³⁾ Cit. pēc R. Lotze. Volkstod? Stuttgart, 1932. Lpp. 32.

lielā mērā ietekmē savu pēcnācēju uzskatus un visu dzīvi un darbu. Par visu to runāsim šajā nodaļā.

1. Daudzbērnu ģimeņu eigeniskā vērtība.

Par mazvērtīgiem uzlūkojami tie indivīdi, kas ir iedzimstošu slimību un svarīgu kroplumu nesēji. Par iedzimstošām slimībām praktiski jāuzlūko tādas, pie kurām iedzimtība spēlē galveno lomu, bet apkārtnes iespaidi stāv otrā plāksnē.

Kā svarīgāko iedzimto slimību grupu eigeniķi atzīmē gara slimības, kas parādas asākā vai mērenākā formā. Pēc novērojumiem Vācijā¹⁾ apm. 2% bērnu kā neapdāvināti nespēj sekot normalai skolas mācībai, paliek vairāk gadus vienā un tai pašā klasē vai spiesti pāriet uz palīgskolu. Divās trešdaļās gadījumu pie šo bērnu abiem vai viena no vecākiem arī konstatēta pavāja gara dzīve. Gara vājums iedzimst vai nu dominantā formā, kad vecāku slimība parādas pie bērniem, vai arī recesīvā formā, kad slimības parādības kādu laiku, pat vairākas paaudzes no vietas, nākošās paaudzēs neizpaužas, bet tad atkal parādas. Jaunākie pētījumi rāda, ka no laulībām, kur viena puse ir garīgi slima, arī 60% bērnu ir slimi. Ne visas gara kaites ir iedzimstošas. Gara dzīves traucējumi rodas arī no sifilisa, smadzeņu plēves iekaisuma, sakarā ar infekcijas slimībām, arī kā saindēšanās (alkohols, morfijs, kokains etc.) sekas. Pie iedzimstošām slimībām pieskaitamas arī dažas nervu kaites šaurākā nozīmē. Tāpat iedzimst dažādi fiziski trūkumi. Apm $\frac{1}{3}$ aklo un $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ kurlmēmo savā kroplumā var vainot vecākus. Tāpat pazīstami dažādi ķermeņa attīstības trūkumi, kas tiek pārnesti uz pēcnācējiem. Dažas slimības netiek pārnestas tieši uz pēcnācējiem, bet gan iedzimst zinamas ķermeņa īpašības, kas veicina šo slimību (tuberkuloze, vēzis) uzņēmību. Iedzimstamu slimību vispār ir daudz. Visas tās iznīcināt nozīmētu radīt tādu pārcilvēku rasi, kas nav ne vajadzīga, ne arī iespējama. Ar svarīgākām un ļaunākām tomēr jāved nepārtraukta cīņa, citādi var izcelties nopietna sabiedrības deģenerācija.

Cilvēki ar nelabvēlīgu iedzimtību ir bijuši vienmēr un visur. Bet daudzkārt atzīts, ka tieši tagad tie apdraud sabiedrību visvairāk. Kāpēc? Šeit svarīgi divi apstākļi.

1) Sliktās iedzimtības nesēji, mazākais dažas to grupas, vairojas patlaban spēcīgāk nekā veselīgi iedzimstošie; viņi vairojas vairāk pēc naivā tipa, kamēr citi racionalizējas.

2) Modernā ārstu māksla un tagadējā laikmeta dzīve un ražošana palīdz daudziem vārguļiem palikt pie dzīvības un laist pasaulē citus nelaimīgos, kamēr senāk tie pazuda platajās mirstības ailēs. Spēcīga vairošanās nepiemīt visām mazvērtīgo grupām. Lie-lākā mērā garīgi slimi dod maz pēcnācēju, tāpat smagi kropliem, akliem, kurlmēmiem ir vājas izredzes uz laulību un ģimeni. Turpretī lielu vairošanās spēku uzrāda mazāk iedzimtības piemeklētie, it sevišķi garīgi vāji attīstītie, cilvēki, kurus ikdienas valodā apzīmē par aprobežotiem, paviegliem.

¹⁾ M. Staemmler. Rassenkunde und Rassenpflege. Leipzig, 1935. Lpp. 146.

Dažas gara slimo grupas uzrāda lielāku par vidējo, citas mazāku auglību. Pēc E. Rūdin'a¹⁾ vidējais šizofreno slimnieku vecāku bērnu skaits bijis 5,4. Pēc E. Essen-Möller'a²⁾ novērojumiem, kas attiecas uz 20.000 pacientiem psihiatriskās slimnīcās, maniski depresīvie vairojas līdzīgā potencē, kā iedzīvotāju grupa, kurai tie pieder. Epileptiķu vairošanās ir mazāka. Tāpat arī šizofrenie neuzrāda sevišķi augstu bērnu skaitu. Pētot vairākas paaudzes, konstatēts, ka šīs gara slimo grupas nepadodas dzimstības samazināšanās parādībai, kas pa to laiku norisinājusies pārējo iedzīvotāju ģimenēs. Nav jāaizmirst, ka tiklab Essen-Möllera, kā arī citu autoru dati, kas ievākti klinikās, attiecas vienīgi uz spilgtākiem gara traucējumu gadījumiem, uz grūti slimiem, kam bijusi nepieciešama ievietošana ārstniecības iestādēs. Ar to nav apgāzta doma, ka mazākā mērā slimie bieži dod divas un vairāk reizes lielāku pēcnācēju skaitu nekā veselo cilvēku ģimenes.

Anglis Wright's³⁾ atzīmē, ka plānprātīgo vairošanās ir divreiz spēcīgāka nekā normale cilvēku. Pēc novērojumiem palīgskolās, kuras apmeklē vāji attīstīti bērni, cietumos, vājprātīgo iestādēs etc, var secināt, ka Vācijā garīgi mazvērtīgo individu laulības dod divreiz lielāku bērnu skaitu nekā parasti vācu ģimenēs⁴⁾. Uz katru noziedznieku vīrieti iznāk caurmērā 4,9 bērni; uz katru kriminālo laulību — 3,5 bērni. Vācu ģimenēs vispār ir 2,2 un inteliģentākās aprindās tikai 1,9 bērni ģimenē⁵⁾. Palīgskolu skolēnu vecāku ģimenēs bērnu divreiz vairāk nekā parasti. 50—60% palīgskolu audzēkņu nāk no 4 un vairāk bērnu ģimenēm, kamēr augstākās skolās tikai ap 15% ir daudz bērnu ģimeņu pēcnācēju⁶⁾.

Sliktas iedzimtības devēji ar savu spēcīgo vairošanos kaitē vienmēr sabiedrībai, uzveļot tai nepatīkamas nastas.

Apgrūtinājums, kāds sabiedrībai ceļas sakarā ar iedzimtām slimībām, ir ļoti liels. Skaitļos visā pilnībā tas nemaz nav aprēķināms. Jau mazvērtīgo audzināšana vien izmaksā ļoti daudz; nepieciešamas skolas ar mazām klasēm, sevišķi sagatavotiem skolotājiem etc. Neskatoties uz visām augstajām kopšanas un audzināšanas izmaksām, šie iedzimtības upuri ir un paliek mazāk darba spējīgi, daudzos gadījumos nespēj pat sev visnepieciešamāko uzturu nopelnīt, daudzreiz prasa pat sevišķu kopšanu visu mūžu. Pie tam, tautsaimnieciski aplūkojot, ir pilnīgi vienalga, vai šīs izmaksas sedz kopība (valsts, pašvaldība), privatās labdarības iestādes vai ģimene.

Asociali elementi, klaidoņi, noziedznieki, prostituētās, kas arī bieži vien ir iedzimtības produkti, prasa lielas sumas no valsts

¹⁾ E. Rūdin. Zur Vererbung und Neuentstehung der Dementia praecox. Berlin, 1916. Cit. pēc Erik Essen-Möller. Untersuchungen über die Fruchtbarkeit gewisser Gruppen von Geisteskranken. Copenhagen, 1935. Lpp. 11.

²⁾ Turpat. Lpp. 203.

³⁾ H. Wright. Bevölkerung. Berlin, 1924. Lpp. 137.

⁴⁾ M. Staemmler. Rassenpflege im völkischen Staat. München, 1933. Lpp. 31.

⁵⁾ W. Hartnacke. Die Ungeborenen. München, 1936. Lpp. 161.

⁶⁾ Turpat.

kases tiesu un cietumu uzturēšanai. Daži novērojumi rāda, ka pat līdz $\frac{2}{3}$ noziedznieku ir psihopatoloģiski elementi¹⁾, pie kam lielu lomu te spēlē iedzimtība.

Jau šīnī ziņā mazvērtīgās daudz bērnu ģimenes uzlūkojamas kā liels sabiedriska ļaunums, kas kavē sabiedrību ielikt spēkus un līdzekļus vērtīgos pasākumos. Ir izsekotas dažu mazvērtīgo ģimeņu pēcnācēju gaitas. Tās mums rāda lielas izmaksas sabiedrības budžetā, tikpat lielas, cik liels viņu pēcnācēju skaits. Amerikā izpētītai Juke ģimenei, kuras sencis Max Juke dzimis 1720. g., no daudziem simtiem pēcnācēju, neviens nav pacēlies līdz labklājībai, visi tie ir bijuši gan kropli, gan kriminalnoziedznieki, prostituētās, nabagi etc. Viņu uzturēšana sabiedrībai izmaksājusi 1,25 milj. dolaru²⁾ līdz 1877. gadam un jau 2,5 miljonus dolaru līdz 1915. g. Kādai 1827. g. mirušai bordeļa saimniecei un dzērājai bija apm. 800 pēcnācēji, no tiem 700 mazākais vienreiz sodīti, 37 sodīti ar nāvi, 342 ir bijuši dzērāji, 127 prostituētās. Tiesas izdevumi vien sastāda apm. 13 milj. RM³⁾. Tiesu un socialās palīdzības izmaksas, cietumu, slimnīcu un pastiprinātas sabiedriskās uzraudzības uzturēšana nav vienīgie un lielākie izdevumi un ļaunumi, ko sabiedrībai sagādā eigeniski mazvērtīgo pilsoņu daudz bērnu ģimenes. Bet jau šo izdevumu dēļ vien plānprātīgiem un citiem līdzīgiem būtu tikpat maz tiesības vairoties, kā, teiksim, dedzināt un postīt. Vēl lielāks ļaunums, ka mazvērtīgās ģimenes apdraud sabiedrības kulturalo eksistenci pašos pamatos, vedot pie nākošo sabiedrības paaudžu kvalitātes pasliktināšanās.

Kā mazvērtīgie spēj pasliktināt visas sabiedrības kvalitāti? Iedzimto slimību apgrūtinātie nav savu vairošanos pastiprinājuši. Iedzimstošās slimības nav arī pielīpošas. Bet veselīgas iedzimtības nesēji gan ir savu vairošanos ļoti lielā mērā pārkārtojuši, samazinot savu auglību. Līdz ar to tiek apdraudēts viss tautas dzīvais ķermenis. Vesels spēcīgs cilvēks spēj pārvarēt pastāvīgi ieelpotās, apēstās un citādi ķermenī iekļuvušās sīkbūtnes. Vājš cilvēks padots daudz un dažādu slimību dīglu pārspēkam. Ar tautas dzīvo ķermeni ir tāpat. Kad tas panīkst, zaudē savu sastāvu un pieauguma spēku, tad to iekaro slimību masa.

Sabiedrības deģenerācija nerodas tieši no slimību un slimīguma pieaugšanas, bet gan izriet no to cilvēku, kuri stāv pāri vidusmēram, pārmērīgi samazinātas auglības. Gan aizvien vēl notiek zināma izlase ar dzīvei nepiemēroto pastiprinātu izmiršanu. Bet to pārspēj pretizlase, kāda neatvairāmi rodas sabiedrībā, kurā vairošanās tiktālu diferencēta, ka mazvērtīgie ir pat divreiz aktīvāki par vidusmēra ļaudīm. Iedzīvotāju sastāvu nenoteic tie vien, kas uzvar cīņā par uzturu, bet gan svarīgi, cik katra iedzīvotāju grupa dod pēcnākam o. Kulturas tautās vērojama vispārēja parādība, ka

¹⁾ W. F. Winkler. National- und Sozialbiologie. Leipzig, 1928. Lpp. 104.

²⁾ H. G. Duncan. Race and Population Problems. New-York, 1929. Lpp. 68.

³⁾ F. Buttersack. Wider die Minderwertigkeit. Leipzig, 1926. Lpp. 28.

eksistences cīņā spēcīgākie, saimnieciski un garīgi tālāk tikušie iedzīvotāji atstāj mazāk pēcnācēju, ne kā mazāk apdāvinātie un dzīves sacensībā atpakaļpalikušie. Pēc amerikāņu statistikas aprēķiniem uz katru akadēmiski izglītotu vīrieti ir tikai apm. 1¹/₂ bērna, uz katru bijušo studentu tikko ³/₄ bērna.¹⁾ Vācijā 1933. gadā izdarītā ģimeņu statistika un skaitīšana rāda šādu ainu:

6. TABULA.

Bērnu skaits ģimenēs pēc socialā stāvokļa Vācijā 1933. g.²⁾

(Procentos no ģimeņu kopskaita.)

Iedzīvotāju grupa	Bērnu skaits ģimenēs:						nenoskaidrots
	0	1	2	3	4	5...	
Zemnieki	10,3	15,1	18,7	15,2	11,3	28,9	0,5
Laukstrādnieki	12,4	20,1	18,7	13,6	9,6	24,7	0,9
Patstāvīgie amatnieki, rūpnieki un tirgotāji	20,4	23,1	21,6	13,3	7,8	13,2	0,6
Strādnieki rūpniecībā, tirdzn. un publ. dienestā	19,6	26,7	20,6	12,2	7,3	13,0	0,6
Ierēdņi rūpniecībā, tirdzn. un publ. dienestā	19,9	26,3	24,1	13,5	7,0	8,8	0,4
Kalpotāji rūpniecībā, tirdzn. un publ. dienestā	28,3	30,2	20,8	9,7	4,7	5,7	0,6
Caurmērā:	18,9	23,2	19,8	12,6	7,9	16,9	0,7

Šie skaitļi dod gaišu liecību. Ir aprēķināts, ka bērnam, kas ceļas no garīgo darbinieku ģimenēm, ir 400 un vairāk reizes lielākas izredzes būt ļoti apdāvinātam, nekā nemācīto strādnieku bērnam.³⁾ Intelīgents virsslānis, kurā neapšaubami ir sakopota iedzimstības ceļā daļa no iepriekšējo paaudžu labāko cilvēku iedzimstošām vērtībām, iznīkst, paņemdams līdzī sev kapā visu senču devumu. Mazapdāvinātie, cīņām un panākumiem nabagie, tie dzīvo un dzīvos nākošās paaudzēs, jo tiem ir daudz bērnu ģimenes. Ir liels jautājums, vai no viņiem varēs izaugt pietiekoši apdāvinātu cilvēku ģenerācijas. Eigenika šim jautājumam atbild pa daļai negatīvi. Tā tad, notiks cilvēka gara un kulturas atpakaļslīdēšana, jo gars pats sevi nokauj, neatdzimdam jaunās augstvērtīgu cilvēku paaudzēs. Tā nav nekāda «dabīga rases vecuma parādība», kā to apgalvo daži filozofi. Atvasinot izvēršanu no rases «vecuma», parasti izdara rupju kļūdu tajā ziņā, ka dibina analogiju starp rases un individa dzīvi. Rase dibinas uz dīgļplazmu un dīgļplazma mūsu horizontā ir mūžīga, tikpat daudz, kā individs ir pārejoša, mirklīga parādība. «Ja izvēršana būtu neatvairama dīgļplazmas vecuma parādība, tad tagad visām tautām vajadzētu būt izvīrtušām. Ja mēs

¹⁾ L. Stoddard. Der Kulturumsturz. Die Drohung des Untermenschen. München, 1925. Lpp. 89.

²⁾ Pēc Fr. Burgdörfer. Aufbau und Bewegung der Bevölkerung. Leipzig, 1935. Lpp. 62./63.

³⁾ W. Hartnacke. Die Ungeborenen. München, 1936. Lpp. 161. Apdāvinātības attiecība 1:400 gan, liekas, stipri pārspilēta, jo dzīves panākumus tagadējā sabiedrībā noteic ne tikai apdāvinātība (iedzimtā), bet daudzi citi, arī materiāli faktori.

negribam apstrīdēt cilvēku sugas kopējo izcelšanos, tad tagad dzīvo cilvēku diġlplazma ir vienādi veca.¹⁾

Ar mazģimenes sistemu savienotā pretizlase liek daudz ko padomāt. Straujā dzimstības ierobežošana vispirms sākas kulturas augstāk stāvošos slānos, garīgajā, saimnieciskajā un socialajā tautas virsslānī. Šeit divbērnu — mazģimenes sistema ir labu laiku kamēr ieguvusi pilsonu tiesības, kamēr apakšējie slāni vēl aizvien vairojas proletariski. Alkoholiķi, skrandu proletarieši, garīgi vientiesīši, cilvēki, kam nerūp ne šodiena, bet vismazāk rītdiena, — tie ir ļaudis, kas savām ģimenēm vēl nav devuši nekādas robežas. Šādā kārtā diferencēta atsevišķu slānu vairošanās, ilgstoši pastāvot, var pilnīgi pārgrozīt iedzīvotāju kvalitātes tagadējo stāvokli.

Pienemam, ka iedzīvotājos ir 50% cilvēku, kas uzlūkojami par augstvērtīgiem (A grupa), kamēr 50% ir cilvēku zem vidējās vērtības (B grupa). Ja nu augstvērtīgie konsekvēti turētos pie 2 bērnu sistēmas, tad A grupa ikgadus samazinātos par 15,87 uz 1000, kamēr B grupa, ar 4 bērnu lielu vidējo ģimeni, ik gadus pieaugtu par 7,46. Iedzīvotāju procentuālais sastāvs pēc Fr. Burgdörfera²⁾ aprēķina izmainīsies šādi:

	No 1000 iedzīvotājiem	
	A grupa	B grupa
Sākumā	50	50
Pēc 30 gadiem	33,2	66,8
„ 60 „	19,8	80,2
„ 90 „	10,9	89,1
„ 120 „	5,7	94,3
„ 150 „	2,9	97,1

Šādos apstākļos notiek automātiska kvalitatīvi vērtīgāko iznīkšana. Jau pēc piecreizējas paaudžu maiņas tauta faktiski sastāv vienīgi no B grupas pēcnācējiem, mazvērtīgākiem indivīdiem, kamēr A grupa ir tikpat kā izmirusi. Divbērnu sistema aprok tautas nākotni nevien kvantitatīvi, bet arī kvalitatīvi.

Pienemsim, ka apstākļi nav tik ļauni kā iepriekšējā aprēķinā. Eigeniķi vērtē, ka apm. 2% no visiem iedzīvotājiem ir sliktas iedzimtības nesēji. (Latvijā ir apm. 35.000—40.000 iedzimti slimu). Ja nu kaut cik pilnvērtīgie iedzīvotāji, kādu tad īstenībā ir 98 no katra simta, nevairotos vis pēc divbērnu sistēmas, bet dotu sava skaita uzturēšanai nepieciešamo ģimenes lielumu, kamēr noteikti mazvērtīgie būtu divreiz bagātāki bērniem, tad notiktu sekojošais. Mazvērtīgo skaits pieaugtu no paaudzes uz paaudzi netiekvien absolūtos skaitļos, bet arī relatīvi (jo vērtīgākā iedzīvotāju daļa uztur tikai savu skaitu). Mazvērtīgo būs no visiem iedzīvotājiem:

¹⁾ K. Hildebrant. Norm und Entartung des Menschen. Dresden, 1920. Lpp. 246.

²⁾ Fr. Burgdörfer. Volk ohne Jugend. Lpp. 69.

Sākuma paaudzē	2,0%
Otrā „	3,9%
Trešā „	7,6%
Ceturta „	14,0%
Piektā „	24,6%

Pēc 5 paaudzēm iedzīvotāju skaits gan būs pieaudzis līdz 130, sākuma momenta 100 cilvēku vietā, bet šo pieaugumu dod vienīgi mazvērtīgie (sabiedrības sastāvs pēc 5 paaudzēm = 98 pilnvērtīgie un 32 mazvērtīgie).

Arī pilnvērtīgo cilvēku šķietami pietiekošā vairošanās var novest līdz sabiedrības kvalitātes pasliktināšanai, ja mazvērtīgie vairojas spēcīgāk vai neierobežoti.

Mazvērtīgajiem lielā skaitā savairojoties, pilnvērtīgo cilvēku vairošanos apdraudēs jauns šķērslis. Jau tagad sabiedrības budžetos lielu vietu aizņem izdevumi, kas saistas ar šo iedzimti mazvērtīgo cilvēku uzturēšanu etc. Šiem izdevumiem strauji pieaugot, tiks apgrūtināti pilnvērtīgo, produktīva, un ļoti produktīva darba spējīgo cilvēku personīgie budžeti, kas novedīs pie tālākas ģimenes ierobežošanas. Jau tagadējā paaudze daudz savu pūliņu augļu atdod vājprātīgiem, slimiem, noziedzniekiem, kropliem, akliem, kurliem etc. To skaitam pieaugot, nākošās darbīgās paaudzes vēl vairāk dzīvos šo deģenerēto labā. Veselīgiem pašu bērniem līdzekļu palīks aizvien mazāk...

Daudzbērnu ģimeņu eigeniskā nozīme nav viengabalaina. Tā ir dalama. Veselīgas, labas iedzimtības nesējas daudzbērnu ģimenes ir tautas laime un bagātība. Tās nodrošina veselīgu, savu cilvēces uzdevumu daļu pozitīvi veicēju tautu uz paaudžu paaudzēm. Sliktas iedzimtības devēju, samaitātu dīgļšūnu radītas daudzbērnu ģimenes ir tautas posts un pagrimšana. Tās sagandē dzīvi labākajiem cilvēkiem un tieši rada nelaimīgu cilvēku ģenerācijas. Iedzimstoši slimu, mazvērtīgu indivīdu daudzbērnu ģimenes ir sabiedriska ļaunums, jo tās sabojā tautas īpašības, kas ļauni atsaucas visā tautas dzīvē.

Daudzbērnu ģimenes, kas producē mazvērtīgus cilvēkus ar sliktu iedzimstošu īpašību pārnesšanu pēcnācējos, ir nevēlamas, sabiedrībai kaitīgas. Tā ir viegli saprotama patiesība. Dažos gadījumos tomēr arī iedzimtības ziņā veselīgas daudzbērnu ģimenes neproducē veselīgus, pilnvērtīgus cilvēkus. Šādi parādībai var būt fizioloģiski un sociāli cēloņi. Pārāk lielas ģimenes dažos gadījumos netiek uzlūktas par ideālām ne no medicīnu, ne arī no sociālo jautājumu pētnieku puses. Tās neuzskata par vēlamām arī daudzi apzinīgākie cilvēki, bērnu vecāki. Šinī sakarā paceļas jautājums par ģimenes lieluma optimu.

2. Problema par fizioloģisko un sociālo ģimenes lieluma optimu.

Sabiedrībai valstij, nedz arī pašiem vecākiem nav vispārējas, nenoteiktas vēlēšanās pēc iespējami lielākā dzimušo skaita. Ir gan vienas, dažreiz realitātē pretrunīgas, bet būtībā tomēr kopējas intereses kā kopībai, tā atsevišķiem īpatņiem — intereses, kas prasa optimālo dzimstību, t. i. tādu, kas kvantitātes un kvalitātes ziņā nodrošina vislabāko nākošo paaudzi. Kopības vēlēšanās var dažkārt sniegties ļoti tālu, prasot pēc iespējas lielāku iedzīvotāju pieaugumu. Kopībai vēlamā optimālā dzimstība tomēr nevar iet pāri tautas un valsts šūnu — ģimeņu — faktiskām, optimālām, iespējamībām, tai visumā jāsakrīt ar optimālo dzimstību ģimenē, kura noteicama, objektīvi noskaidrojot apstākļus.

Kāda ir no medicīnas viedokļa optimālā dzimstība, optimālais bērnu skaits ģimenē? Tūkstošiem gadu, jau no pašiem pirmsākumiem cilvēce vairojās pēc pusnaivā tipa. Līdz pat pēdējam laikam naivā vairošanās tipa ģimenes ir bijušas tautu pieauguma devējas. Īstenībā neierobežotās ģimenes ir tās, no kuru klēpja vienmēr un arī vēl tagad lielā mērā aug cilvēces paaudzes. Nekāds racionāls optims tūkstošiem gadu nav eksistējis, bija tikai maksims. Un tomēr cilvēku suga nostaigājusi tik milzīgu gabalu progresa ceļos. Vai jēl maz ir tiesības runāt par kādu optimu? Vai nepietiek ar maksimu, atzīstot to par labāko? Bet maksims neatbilst racionalizētajam vairošanās veidam, neatbilst modernai dzīvības saimniecībai (ko vācieši sauc — *Menschenoekonomie*), neatbilst mūsu kultūras garam un būtībai, neatbilst arī tiem apstākļiem, kādos modernā sabiedrībā dzimst un aug jaunie cilvēki. Maksims, neierobežota dzimstība neatbilst arī medicīnas atzinumiem, vēl jo vairāk tādēļ, ka modernā dzīvē ir atkrituši daži dabīgi dzimstības regulētāji apstākļi.

No fizioloģiskā viedokļa varam runāt par dzemdību biežuma un skaita optimu. Optimālais stāvoklis būtu tāds, kad dzemdību akti seko viens otram ar biežumu, kas nekaitē mātes veselībai un auglim, un radību kopskaits ir tik liels, ka bērnu vidējā kvalitāte būtu visaugstākā.

G. Mayrs jau pag. gadu simtenī konstatēja, ka masu dzimstība veicina masu mirstību zīdaiņu vecumā, un šāda masu mirstība no savas puses veicina masu radīšanu. Arī tagadējos apstākļos konstatējams, ka liela dzimstība stāv sakarā ar lielu zīdaiņu mirstību. Šeit liela nozīme piešķirama ģimenes saimnieciskiem apstākļiem. Visbiežāk pārsniedz sociālo ģimenes optimu. Bet nereti reizē ar to iet pāri arī fizioloģiskā optima robežām. Optimus nav identisks ar dzimušo skaita maksimu, tas nav arī identisks ar bērnu mirstības minimu. Optimus atrodas tur, kur abu šo lielumu diference sola augstāko pieauguma ienesu. Ja dzimstība pārsniedz optimu, tad stājas spēkā «krītošā dzimstības ražīguma pieauguma

likums» (Gesetz vom abnehmenden Geburtenenertrag¹⁾). Tas attiecas tiklab uz fizioloģisko, kā arī uz sociālo optimu.

Fizioloģiskais optims ir mainīgs lielums, kas svārstas atkarībā no vecāku pāra, sevišķi mātes, veselības un spēkiem. Ķermeņa konstitūcija un veselīgu augļu iznešanas spējas ir dažādas atsevišķiem indivīdiem, dažādām iedzīvotāju grupām. Fizioloģiskais dzimstības optims pastāv vispirms jau dzemdību biežuma ziņā.

Mātei ir tiesības uz dzīvi un veselību! Mātes dzīvības un veselības uzturēšana piedzimušo bērnu audzināšanai ir tikpat vērtīga, kā pati bērnu radīšana. Māte ir ģimenes centrs un garantija, priekšnoteikums, bērnu nepieciešamai izaudzināšanai par vērtīgiem tautas locekļiem.

Pārāk biežas dzemdības sagrauj mātes veselību, nokauj to. Agrāk, kad visas mātes baroja savus zīdaiņus ar krūti, pa zīdīšanas laiku jauna koncepcija bija zināmā mērā aizkavēta. Tagad daudzas mātes nespēj vai negrib zīdīt. Jaunai apaugļošanai jau tūlīt pēc radībām nav nekādu dabisku šķēršļu. Dzemdības var sekot cita pēc citas ar apm. 10 mēnešu starplaikiem. Tāda kārtība nav nedz dabiska, nedz mātes veselībai panesama. Ārsti un higienisti uzstāda noteiktas prasības dzemdību starplaiku ievērošanā. Parasti prasa 1^{1/2}—2—3 gadu starplaikus. M. Gruber's domā, ka dzemdības nedrīkstētu atkārtoties ātrāk kā ar 2^{1/2} gadu starplaikiem.²⁾

Biežas dzemdības atzīmē kā cēloni slimīgām pārmaiņām sievietes radīšanas organos. Arī pats auglis neiegūst, ja māte, kas viņu baro un audzē, tiek apaugļota tūlīt pēc iepriekšējām dzemdībām, kamēr mātes ķermenis nav atgriezies normalā stāvoklī. Mātes spēku atjaunošana ir nepieciešama ir no tagadējās, ir no nākošās paaudzes veselības viedokļa.

No pārliecīgi biežām dzemdībām nenāk arī tautas pieaugums, jo pārpūlētā mātes ķermenī iznestais bērns ir vairāk padots mirstības varbūtībai.

Kādā novērojumā Amerikā iegūti šādi dati par zīdaiņu mirstības atkarību no dzemdību biežuma: Ja dzemdības sekojušas ar 1 gadu ilgu starplaiku, zīdaiņu mirstība — 146,7 uz 1000 dzimušiem; ar 2 gadu starplaiku — 98,6, ar 3 gadu starplaiku 86,5.³⁾ Redzama ievērojama zīdaiņu mirstības samazināšanās, pagarinot starplaiku starp dzemdībām.

Biežā dzemdēšana ir sociāls ļaunums, no kura smagi cieš ne tikai mātes - māsaiņnieces miesīgā un garīgā labklājība, bet arī visi pārējie ģimenes locekļi. Statistikus Westergaards⁴⁾ raksta: «Visur mēs atrodam, ka forsētais bērnu radīša-

¹⁾ Fr. Burgdörfer. Das Bevölkerungsproblem, seine Erfassung durch Familienstatistik und Familienpolitik. München, 1917. Lpp. 5.

²⁾ M. Gruber. Die hygienische Bedeutung der Ehe. Krankheiten und Ehe. Leipzig, 1916. Lpp. 8.

³⁾ U. B. Sait. News Horizons for the Family. New-York, 1938. Lpp. 530.

⁴⁾ Westergaard. Die Lehre von der Mortalität und Morbidität, Lpp. 367. Cit. pēc Grotjahn. Geburten-Rückgang und Geburten-Regelung. Berlin, 1914. Lpp. 166.

nas sekas ir tādas, ka pēc dažiem gadiem bērnu skaits samazināties jau uz pusi. Pārlicīgā produkcija rada ne tikai relatīvi, bet pat absolūti ņemot, mazāku pieaugumu nekā mērenā. Laulībās, kur 5—9 gadu laikā piedzimuši 9 bērni, dzīvi palikuši mazāk nekā tajās, kur šai pašā laika posmā radīti tikai 6 bērni; šādā veidā nāve atriebjas forsētai bērnu radišanai.»

Jāatzīst, ka optimalā dzimstība var tikt sasniegta, skatoties pēc individualiem apstākļiem, normali veselīgu cilvēku laulībās, neradot bērnus biežāk kā ik pa 2—3 gadiem. Grūtāk izšķirams ir jautājums par fizioloģisko optimu bērnu skaita ziņā. Daži autori mēģina nospraust robežu arī šeit. Wieth-Knudsen's¹⁾ raksta: «Ir vesela rinda pierādījumu, ka pirmie bērni caurmērā ir fiziski un psihiski mazvērtīgāki nekā vēlāk dzimušie un ka kvalitatīvais optims atrodas starp trešo un sesto bērnu.» Arī Grotjahn's²⁾ uzlūko 5—6 dzimušos, ar starplaikiem apm. 2 gadi, par optimālo ģimenes lielumu. E. Prinzing's³⁾ runā par 8—9 bērniem ar 2—3 gadu dzemdību starplaikiem.

Liekas, ka Prinzinga skaitlis, 8—9 bērni, nav nemaz pārspilēts, jo, ievērojot attiecīgos starplaikus, ar šādu dzimstību tiek izlietoti gandrīz visi sievietes dzemdētspēju gadi. Domāju, ka ir maldīgi noteikt fizioloģiskā optima robežas jau pēc 4. vai 5. bērna. Materiāli, uz kuriem līdz šim dibinas šīs zemās robežas noteikšana, gan runā tai par labu. Bet allaž te ir piemirsta bērnu un mātes socialā vide. Nav skaidrs, par cik te zināmā robeža raksturo fizioloģisko, par cik socialo optimu. Šķiet, vairumā gadījumu būs darišana ar pēdējo.

Neapšaubami ir pierādīts viens svarīgs apstāklis. Pirmais bērns ir visumā mazāk vērtīgs par nākošiem. Par to liecina ļoti daudzi novērojumi. Hensen's⁴⁾ konstatē, ka jaundzimušo svars palielinās ar katrām radībām līdz ceturtajam un piektajam bērnam. Pirmdzimušie vidēji ir vieglāki par ceturto bērnu ne mazāk par 300 gramiem. Tas nozīmē, ka pirmdzimušajiem ir zemāka dzīvotspēja. Jādomā, ka pirmdzimušo zemāko kvalitāti noteic apstākļi, kādos attīstas pirmais auglis. Šķiet, jānotiek vairākām radībām, iekams dzemdes audi pilnīgi attīstas un piemērojas jaunās dzīvības nešanai un veidošanai, iekams iestājas bērnam labvēlīgākie apstākļi. Pirmā bērna zemāko kvalitāti raksturo novērojumi par lielāku nedzīvi dzimušo skaitu starp pirmdzimtiem un lielāku zīdaiņu mirstību. Pēc Prinzinga⁵⁾ uz 100 dzīvi dzimušiem nedzīvi dzimuši:

¹⁾ K. A. Wieth — Knudsen. *Bevölkerungsfrage, Sexualmoral und Feminismus. Geschlechtscharakter und Volkskraft.* Darmstadt, 1930. Lpp. 310.

²⁾ A. Grotjahn. *Geburten-Rückgang und Geburten-Regelung.* Lpp. 158., 159.—163.

³⁾ C. Hempel. *Statistische Untersuchungen über die eheliche Fruchtbarkeit.* Dresden, 1936. Lpp. 95.

⁴⁾ T. I. Judin. *Evgenika.* Moskva, 1925. Lpp. 213.

⁵⁾ Prinzing. *Handbuch der medizinischen Statistik.* Jena, 1907. Lpp. 56. Cit. pēc Grotjahn. *Geb.-Rückg. u. Geb.-Reg.* Lpp. 158.

	Cīrichē 1886/90.	Berlinē 1900/1902.
1. bērni	5,1	3,3
2.— 3. bērni	3,8	2,8
4.— 6. „	4,6	3,1
7.— 9. „	5,8	3,8
10.—12. „	7,9	4,1
13. un tālākie bērni	8,4	7,5

Kā vienā, tā otrā novērojuma vietā augļi, kas iznesti kā 2.—6. ir bijuši dzīves spējīgāki par pirmieņemtajiem.

Statistiski novērojumi rāda, ka arī mirstība, tiklab pirmajā dzīvības gadā, kā arī 1. mēnesī, pirmajiem bērniem ir lielāka nekā turpmākiem.¹⁾

Zīdaiņu mirstība pēc Siegel'a datiem pie otriem, trešiem un ceturtiem bērniem ir mazāka nekā pie pirmā bērna. Ar piekto bērnu mirstības biežums palielinās, kas gan būs izskaidrojams ne ar fizioloģiskiem iemesliem, bet ceļas no daudz bērnu ģimeņu sliktākiem materiāliem apstākļiem. — Līdzīgu ainu rāda schema par zīdaiņu mirstību pirmajā dzīvības mēnesī. Te pirmie bērni mirst biežāk par otrajiem, trešajiem, ceturtajiem, piektajiem, sestajiem un septītajiem bērniem.

Novērots arī, ka pirmdzimtie ir slimīgāki par vēlākiem bērniem un to mirstība visos vecumos lielāka. Friedjung's²⁾ atradis no 100 vienbērnu ģimeņu bērniem (galvenokārt pirmie bērni) tikai 13 normalus, vai tuvus normaliem, turpretī 87 bijuši mazāk vai vairāk neiropatiski. No pārējiem vairākbērnu ģimeņu bērniem, tikai 31 bijis neiropatisks, bet 69 normali.

Raksturīgi, ka pēc ceturtā bērna zīdaiņu mirstība atkal ceļas un pie 5. jau pārsniedz pirmdzimto mirstību. Līdzīgi novērojumi ir pamudinājuši saskatīt jau pie 5.—6. bērna ģimenes lieluma fizioloģiskā optima robežas. Šādam slēdzienam tomēr trūkst pierādījuma spēka, jo pēcnācēju kvalitāti bojā arī ģimenes lieluma socialā optima pārsniegšana, kas ir biežāk sastopamais daudz bērnu ģimeņu pēcnācēju lielās mirstības cēlonis. Tāpat neņem vērā šādos novērojumos koncepciju sabiezinātību daudz bērnu ģimenēs, kuras ietekmi jau aplūkojām.

Ja tomēr daudz bērnu ģimeņu jaunākie bērni nereti ir vārgāki kā vecākie, pirmie, tad šeit izšķirēja nozīme pierakstama ekonomiskiem apstākļiem. Jo lielāks ir bērnu skaits, jo grūtāk ir sagādāt pietiekošu un labu barību, uzaudzināt bērnus ar pietiekošu rūpību. Mūsu socialā iekārtā ar ģimenes pieaugumu tās ienākumi neceļas, bet pieaug gan izdevumi. Pie maziem ienākumiem, kā tas ir strādnieku un sīko zemnieku ģimenēs, vēlāk dzimušie bērni atrod trū-

¹⁾ Skat. schemas grāmatā: P. W. Siegel. Gewollte und ungewollte Schwankungen der weiblichen Fruchtbarkeit. Berlin, 1917. Lpp. 130.

²⁾ Friedjung. Die Pathologie des einzigen Kindes. Lpp. 3. Cit. pēc Behr-Pinnow. Geburten-rückgang un Bekämpfung der Säuglingssterblichkeit. Berlin, 1913. Lpp. 35.

cīgāk klātu galdu un mazāku mātes rūpību nekā pirmie, jo tagad viss tas jādala uz vairāk galviņām. Jo biežāk krīt sēkla, jo vājāki stiebri. Par daudz viņi viens otru nomāc. Nav ko brīnīties, ka vēlāk radusies jauna dzīvība tādos apstākļos iet ātrāk bojā. «Ja lielās ģimenēs ir lielāka vēlāko bērnu mirstība, tad te darišana ar trūcīgāku kopšanu un pārtiku un lielāku vienaldzību pret atsevišķa bērna dzīvību.»¹⁾

Dažkārt ir celti iebildumi pret ģimenes materialo apstākļu ietekmi uz vēlāko bērnu mirstību, jo pirmie esot tikpat daudz padoši socialo apstākļu ietekmei, kā vēlākie²⁾. Tādēļ galvenais svars šeit esot tomēr fizioloģiskiem momentiem. Šī argumentācija neiztur kritikas. Strādnieku ģimenē, teiksim, ar Ls 100 lielu mēneša ienākumu, pirmais zīdains, bez šaubām, dabūs vienmēr labāku uzturu un kopšanu kā nākošie, kad ienākumu vajadzēs dalīt nevis triju (tēvs, māte, bērns), bet četru, piecu vai vairāk cilvēku vajadzību apmierināšanai.

Ir mēģināts noteikt optimālo dzemdību skaitu, izejot no mātes mirstības biežuma radībās. Pēc Woodbury,³⁾ Baltimorā, pirmā bērna radībās mirst 6,2 mātes no 1000, otrā — 4,3, trešā — 1,9, ceturtā — 4,2, piektā līdz septītā — 7,5, astotā un tālāko dzemdībās — 8,2. Arī šeit nav ņemti vērā nedz mātes socialais un veselības stāvoklis, nedz radību biežums. Tādēļ ar šo nav pierādīts, ka pēc ceturtā bērna, kad mātes mirstības varbūtība atkal lielāka, nekā pirmo dzemdējot, jau pārsniegts optimālais dzemdību skaits.

Pilnīgi aizmirsts moments visos šajos bērnu skaita fizioloģiskā optima noteikšanas mēģinājumos ir mātes, resp. laulāto vecums. Mātes, kas tuvu savu bioloģisko spēju vecuma robežai, nespēj radīt vairs kvalitatīvi augstvērtīgus bērnus, sevišķi tais gadījumos, ja pirmās dzemdības notiek mūža vēlākos gados. Arī pārāk agri apaugļotas mātes nav vērtīgāko pēcnācēju devējas. Optimālo koncepcijas spējas vecumu dažādi autori meklē sievietes mūža gados starp 21. un 29., kurā laikā vislabākie apstākļi pirmā bērna radīšanai.⁴⁾

Jākonstatē, ka daudz bērnu ģimenēm, kur tiek ievērotas minimālās nepieciešamās dzemdību atstarpas, kur radīšana sākas piemērotākajā vecumā, sevišķu ģimenes lieluma fizioloģiskā optima robežu nav. Taisni starp vēlāk dzimušajiem daudz bērnu ģimeņu bērniem novēroti izcilas apdāvinātības gadījumi, bieži vien radušies sevišķi vērtīgi cilvēki. Taisni daudz bērnu mātes, kad vien dzemdības nav bijušas pārāk sabiezinātas, uzrāda labu veselību. Pierādijies, ka saslimstība ar vēzi, vienu no visizplatītākām slimībām, vienu no visbiežāk sastopamiem nāves nesējiem, pie daudz bērnu mātēm daudz mazāka kā neprecētām sievietēm un mazģimenes mātēm.

¹⁾ H. Fürth. Die Regelung der Nachkommenschaft als eugenisches Problem. Stuttgart, 1929. Lpp. 22.

²⁾ H. Ferdy. Die Mittel zur Verhütung der Conception. Leipzig, 1907. Lpp. 13.

³⁾ D. Dunbar-Bromley. Birth Control. New York, 1934. Lpp. 20.

⁴⁾ F. Tönnies. Die eheliche Fruchtbarkeit in Deutschland. Schmollers Jahrbuch. München, 1928. Lpp. 589.

Fizioloģiskais optimis atsevišķā ģimenē visumā sakrīt ar atlikušos dzemdētspējas gados iespējamo radību skaitu, ja tās netiek pārāk sabiezinātas. Sieviete, kas precas 21 g. vecumā, var bez apdraudējuma sev un savu bērnu kvalitātei dzemdēt 6—8 reizes. 30 gadu vecumā precējusies sieviete tik daudz dzemdēt vairs tik labi neiespēj. To, ko no ģimenēm tautas vairošanai prasa valsts, ģimenes spēj arī dot, nebūt nepārsniedzot fizioloģisko optimu. Fizioloģisku šķēršļu visumā šeit nav. Fizioloģiskā dzimstības optima ievērošana prasa vienīgi respektēt zinamu atstarpu starp radībām un pēc iespējas neatlikt pirmās radības pēc 30. mūža gada, vislabāk iekārtot pirmās radības zem 25. sievietes mūža gada.

Socialais ģimenes lieluma optimis daudzos gadījumos uzliek ievērojamus ierobežojumus fizioloģiski iespējamai un teicamai dzimstībai. Socialais ģimenes lieluma optimis nebūs pārsniegts, tad, ja bērnu ir tik daudz, ka visus tos iespējams uzturēt un uzaudzināt par vērtīgiem sabiedrības locekļiem. Kur nav maizes un audzināšanas, tur nevar rasties spēcīga jaunā paaudze. «Maize» ir jāsaprot kā viss normalai fiziskai un garīgai attīstībai nepieciešamais. Daudzbērnu ģimenēs tagadējos apstākļos bieži daudz kā trūkst, nemaz neizejot no subjektīviem vērtējumiem un vēlējumiem, bet salīdzinot tīri objektīvas minimalprasības ar esošo līdzekļu daudzumu, labāk sakot — trūkumu.

Tad, kad saimnieciskie apstākļi nedod iespēju vecākiem uzaudzināt savus bērnus par derīgiem sabiedrības locekļiem, kad bērni padoti nabadzībai un badam, pamesti noziedzībai un prostitūcijai, — tad dzimstības ierobežošana ir vairāk kā attaisnojama. Tad viņa nāk zināmā mērā kā apzinīgs protests pret aso likteni, kas spiež uz atteikšanos no bērniem.

Bailes no socialā optima pārsniegšanas ir daudz nopietnākas un pamatotākas nekā naivās bažas par fizioloģiskā optima pārsniegšanu. Pirmās ir galvenās atbildētājas par tagadējo dzimstības sabrukumu; tās sastāda lielo dzimstības ierobežošanas ekonomisko cēloņu kompleksu. Tādēļ pareizai dzimstības veicināšanas politikai ir jādibinās uz objektīvas ģimenes lieluma socialā optima noteikšanas katrai iedzīvotāju grupai. Individuāli, kas nesasniedz noteiktās normas, jānes materiāli upuri to ģimeņu atbalstīšanai, kas socialo optimu pārsniegušas un nespēj savus bērnus sagatavot par augstvērtīgiem tautas locekļiem. Šādai politikai trūkstot, valdītājs ir patvaļīgi nosprausts ģimenes lielums, kas dažreiz stāv tālu zem objektīvām iespējām. Šāds stāvoklis apdraud sabiedrības nākotni, kādēļ nepieciešama aktīva iejaukšanās, regulējot ģimenes lielumu pēc objektīvā socialā optima principiem, saskaņā ar sabiedrības augstākiem mērķiem.

Samērīgi ar fizioloģiskā optima prasībām veidotas un socialajam optimam atbilstošas daudzbērnu ģimenes dod kvalitatīvi augstvērtīgu paaudzi. Šādas racionālas daudzbērnu ģimenes ir iedzīvotāju kvalitātes pozitīvs faktors, kamēr optimiem neatbilstošas ģi-

mākslā, politikā, administrācijā un saimniecībā daudz biežāk nāk no daudz bērnu ģimenēm, kas savus bērnus materiāli vājāk bruņojušas, nekā labi apgādātie vienīgie bērni, kurus nogremdē izludināšana un mīkstčaulība. Pārāk lutināts vienīgais bērns izaug egocentrisks. Šādam luteklīm attīstas priekšstats, ka visam pasaulē vajaga ap viņu vienu griesties. Kad nu vēlāk dzīvē zūd vecāku pavēnis, tad šis cilvēku bērns top brīnum nepatstāvīgs, viņš ir patmīlīgs un asociāls. Bez sev līdzīgiem tuvākā apkārtnē (brāļiem un māsām) izauguši, vienīgie bērni vēlākā dzīvē iedami neprot ar cilvēkiem apieties. Viņi ir nosodīti ar noslēgtību un vieglu aizvainotību attiecībā ar darba biedriem, jo viņiem bērībā nav bijis iespējams izaugt sabiedriskiem. Viņi ir dzīvē bieži vien bezpalīdzīgi. Viņi neprot arī citus ierosināt un sev līdzīgi vest. Vadoņu egoisma un augstprātības, jā, tās viņiem netrūkst, bet viņi paliks vienmēr neatzīti un vientuļi, jo nav brāļu - māsu vidū mācījušies prasmi sadzīvot ar cilvēkiem, tos ierosināt un aizgrābt ar savām idejām. No viņiem neiznāk ne labi vadāmie, nedz arī labi vadoņi.

Šos tipiskos vienīgā bērna (tas pats sakāms arī par divbērnu ģimenēm, jo tur viens nereti nomirst, vai arī gadu starpība ir pārāk liela) audzināšanas trūkumus daļai var novērst, ja ved vienīgo biežā sakarā ar sava vecuma biedriem. Bet īstenība nu ir tāda, ka vienīgo rauga pēc iespējas atturēt no saskares ar citiem, sevišķi pilsetā, tāpat arī laukos, kur bieži vien cenšas pat norobežot kalpu un saimnieka bērnus...

Pazīstamais vācu ārsts A. Czerny¹⁾ norāda, ka sevišķi lielu negatīvu lomu vienbērna audzināšanā spēlē vecāku nemitīgās bailes no bērna saslimšanas. Arī bērns nereti piesavinas šo saslimšanas psihozi, sāk sevi pastāvīgi novērot. Šādi pastāvīgi pašnovērotāji - hipochondriķi — arī vēlākā dzīvē ir smags apgrūtinājums savai apkārtnē un visai sabiedrībai.

Tieši daudz bērnu ģimenē (ja vien pastāv attiecīgi ekonomiski priekšnoteikumi) ir vislabākā vide bērna garīgai un fiziskai attīstībai. Czerny raksta:²⁾ «Pēc maniem personīgiem piedzīvojumiem, starp bērniem, kas nonāk pie ārsta funkcionālu nervu sistēmas traucējumu dēļ, sevišķi liels skaits tādu, — kas ar vai bez savu vecāku gribas ir palikuši bez brāļiem un māsām. Šis apstāklis ir jo sevišķi svarīgs tādēļ, ka tādā kārtā apzinātos mazģimenes radīšanas gadījumos zūd visas šķietamās priekšrocības.»

Vienas ģimenes bērnu savstarpējā audzināšana nav ne ar ko atsverama. «Labākā un veselīgākā bērnu attīstība ir iespējama vienīgi daudz bērnu ģimenēs.»³⁾ Brāļi un māsa audzina cits citu. Brāļu un māsu kopā augšana ir neizsmelams prieka un ierosinājumu avots katram bērnam, kas nevar tikt atvītieta ar vecāku bailpilno rūpību, kādu veltī vienam vai divi bērniem un ar priekšlaicīgo gudrību un visa izskaidrošanu, ko

¹⁾ H. Hartmann. Das Lebenswerk Adalbert Czernys. Berlin, 1938. Lpp. 102.

²⁾ Turpat. Lpp. 237.

³⁾ R. Seeberg. Der Geburtenrückgang in Deutschland. Leipzig, 1913. Lpp. 48.

dabū vienīgie bērni. Jā, pat bailīgi, gluži neiropatiski ir daudzreiz vienīgie bērni, kuru vecāku rūpes un lutināšana nezina nekādu robežu.

Paaudzei, kas ir uzaugusi bez brāļiem un māsām, trūkst dabiskā skolojuma sabiedriskai kopdzīvei, trūkst patiesi sociālas domātnes. Šo ģimenes audzināšanas trūkumu visumā grūti, dažreiz gluži neiespējami, atvietot ar sabiedriskām audzināšanas iestādēm, skolām, jaunatnes organizācijām etc.

Bērnā ir dabiskas tiesības uz brāļiem un māsām, uz pilnīgu ģimenes audzināšanu. Ja vecāki atsakas dot bērnam viņa brāļus un māsas, tad viņi nolaupa tam neatvietojamu audzināšanas faktoru — viņi padara sava bērna dzīvi nabagāku, veido visumā mazvērtīgāku cilvēku. Līdz ar to pasliktina visa nākošās paaudzes kvalitāti.

Mazģimenēs, vienbērna ģimenēs (pirmdzimtie!) nedzimst kvalitatīvi vērtīgākie bērni. Šīs ģimenes arī nav piemērotākie iestādījumi augstvērtīgas paaudzes uzaudzināšanai. Vienīgi daudz bērnu ģimene paver ceļu iedzimtiem talantiem (lielākā bērnu skaitā — lielāka varbūtība rasties sevišķi vērtīgiem indivīdiem). Vienīgi daudz bērnu ģimenes arī spēj dot sabiedriskai audzināšanai nepieciešamo vidi.

Ģimene ir sabiedrības šūna. Ģimene ietekmē visas sabiedrības saturu un dzīvi. Pārmaiņas ģimenēs ar savu ietekmi iet pa visu sociālo dzīvi. Tam apstāklim, vai nākošā paaudze aug ierosmes un pareiza dzīves priekšstata radīšanas ziņā nabadzīgajās mazģimenēs, — vai sabiedriskuma skolā — daudz bērnu ģimenē, tam ir ļoti liela un svarīga nozīme visā sabiedrības nākotnes progresā.

Dzudz bērnu ģimenes izveido un audzina lielas personības. Dzudz bērnu ģimenēs izaug stipras, garīgi nosvērtas, ētiski un sabiedriski augsti vērtējamas personības, kas savukārt ietekmē tautas un valsts raksturu.

Optimālās, veselīgi iedzimstošo cilvēku dzudz bērnu ģimenēs ir visas dotības, kas garantē vērtīgākas cilvēku paaudzes rašanos. Dzudz bērnu ģimenes ir ne tikai iedzīvotāju skaits, bet arī kvalitātes devējas. Bet bez skaita nav iespējama laba kvalitāte.

4. Kvantitāte kā kvalitātes nesēja.

Kā redzējām, mazģimenes sistēma ir savienota ar dzudzim tādiem momentiem, kuri kavē vērtīgu indivīdu rašanos un attīstīšanos. Tas nevar notikt mazģimenes šaurajā lokā. Tomēr ir dzudzim, kas aizvien vēl ieskata par vajadzīgu turēties pie principa: radīt mazāk, bet vērtīgākus bērnus. Šim principam ir kvantitātes robežas, aiz kurām sabirst druskās visi kvalitātes nodomi un vēlējumi. «Labāk mazāk, bet apdāvinātākus, vērtīgākus bērnus», tā ir vecāku vēlēšanās, kas allaž izrādas ačgārna.

Nav tāda koka pasaulē, kas spētu ziedēt, ja tam nav lapu. Neviena tauta nevar pastāvēt kā maza izcilu ģeniju kopība. Šāds

vienīgi ziedošs koks arī vispār nevar rasties. Tauta sastāv no desmitiem tūkstošiem uzcītīgu ikdienas cilvēku, no kuriem izceļas un kuri iznes dažus atsevišķos, sevišķi vērtīgos. Tas pats, tikai šaurākā apjomā, notiek ģimenē. Jo vairāk bērnu, jo lielāka varbūtība, ka to vidū atdzīvosies kāda sevišķi vērtīga nezinama senča ģenijs, kas rāsies vairāk kā vidēji apdāvināts pēcnācējs. Izlases jēdziens nav domājams bez liela skaita. Ne tautā, ne ģimenē nav izlases, ja tai trūkst kvantitatīvā pamatmateriala. Lai iegūtu kvalitāti, vispirms jābūt kvantitātei.

Šeit nerunājam par izlasi šaurākā nozīmē, kas savu asāko formu ir atstājusi aiz naivā vairošanās tipa sniegšņa. Šī izlase, kas raksturojas ar milzīgo zīdaiņu un vispār cilvēku mirstību, nav uzskatāma kā nepieciešama un vajadzīga. Vislabākais pierādījums šīs izlases nejēdzībai, kā to izsaka J. K a u p ' s¹⁾, ir tas apstāklis, ka lielās zīdaiņu mirstības laikā pastāvēja arī lielāka augstāko vecuma grupu mirstība.

Runāsim un gādāsim ne par nāves, bet dzīvības izlasi, par labāko rašanos no labo, vidējo un slikto vidus. Ir tiesa, ka cilvēcei vajag augstāk attīstīties. Bet šī augstāktīstīšanās sabruks kā Bābeles tornis, ja tās pamatos nebūs plašāktīstīšanās, nebūs pietiekošas vairošanās.

Skaits un labums nekādā gadījumā nav uzlūkojami kā pretpoli. Tie ir netikvien līdzvērtīgi, bet arī cieši savstarpēji saistīti. Mazģimene nekad nevar dot ne sev, ne tautai pietiekami daudz un pietiekami vērtīgus cilvēkus. Tā nespēj arī kvalitatīvā ziņā²⁾ uzturēt tautas stāvokli. Jaunākā laikā attīstas uzskati, ka tikai ar ceturto bērnu ģimenes sasniedz iespējamo kvalitatīvo augstvērtību.²⁾ Droši ir zinams viens: tautai ir daudz tādu labāko cilvēku, kuri nebūtu piedzimuši, ja viņu vecāki būtu piekopusi mazģimenes sistemu. Un tikpat pareizi ir tas, ka tauta cietīs daudzu ģenialu galvu trūkumu, ja veselīgi vecāki šodien apstājas bērnu radīšanā netikuši līdz daudzbērnu ģimenei.

Bez daudzuma, bez kvantitates, bez daudzbērnu ģimenēm nav panākama ne līdzšinējās, nekādā gadījumā jau ne augstākas kvalitātes iedzīvotāju sastāva veidošana. Vienīgi daudzbērnu ģimenes spēj dot vērtīgu tautas sastāvu.

Dažreiz ir maldīgi spriest par lietām, skatot tās vienīgi tādas, kādas tās ir. Nevar noliegt lielu dzīvokļu ēku savdabīgo ērtību tādēļ vien, ka iedzīvoties kārā lielpilsētu namnieku privatkapitāla celtās īres kazarmes dažviet bija un ir vairāk zārki, ne higieniski dzīvokļi. Arī tagadējās daudzbērnu ģimenes nav veselīgas. Bieži tās ir iedzimstoši mazvērtīgo ģimenes. Vēl biežāk tās cieš trūkumu, zem saimnieciskās nevienlīdzības spaida, pakļautas socialai lejupejai, mazvērtīgu cilvēku produkcijai, vēl citas cieš no sabiezinātām dzemdībām.

¹⁾ J. Kaup. Volkshygiene oder selektive Rassenhygiene. Leipzig, 1922. Lpp. 12.

²⁾ F. Burgdörfer. Bevölkerungspolitik. Leipzig, 1935. Lpp. 225.

Visas šīs un vēl daudzas citas daudz bērnu ģimeņu ēnas puses nespēj atspēkot ne par matu visu to, ko esam teikuši par lielo ģimeņu pozitīvo nozīmi iedzīvotāju skaita un sastāva veidošanā, par viņu neatsveramo demografisko nozīmi. Vēl vairāk daudz bērnu ģimeņu svarīguma izpratne mums nostiprināsies, ieskatoties tautas bioloģiskās dzīves norišu atspulgā, tautas saimniecībā, kulturalā un politiskā dzīvē. Šis ieskatījums mums rādīs daudz bērnu ģimeņu plašāko nozīmi tautas un valsts dzīvē; tās pamatā paliek nodaļās par kvantitatīvo un kvalitatīvo nozīmi uzsvērtās atziņas. Iekams pārējam pie daudz bērnu ģimeņu sekundārās nozīmes iztīrīšanas, ielūkosimies dziļāk mūsu, latviešu, tautas bioloģiskajā dzīvē, lai paši savā zemē pareizi saprastu daudz bērņīguma pozitīvo lomu. —

III. Mūsu tautas bioloģiskā situācija.

Mēs redzējam, ka iedzīvotāju kopas bez daudz bērnu ģimeņiem iet pretī bojā ejai un arī to kvalitāte pasliktinas. Mēs arī aprēķinājām Latvijas apstākļos nepieciešamo vidējo ģimenes lielumu.

Mums gan nav ģimeņu statistikas, kas sniegtu izsmeļošas ziņas par latviešu ģimeņiem un to lielumu. Bet netiešā ceļā varam tomēr konsatēt, ka daudz bērnu ģimeņu skaits pie mums mazinas, mazģimenes sistema pārņem visplašākos tautas slāņus. Iedzīvotāju skaita dabīgais pieaugums, iedzīvotāju skaita augšana, draud izbeigties, jo vidējais ģimenes lielums krīt zem normām, kas nepieciešamas tautas atjaunošanai un pieaugumam. Īsta dabīgā pieauguma pie mums patiesībā vairs nav.

Mūsu tautas bioloģiskā dzīve pārcieš smagu un ilgstošu krīzi, kas pati no sevis neizbeigsies. Vērosim, ko runā skaitļu valoda.

Tikai skaitļi, statistika var mums apgaismot tautas bioloģiskās dzīves stāvokli. Skaitļi bieži vien šķiet pārāk garlaicīga lieta, lai tos lasītu un pārdomātu. Bet nav nekas interesantāks par skaitļiem, kas padara saprotamu pagātņi un dzīvo tagadni, vēl vairāk — pagatnes un tagadnes skaitļi kopīgi paceļ nākotnes aizkaru.

1. Latvijas iedzīvotāju skaita līdzšinējā attīstība.

Tautu var salīdzināt ar ezeru, kas paliek aizvien tajā pašā izskatā, bet kura ūdens pastāvīgi pārmainas. No vienas puses plūst jauni ūdeņi klāt, kas paliek kādu laiku ezerā, no otras puses ūdeņi savukārt izgaro un aizplūst. Skatoties pēc ūdeņu pieplūduma un aizplūduma, ūdens daudzums var palikt viens un tas pats, vai arī palielināties, vai samazināties. Arī tautai nāk arvien klāt jauni cilvēki, kamēr citu dzīvības tiek izdzēstas. Arī tauta var palikt nemainīta savā lielumā, var pieaugt un var samazināties.

Kautcik droši dati par mūsu zemes iedzīvotāju skaitu ir tikai sākot ar 19. gadu simteni. Pirmā vispārējā tautas skaitīšana visā Latvijas tagadējā teritorijā notika 1897. gadā. Par agrāko laiku jāspriež no aprēķiniem. Pēc neatkarīgās Latvijas nodibināšanas tautas skaitīšanas notiek ik 5 gadus, un šīnī laikā ziņas ir visdrošākās.

Mūsu gadusimtenus ilgajā vēsturē Latvijas iedzīvotāju skaits dažkārt ļoti strauji mainījies. Karu un sērgu laikā gājuši bojā $\frac{1}{3}$ —

$\frac{1}{2}$ iedzīvotāju, daži novadi palikuši pavisam cilvēku tukši. Par visu to runā vēstures dokumenti. Kāds isti bijis Latvijas iedzīvotāju kopskaits senākos laikos, par to ļoti grūti spriest. Katrā ziņā tas bija tālu zem tagadējā, liekas, stipri arī zem 1800. gadam aprēķinātā skaita (sk. tabulu). M. Skujenieks¹⁾ domā, ka vēl 18. g. s. vidū tas nepārsniedza pusmiljonu. Šķiet, ka priekš gadusimteniem, kad latviešu vēstures drūmāko laikmetu sāka rakstīt svešu varu zobeni un maizes pātagas, Latvijā nebija vairāk kā pāris simts tūkstoši iedzīvotāju. Milzīgiem mežu masīviem klātā zeme vairāk nespēja uzturēt. No desmitu tūkstošu cilvēku lielām ciltīm mūsu tauta 7—800 gados, neraugoties uz milzīgiem dzīvā spēka zudumiem un neskatoties uz svešiem spaidiem un varmācībām, kādas cilvēces vēsturē reti sastopamas, ir izaugusi par spēcīgu, gandrīz divi miljonus lielu tautu. Tagad tautas augšana apstājusies. Ir zīmes, ka pastāvot pašreizējam stāvoklim, mūsu tauta sava dzīvā spēka apsikuma dēļ var ātri atkal nogrimt atpakaļ vēstures tumsā. Cilvēks aug mūžu, nomirst mirkli. Tautas aug mūžību un nomirst pāris cilvēku mūžos. Ja nepratīsim sevi glābt, tas var notikt arī ar mūsu tautu.

Latvijas iedzīvotāju skaits pēdējos 135 gados attīstījies šādi:

7. TABULA.

Latvijas iedzīvotāju skaita pārmaiņas kopš 1800. gada.

Gads	Iedzīvotāju skaits ²⁾	Iedzīvotāju kustības rezultāts.
1800	725.012	+ 540.075
1863.	1.265.087	+ 664.291
1897. 10. febr.	1.929.378	+ 622.622
1914. 1. janv.	2.552.000	— 955.869
1920. 14. jūn.	1.596.131	+ 248.674
1925. 10. febr.	1.844.805	+ 55.240
1930. 11. „	1.900.045	+ 50.457
1935. 12. „	1.950.502	
1939. 1. janv.	1.981.570	

Visi tabulā ietvertie laikposmi uzrāda Latvijas iedzīvotāju skaita pieaugumu, izņemot laiku 1914.—1920. g., kad Latvija zaudējusi tepat veselu miljonu iedzīvotāju. M. Skujenieks³⁾ gan apšaubā tik liela zaudējuma iespēju, jo Krievijas centralās statistikas komitejas aprēķins, pēc kura 1. janv. 1914. g. Latvijas teritorijā dzīvoja vairāk kā 2,5 milj. iedzīvotāju, esot pārspilēts. «Latvijā nekad nav bijuši 2,5 milj. iedzīvotāju, bet gan apm. 250.000 cilvēku mazāk.»

Lai kā, bet pasaules kara, bēgļu gaitu un brīvības cīņu zaudējumi ir tik lieli, ka tos nav varējusi kompensēt ne bēgļu atgriešanās kustība 1920.—25. g., ne mazais dabīgais pieaugums pēdējā gadu desmitā. Latvija pasaules kara laikā ir zaudējusi, relatīvi ņemot, tik daudz iedzīvotāju kā

¹⁾ M. Skujenieks. Latvijas iedzīvotāji. Latvijas zeme, daba un tauta III. Latvijas tauta. Rīgā, 1937. Lpp. 3.

²⁾ Pēc: Valsts statistiskā pārvalde. Latvijas statistikas gada grāmata Rīgā, 1937. 1939. g. 1. I. skaits aprēķināts.

³⁾ M. Skujenieks. Latvijas zeme un iedzīvotāji. III. izd. Rīgā, 1927. Lpp. 202—203.

⁴⁾ Skat. R. R. Kuczynski. The balance of Births and Deaths. Vol. II Washington, 1931. Lpp. 55.

neviens cits valsts pasaulē.⁴⁾ Tagad Latvijā iedzīvotāju nav vairāk kā gadu simteņu mijā, pat daži desmittūkstoši mazāk (1900. g. sākumā, ņemot vērā 1897. gada datus un dabīgo iedzīvotāju pieaugumu ap 20.000 gadā, Latvijā bija apm. 1.990.000 iedzīvotāju).

Pagājušā gadu simteņi norisinājies straujš Latvijas iedzīvotāju skaita pieaugums. No 1800. līdz 1900. g. Latvijas teritorijas iedzīvotāju skaits pavairojies 2,6 reizes. Bet ne visā Latvijā pieaugums bijis vienāds. Vidzemē iedzīvotāju skaits pavairojies 1,9 reizes, Kurzemē 2,2 un Latgalē 3,1 reizes.

Iedzīvotāju skaits var mainīties gan dabīgās, gan mehāniskās kustības ceļā. Priekš pasaules kara Latvijas teritorijā ieplūda diezgan lielā skaitā strādnieki no citiem cariskās Krievijas novadiem, jo Latvijā toreiz novietojās ievērojama daļa Krievijas rūpniecības un tirdzniecības. Vairāk kā 600.000 lielo kopējo iedzīvotāju skaita pieaugumu no 1897. līdz 1914. gadam, ja tāds tiesām bija radies, katrā ziņā lielā mērā deva arī ieceļotāju pieplūdums. Latvijas iedzīvotāju dabīgais pieaugums 1897.—1903. g. ikgadus bija 19.786, kamēr iedzīvotāju skaits no 1897. līdz 1914. g. ikgadus pieaudzis, ja pieņem krievu statistikas vērtējuma 1914. g. skaitli, par gandrīz 35.000.

Pēckara periodā galvenais iedzīvotāju skaita pārmaiņu faktors, izņemot pirmos pēckara gadus, ir iedzīvotāju dabīgā kustība. Ieceļotāju un izceļotāju ietekmes niecīgas: 1925.—1930. g. izceļojuši vairāk kā ieceļojuši 3564, 1930.—1935. g. ieceļojuši vairāk kā izceļojuši 4052 cilvēki. Tā tad desmit gadu laikā, 1925.—1935. g., dabīgā kustība devusi 105.697 lielu iedzīvotāju pieaugumu, vai 10.570 ikgadus. Atsevišķos gados mūsu iedzīvotāju dabīgā kustība norisinājusies šādi.

8. TABULA.

Latvijas iedzīvotāju dabīgā kustība 1921.—1938. g.¹⁾.

Gadi	Dzimuši	Miruši	Dabīgais pieaugums	Uz 1.000 iedzīvotājiem.		
				Dzimuši	Miruši	Dabīgais pieaugums
1921.	36.420	25.331	11.089	19,68	13,69	5,99
1922.	41.146	27.553	13.593	21,82	14,61	7,21
1923.	41.796	26.080	15.716	21,89	13,66	8,23
1924.	41.172	28.399	12.773	22,32	15,39	6,93
1925.	41.314	27.638	13.631	22,25	14,91	7,34
1926.	41.073	27.557	13.516	21,96	14,73	7,23
1927.	41.610	28.941	12.669	22,10	15,37	6,73
1928.	39.126	27.299	11.827	20,65	14,41	6,24
1929.	35.673	28.512	7.161	18,77	15,01	3,76
1930.	37.835	27.110	10.725	19,81	14,20	5,61
1931.	36.972	26.891	10.081	19,26	14,01	5,25
1932.	37.366	26.342	11.024	19,35	13,64	5,71
1933.	34.576	26.319	8.257	17,83	13,37	4,26
1934.	33.383	27.065	6.318	17,15	13,90	3,25
1935.	34.419	27.660	6.759	17,62	14,16	3,46
1936.	35.468	27.646	7.822	18,09	14,10	3,99
1937.	34.863	28.083	6.780	17,72	14,74	3,48
1938.	36.361	26.654	9.707	18,40	13,49	4,91

¹⁾ Pēc Valsts statistiskās pārvaldes Latvijas statistikas gada grāmatas 1921.—1936. g. Dati par 1937. gadu pēc V. St. P. Mēneša biļetena Nr. 5, 1938. par 1938. g. absolūtie skaitļi pēc Mēn. biļetena Nr. 3, 1939.

Salīdzinot dzimstību ap gadu simteņu maiņu un pēdējās piecgadēs, redzam šādu ainu.

9. TABULA.

Latvijas iedzīvotāju dabīgā kustība 1897.—1903. g. un pēdējās piecgadēs.¹⁾

Laikmets	Uz 1.000 iedzīvotājiem.					
	Dzimuši	Miruši	Rezultats	Dzimuši	Miruši	Rezultats
1897.—1903.	59.516	39.730	19.786	30,8	20,6	10,2
1921.—1925.	40.370	27.009	13.361	21,9	14,6	7,3
1926.—1930.	39.063	27.884	11.179	20,8	14,8	6,0
1931.—1935.	35.345	26.855	8.588	18,3	13,9	4,4

1897.—1903. g. dzima ikgadus gandrīz 60.000, mira 40.000 un dabīgais pieaugums sniedzās pie 20.000. Ja pēckara gados būtu pieturējušies līdzīgi apstākļi, tad tagad Latvijā būtu jau pāri par 2,1 milj. iedzīvotāju. Dzimstības samazināšanās pēdējos 18 gados vien ir radījusi apm. 180.000 cilvēku lielu iztrūkumu mūsu tautas dzīvajā kapitalā. Tas ir gandrīz tik daudz, cik tagad iedzīvotāju visā Kurzemē bez Liepājas apriņķa... Par tik daudz būtu pieaudzis mūsu skaits, ja apstākļi dzimstības ziņā būtu vēl šodien līdzīgi stāvoklim, kāds bija priekš 40 gadiem. Bet jau toreiz Latvijas iedzīvotāju dzimstība bija citāda un pieaugums veidojās citādi kā visā pārējā Krievijā, kur dzima vēl 49,0 bērni uz 1000 iedzīvotājiem. Latvijā bija jau iespiedies racionalais vairošanās tips, lai gan mirstība aizvien vēl turējās samērā augstu. Vēl 1911./13. g. g. Rīgā nomira caurmērā 16,9% no visiem piedzimušajiem jau pirmajā dzīvības gadā²⁾, kamēr tagad, piemēram, 1937. gadā, mirst tikai 6,0% un visā Latvijā 8,5% zīdaiņu (1933. g. pat tikai 7,9%). Arī bērnu un jaunatnes mirstība tagad ir mazāka kā priekš 30—40 gadiem. Sakarā ar to visa mirstība, absolūtos skaitļos, ir par trešo daļu mazāka kā toreiz. Lai dotu tā laika dabīgo pieaugumu, pietiktu ar 13.000—14.000 mazāku dzimstību. Bet patiesībā dzimstība nav samazinājusies tikai par uzlabotās bērnu un jaunatnes mirstības daļu, bet daudz vairāk.

Jādomā, ka dzimstības samazināšanās pie mums ir sākusies jau krietni agrāk par 20. gadu simteņa sākumu, par ko liecina, salīdzinājumā ar naturalo vairošanos pārējā Krievijā, mūsu zemā dzimstība ap gadu simteņu maiņas laiku. Arī pēdējos priekš kara gados notika dzimstības samazināšanās. Agrākajā Vidzemes guberņā, Rīgu līdzskaitot, 1896.—1902. g. caurmērā dzima apm. 29—30 bērni uz 1000 iedzīvotājiem, bet 1910. g. tikai 24. Pēckara laikā šis process sistematiski turpinājies. Gan vērojama neliela dzimstības un dabīgā pieauguma uzlabošanās pirmajos pēckara gados, kad dzimstības ailē saradās pasaules kara laikā «aizkavējušies». Pēc 1923./24. g. Latvijas iedzīvotāju dzimstības likne sāk lēnām slīdēt uz leju, dažreiz tikai nedaudz atkāpdamās no lejupceļa. Vispārējā tendence ir slīdoša. Nav arī redzama iemesla pārāk priecāties par uzlaboša-

¹⁾ Pēc M. Skujenieks. Latvijas iedzīvotāji. Latvijas zeme, daba, tauta. III. Rīgā, 1937. Lpp. 5.

²⁾ B. Šrenks. Par dzīvību un nāvi mūsu vidū. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. 1926., Nr. 10. Lpp. 294.

nos iepriekšējā gadā. Islaicīga tautas dzimstības uzlabošanās, pie tam samērā nelielā mērā, it sevišķi, ja dzimstības pieaugumu dod galvenokārt pirmdzimušie, nav vēl dzimstības problēmas atrisinājums.

Latviešu tautai vēl nelabvēlīgāka aina parādas, ja aplūkojam tieši latviešu dabīgo pieaugumu. Visumā latviešu dabīgā pieauguma daļa Latvijas iedzīvotāju pieaugumā neatbilst latviešu relatīvajam svaram Latvijas iedzīvotāju skaitā.

Zemākā tabulā rāda Latvijas iedzīvotāju un latviešu dabīgā pieauguma salīdzinājumu.

10. TABULA.

Latvijas iedzīvotāju un latviešu dabīgais pieaugums 1925.—1937. g. g.¹⁾

Gadi	Latvijas iedzīvotāju dabīgais pieaugums	Latviešu dabīgais pieaugums	Latviešu dabīgais pieaugums no Latvijas iedzīvotāju dabīgā pieauguma.
1925.	13.631	8.194	60,1
1926.	13.516	8.036	59,5
1927.	12.669	7.334	57,9
1928.	11.827	7.167	60,6
1929.	7.161	3.766	52,6
1930.	10.725	6.021	56,1
1931.	10.081	5.640	55,9
1932.	11.024	6.766	61,4
1933.	8.257	4.748	57,5
1934.	6.318	3.449	54,6
1935.	6.759	4.028	59,6
1936.	7.822	5.139	65,7
1937.	6.780	4.232	62,4
1925.—1937.	126.570	74.520	58,1

Pēdējos 12 gados Latvijas iedzīvotāju skaits pieaudzis par 126.570, bet tikai 58% no šī dabīgā pieauguma devuši latvieši. Ja latvieši nebūtu atpalikuši dažām mazākumtautībām, tad latviešu pieaugumam vajadzētu būt samērīgi ar savu skaitu, apm. 76—77% no koppieauguma.

Kas tad ir pārējie Latvijas iedzīvotāju dabīgā pieauguma devēji? Vācieši jau no 1925. gada vairs nevienu gadu nav uzrādījuši dabīgu pieaugumu, bet gan samazināšanos, kas gadu no gada aug un 1937. gadā bija — 465. Arī žīdu pieaugums ir niecīgs. Slaviskie elementi ir tie, kas sastāda lielu daļu no Latvijas tautas dabīgā pieauguma. Taisni krievi ir lielākie dabīgā pieauguma devēji. Krievu dabīgais pieaugums pārsniedz, sākot ar 1926. gadu, pusi no latviešu dabīgā pieauguma un no šīs pozīcijas nav atkāpies līdz pat pēdējam laikam. 1937. gadā krievu dabīgais pieaugums bija 2.602, t. i. 61,5% no latviešu un 38,4% no visa Latvijas pieauguma. Krievu 1935. gada skaitīšanas laikā bija tikai 10,1% no visa Latvijas iedzīvotāju skaita vai 13,1% no latviešu skaita.

Apstākļu izpratēji saskata ļoti nopietnu krīzi mūsu tautas bioloģiskā dzīvē. No daudzām pusēm paceļas brīdinājuma un briesmu

¹⁾ Pēc Valsts statistiskās pārvaldes Latvijas statistikas gada grāmatas 1936. g. Par 1937. pēc Mēn. biļ. Nr. 5, 1938.

signali. Tomēr vēl daudzi, arī nopietni ļaudis, tos negrib redzēt. Cilvēkiem allaž ir strausa vājība — briesmām tuvojoties iebāst galvu smiltis. It kā tad briesmu nebūtu. Par lietām, kas nepatīkamas, mēs nemīlam runāt. Un ja arī runājam, tad nevis tieši tā kā ir, bet mēģinām kaut kā izlocīties, kaut kā apstākļus notušēt un mīkstināt, lai mūsu dzīvīti netraucētu nepatīkamās realitātes asums.

Mums tagadējā laikā ir radusies vesela virkne cilvēku, kas katra vārda galā piesprauž «mūžīgo Latviju». Bet daudzi no tiem nav padomājuši, ka bez latviešiem nebūs mūžīgās Latvijas, nebūs nekādas Latvijas. Tas ir pārāk vienkārši, lai to pierādītu. Un daudzas zīmes liecina, ka ja apstākļi negrozīsies, — latviešu nebūs, mūžīgā Latvija paliks par vistukšāko skaņu, par visneievērojamāko vārdu sadzeltējušā papīra lapā nākotnes arhīvā. Statistikas skaitļu asā realitāte pārvelk strīpu visiem naiviem sapņiem un vieglām valodām par mūžīgumu. Ja nenāks lieli un pozitīvi darbi, ar vārdiem vien mūsu tautas mūžu nepadarīsim mūžīgu. Patlaban darbi vairāk kā jebkad nepieciešami, jo, atklāti runājot, mūsu tauta jau šodien izmirst.

Kā, bet mums taču vēl ir savs dabīgais pieaugums, mūsu tauta aug! Lai arī mēreni, taču tomēr! Un ja arī nebūtu pieauguma, nav taču arī tad vēl tūlīt izmiršana, jo var iedomāties stāvokli, kad dzimstība un mirstība līdzsvarojas. Tādas un līdzīgas optimistiskas domas ir valdošas, diemžēl, mūsu plašākā sabiedrībā. Arī, diemžēl, oficiālā statistika, pieturēdamās pie vecajām, parastajām metodēm, bet stāvokli nepareizi raksturotājām metodēm, mums uzbur patīkamu dabīgā pieauguma ainiņu. Patiesībā vairs labu laiku nekāda dabīgā pieauguma nav. Dzimstība Latvijā ir tik maza, ka tā nevien nespēj dot dabīgu pieaugumu, bet nav pietiekoša arī tagadējā cilvēku skaita atjaunošanai. Nav jēgas gaviļēt par nedaudziem simtiem lielāku dzimušo skaitu kādā atsevišķā gadā, ja nākošajos tas atkal krīt. Simti vai tūkstoši vienā gadā ir daudz par maz, kad patiesībā ir trūkuši un trūkst daudzi tūkstoši veselā gadu virknē.

Mūsu tauta stāv bezdibeņā malā. Tikai viņa pati un viņas labākie un gudrākie valstsvīri spēs glābt latviešu vārdu, dzīvi, kulturu, valsti no bojā ejas. Bet vispirms vajaga raudzīties skaidru un drošu skatu uzbrūkošajam ļaunumam pretim. Tas ir pirmais noteikums un cerība uz glābiņu. Pret ienaidnieku cīnīties var tikai tad, ja to redz.

2. Dabīgā pieauguma mānis.

Parastā veidā konstatētais Latvijas iedzīvotāju kustības rezultāts aizvien rāda it kā iedzīvotāju skaita pieaugumu, apm. 0,4% gadā. Liktos, ka mūsu tauta netikai atjauno, bet arī vēl papildina savu skaitu. Tā pēc šiem pieauguma skaitļiem secina plašākā sabiedrība, vēl jo vairāk tādēļ, ka dienas presē it sevišķi vienmēr tiek uzsverts — «pieaugums».

Jau redzējām, ka latviešu tauta dod tikai nedaudz vairāk par pusi no šī pieauguma. Jau tāpēc, mums, latviešiem te būtu maz ko priecāties. Tāpat maz prieka tiek, ja apskatāmies, kādi Latvijas novadi tad komplektē tagadējo «pieaugumu». Piemēram, 1937. gadā, kas daudz neatšķiras no iepriekšējiem gadiem, redzam šādu ainu.

11. TABULA.

Latvijas iedzīvotāju dabīgais pieaugums apriņķos un apgabalos
1936. un 1937. gadā.¹⁾

Apriņķi un apgabali	Uz 1000 iedzīvotājiem				
	1936. g.	1937. g.	Starpība	1936. g.	1937. g.
Rīga	+ 144	+ 99	- 45	+ 0,38	+0,26
Rīgas apr.	+ 205	+ 159	- 46	+ 1,86	+1,44
Cēsu apr.	- 27	- 40	- 13	- 0,44	-0,66
Valmieras apr.	+ 231	+ 147	- 84	+ 2,72	+1,73
Valkas apr.	+ 54	- 21	- 75	+ 0,69	-0,27
Madonas apr.	- 63	+ 5	+ 68	- 0,87	+0,07
Vidzeme	+ 400	+ 250	- 150	+ 0,98	+0,62
Liepājas apr.	- 18	- 139	- 121	- 0,17	-1,25
Aizputes apr.	+ 228	+ 95	- 133	+ 7,05	+2,92
Kuldīgas apr.	+ 232	+ 216	- 16	+ 4,13	+3,83
Ventspils apr.	+ 23	+ 76	+ 53	+ 0,47	+1,53
Talsu apr.	+ 190	+ 130	- 60	+ 4,36	+2,97
Kurzeme	+ 665	+ 378	- 277	+ 2,23	+1,29
Tukuma apr.	+ 123	+ 175	+ 52	+ 2,68	+3,81
Jelgavas apr.	+ 92	+ 59	- 33	+ 0,88	+0,56
Bauskas apr.	+ 114	+ 62	- 52	+ 2,54	+1,38
Jēkabpils apr.	- 12	+ 77	+ 89	- 0,25	+1,60
Ilūkstes apr.	+ 522	+ 493	- 29	+ 9,10	+8,52
Zemgale	+ 839	+ 866	+ 27	+ 2,80	+2,88
Daugavpils apr.	+1.971	+1.845	- 126	+ 9,15	+8,49
Rēzeknes apr.	+1.683	+1.549	- 134	+10,92	+9,94
Ludzas apr.	+ 876	+ 693	- 183	+ 9,29	+7,28
Abrenes apr.	+1.254	+1.100	- 154	+11,28	+9,79
Latgale	+5.784	+5.187	- 597	+10,05	+8,93
Latvija	+7.822	+6.780	-1.042	+ 3,99	+3,45
To skaitā pilsētās	+ 352	+ 419	+ 67	+ 0,49	+0,59
Laukos	+7.470	+6.361	-1.109	+ 5,98	+5,06

Latgale vēl 1936. gadā deva gandrīz tikpat lielu dabīgā pieauguma relatīvo skaitli kā visā Latvijā priekš 40 gadiem. Ja tāds dabīgais pieaugums būtu viscaur, tad Latvijas iedzīvotāju skaits augtu ikgadus par apm. 20.000. Citās vietās, ārpus Latgales, izņemot iedzīvotāju sastāva ziņā Latgalei līdzīgo Ilūkstes apriņķi, dabīgais pieaugums uzrāda tikai dažas simtdaļas 0/0, vai pat notiek dabīga samazināšanās.

1937. gadā iedzīvotāju skaita samazināšanās sakarā ar dabīgo kustību notika Cēsu, Valkas un Liepājas apriņķos. Gadu iepriekš arī Madonas un Jēkabpils apriņķos. Arī pilsētas nedod tikpat kā nemaz dabīgo pieaugumu. Galveno daļu no dabīgā pieauguma sastāda Latgales un Ilūkstes apriņķa iedzīvotāji, 1936. g. kopā 6.306, vai 80,6% un 1937. gadā 5.680 vai 86,4% no visa Latvijas dabīgā pieauguma. Tā tad, šo, tā saucamo, iedzīvotāju dabīgā pieauguma skaitli, kas ne vienmēr arī nozīmē patiesu pieaugumu, skaitli kas rāda gada laikā dzimušo un mirušo skaita pozitīvo starpību, sastāda vai vienīgi mazāk kulturalo valsts novadu un slaviskās minoritates dabīgā kustība. Latviešu tautas kulturalākā un aktīvākā daļa, kas koncentrējas pilsētās un saimnieciski rosīgākajos valsts novados, — šī daļa vairs nemaz, vai tikpat kā nemaz nedod arī šādā primitīvā veidā konstatēto dabīgo pieaugumu. Šīs tautas daļas izmiršanu apliecina jau arī iedzīvotāju skaita reprodukcijas tikai pa-

¹⁾ Skat. Valsts statistiskā pārvalde. Mēneša biļetens. Nr. 5, 1938.

virši un mechaniski raksturotāji, nule aplūkotie, dabīgās kustības rezultata skaitļi. Citādā ceļā, ar citu, sarežģītāku aprēķinu palīdzību iespējams konstatēt, ka pie tagadējās dzimstības arī pārējā tautas daļa un visa tauta kopā ņemot izmirst. Latviešu un visu Latvijas iedzīvotāju vairošanās jau labu laiku kamēr ir nepietiekoša līdzšinējā skaita reproducēšanai nākamajā paaudzē.

K. Oldenberg's¹⁾ aizrāda, ka parastā veidā iegūtais tā saucamais vispārējais dzimstības relatīvais skaitlis (dzimušo skaits daļiņš uz iedzīvotāju skaitu; mūsu statistikā — dzimstība uz 1000 iedzīvotājiem) var noderēt tikai kā izpalīdzētājs (Notbehelf) tautas auglības mērīšanai. Jo, ir pēc iedzīvotāju vecuma uzbūves, ir pēc lielākas vai mazākas auglīgā vecuma sievietes kvotes iedzīvotāju kopumā, vispārējam dzimstības skaitlim ir pavisam dažāds saturs. Piemēram, pilsētu un lauku auglības salīdzināšanai tas ir gandrīz nelietojams, tādēļ, ka pilsētās dzemdēspējīgo sievietes vecuma grupas ir pārpildītas, uz laukiem pa daļai iztukšotas. 1935. gadā Rīgā bija vecumā no 15—49 gadiem 57,6% sievietes, kamēr visā Latvijā tikai 50,9% un Latgalē 48,8%²⁾. Ja Rīgā būtu bijis tikpat zems dzemdēspējīgo sievietes procents kā pārējā Latvijā, tad dzimušo skaits te būtu vēl mazāks, (ja dzimstības biežums uz dzemdēspējīgo skaitu paliek līdzšinējais), proti, par apm. 12%. Tas nozīmē tik daudz, ka, ja Rīgā nebūtu sevišķi liels dzemdēspējīgo sievietes skaits, bet Rīgas apstākļi būtu vienādi ar Latvijas caurmēru, tad, piemēram, 1937. gadā Rīgā nebūtu bijis vis vairs dzimstības pārsvars, bet būtu miruši vairāk kā dzimuši apm. 450.

«Ja grib redzēt patieso bioloģisko stāvokli, tad jāievēro ne tikai iedzīvotāju skaits, bet arī sastāvs. Sakarā ar iedzīvotāju sastāva lielo nevienādību dažādos laikos parastā veidā aprēķināto biežuma skaitļu lietošana tauta dzīves spējas pētīšanā ir vienkārša acu apmānīšana. Šeit izšķirējs nav pieaugums, bet tas, vai dzimušo skaits ir pietiekams, lai tādos dzimstības un mirstības apstākļos varētu radīt tādu pašu pēcnācēju daudzumu.»³⁾

Tīri mechanistisks tautas bioloģiskās dzīves uztvērums statistikā mums uzbūvē fatamorganisku dabīgā pieauguma ainu. Rodas dabīgā pieauguma mānīšana. Liekas, ka tauta, lai gan lēnāk, — tomēr aizvien vēl aug. Parastais vispārējais dzimstības un mirstības skaitļu salīdzinājums dod tīri mechaniski konstatētu iedzīvotāju pieaugumu. Bet kad lietas aplūkojam bioloģiski un ieskatamies to dinamiskā gājienā, tad jānāk pie slēdziena, ka mūsu tautas dzīvības bilance vairs nav aktīva, dzimstība vairs nedod tautas eksistences minimu.

Dzimstības samazināšanās ir radījusi ievērojamas pārmaiņas tautas vecuma uzbūvē, par ko runāsim atsevišķi. Šīs pārmaiņas, ja tās neievēro, sastādot tautas dzīvības bilanci, aizmiglo patieso stā-

¹⁾ K. Oldenberg. Ueber den Rückgang der Geburten- und Sterbeziffer. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Bd. XXXII. Tübingen, 1911. Lpp. 329.

²⁾ Skat. Valsts statistiskā pārvalde. Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā. III. Lpp. 142.

³⁾ V. Salnītis. Iedzīvotāju dabiskās kustības mērīšana. Ekonomists, Nr. 23., 1935. Lpp. 881.

vokli. Šāda bilance ir tā, ko ikdienas valodā apzīmē par «uzspodrinātu bilanci». Vecas, nevērtīgas mantas nevar bilancē ievest ar to iegūšanas vērtību vai citādi vērtēt augstāk par patieso vērtību. Vecas mašīnas ir jāamortizē, jānoraksta. Citādi iznāk — bilances viltošana. Ja kāds tirgotājs 1. janvārī saskaita savu kasi, dara to atkal 31. decembrī un konstatēto starpību uzlūko par savu peļņu, tad tādām tirgotājam vajadzētu iecelt aizbildņus. Bet apmēram līdzīgā veidā mēs esam paraduši rēķināt savu iedzīvotāju bilanci. Ņemot vērā uzņēmuma vispārējo stāvokli, nevaram apgalvot, ka veikalnieks, kurš vēl šodien ieņem Ls 10.000 skaidrā naudā, jau rīt nebūs bankrotējis...

Mānīgi ir absolūtie skaitļi, un tāpat pievil dabīgā pieauguma biežuma skaitlis, ko aprēķinam attiecībā uz 1000 iedzīvotājiem. Jo «1000 iedzīvotāju» nebūt nav pastāvīgs, bet gan ļoti mainīgs lielums. Priekš kara periodā 1000 iedzīvotāju bija pavisam citāda saturs, citādas vecuma grupu attiecības nesējs kā pēckara laikā un pēdējos straujas dzimstības samazināšanās gadu desmitos. Tādēļ šādā ceļā aprēķinātie biežuma skaitļi neder par salīdzināmu mērogu tautas vitalitātei dažādos laikos, nedz arī salīdzināšanai ar citām tautām. Tomēr citu salīdzinājumu izvešanas grūtības spiež mūs bieži vien operēt ar šiem mānīgiem dabīgā pieauguma izteicējiem, kas nespēj dot pareizu nojēgumu par patieso tautas vitalitāti, par iedzīvotāju reprodukcijas spēju.

Patiesībā Latvijā nekāda iedzīvotāju dabīgā pieauguma vairs nav. Nav gandrīz nekāda pieauguma bijis jau trīsdesmit gadus, veselu paaudzes mūža aktīvo daļu. Tas ir pietiekoši, lai arī mehāniski konstruētais «pieaugums» samazinātos tuvu nekam. Šajā laikā ir gan augusi tā saucamā «nāves hipoteka», vairojušies vecie cilvēki sakarā ar vidējā mūža palielināšanos. Tas, ko mēs parasti saucam par dabīgo pieaugumu, tagad ir vairs tikai cilvēku mūža pagarināšanās, nevis dzimstības rezultāts.

Ar mākslīgu vidējā mūža pagarināšanu, kas visnotaļ ir apsveicama kā pozitīva parādība, izdodas uzturēt zemā līmenī vispārējo mirstību. Bet tikai līdz zinamai robežai. Kad veco cilvēku grupa aizvien palielinās, arī nāves ikgadējā plauja top lielāka. Mūsu dzīvības bilancē krājas aizvien lielāka nāves hipoteka. Šo parādu vajadzēs atmaksāt, tiklīdz nebūs vairs iespējams līdzšinējā apmērā pacelt vidējo mūža garumu.

Līdz pat pēdējam laikam vēl aizvien konstatētais dabīgais pieaugums ir mānis. Tas aizsedz patieso stāvokli. Šī optiskā māņa pamatos ir tagadējās iedzīvotāju vecuma uzbūves savdabība, kas ļauj parādīt lielākus dzimstības un mazākus mirstības skaitļus.

Tagadējo stāvokli var raksturot ar piemēru par kino teātri.¹⁾ Ja, teiksim, pirmajā seansā kino teātrī ierodas 500 apmeklētāju, tad mēs sakām, ka kino teātrī ir 500 apmeklētāju, ka apmeklētība ir 500 seansā. Otrā seansā turpretim ierodas tikai 400 apmeklētāju, bet publikā paliek otrreiz noskatīties vēl 200 no pirmā seansa. Otrā

¹⁾ P. Danzer. Geburtenkrieg. Lpp. 52.

seansā, tā tad, noskatas kopā 600 cilvēku, bet nevaram taču teikt, ka otrā seansā apmeklētība ir lielāka kā pirmajā. Ja nu šie atsevišķo seansu apmeklētāji būtu cilvēku paaudzes, kur vienai daļai pirmās paaudzes ir pagarināts mūžs, tad redzams, ka iedzīvotāju skaits gan pieaug, bet ne no jaunu cilvēku skaita palielināšanās.

Cilvēku vidējā mūža pagarināšanā piedalās vairāki faktori. Modernā medicīna var atskatīties uz aprīnojamo uzvaras gājienu. Nāve ir lielā mērā padzīta no bērnu un jaunības gadiem. Daudzas infekcijas slimības ir saistītas, zīdaiņu mirstība ievērojami samazināta, higiēna un sociālās palīdzības iekārtojumi pagarina mūžu. Cilvēks ar lepnumu var nāves liknes krišanos, mazākais lielu daļu no nāves plāvuma samazināšanās pierakstīt savas cīņas panākumiem. Mirstības samazināšanās ir visnotaļ apsveicama parādība, augstas kultūras pazīme. Bet cilvēki nekad nebūs nemirstīgi. Mirstības samazināšana nekad nespēj dot tautas dzīvā spēka pieaugumam to, ko nedod pārmērīgi samazinātā dzimstība.

Dzimstības un mirstības skaitļu starpība, dabīgais pieaugums, gan uzrāda iedzīvotāju skaita pieaugumu. Bet šis pieaugums tikai labvēlīgos apstākļos ir radies no spēcīgas jaunu dzīvību radīšanas, ir veidots no iedzīvotāju dabīgās dinamikas dzīvības puses patiesa pārsvara. Īstu dzīvības pieaugumu mēs redzam agrākos laikos, pirms nebija iestājusies modernā seksualās dzīves pārracionalizēšana un nebija darīšanas ar nekārtīgi veidotu iedzīvotāju vecumu uzbūvi. Tagadējam laikam aprēķinātie parastie dabīgā pieauguma skaitļi stāv sakarā ar dažādu vēsturisku notikumu (karš, bēgļu laiki) un jau agrāk sākušās dzimstības samazināšanās pārveidoto, sakropļoto tautas vecuma uzbūvi. Nav jāaizmirst, ka dzimušo un mirušo skaits nav atkarīgs tikai no dažādiem vispārējiem un individualiem apstākļiem, kas ietekmē dzimstību un mirstību ģimenēs un sabiedrībā, bet arī no tieši demografiskiem momentiem, kā iedzīvotāju sadalījuma pēc vecuma.

Tāpēc ir liela kļūda uztvert parasto dabīgo pieaugumu kā faktiskā tautas dzīvā spēka pieauguma rādītāju. Dabīgais pieaugums, parastā veidā aprēķinātais, nav tas, no kura vien vadoties mēs varētu spriest par tautas vitalām spējām tagadnē un nākotnē.

«Gadskārtējās dzimstības un gadskārtējās mirstības salīdzināšana nav pietiekoša spriedumam par tautas vitalitāti. Ja kādā dotā zemē vecāko personu skaits ir mazs un daudz ir cilvēku labākos dzīves gados, šai valstī var būt zema mirstība un augsta dzimstība, pat ja mirstība vecākās grupās ir liela un ja auglība ir maza. Varbūtējais augstais dzimstības pārsvars par mirstību tad var dot vitalitātes priekšstatu, kamēr, varbūt, visa auglība patiesībā nav vairs pietiekoša uzturēt iedzīvotāju skaitu.»¹⁾

Tautas vitalitātes mērīšanai nepieciešams radīt tādu mērogu, kas būtu vienveidīgs, uz vienādas bāzes darināts, vairāk vietās un dažādos laukos, kas nebūtu ietekmēts no blakus apstākļiem. Daudzi statistiķi strādājuši ar nolūku atrast labākas metodes tautu reprodukcijas spēka mērīšanai. Jaunākā laikā izveidojusies «tautas

¹⁾ R. R. Kuczynski. The Measurement of Population Growth. London, 1935. Lpp. 206.

dzīvā spēka bilanču mācība», kas nodarbojas ar vitalitātes mērogu teoretisku un praktisku meklēšanu. Bilanču teorijā lielākie nopelni ir vāciešiem: R. Böckam, kas pag. g. s. beigās uzstādīja «tīrītās bilances» problēmu, J. Ratham, Fr. Burgdörferam un amerikāņiem R. R. Kuczynskim, kas aprēķinājis reprodukcijas rādītājus daudzām valstīm dažādos laikos un pēc kura metodes iedzīvotāju skaita reprodukciju rēķina arī Tautu savienības statistiķi.

«Laboto biežuma skaitļu» vai «tīrītās bilances» uzstādīšana nozīmē lielu soli uz priekšu tautas vitalitātes īstenības ieskatīšanā, kaut arī šīs metodes nevar pretendēt uz absolūtu pilnību. «Netīrītā bilance» ir parastā veidā konstatēto iedzīvotāju dabīgās kustības skaitļu kopojums. Netīrītā bilance sastāv no abiem iedzīvotāju dabīgās kustības komponentiem, jo dzīvi dzimušo skaits ieiet bilances aktivā, kamēr mirušie sastāda bilances pasīva pusi, un netīrītās bilances pārpalikums ir tas, ko mēs saucam parasti par dabīgo pieaugumu. Kā jau redzējām, šo netīrīto bilanču dati nav pareizi.

Mūsu apstākļos netīrītās bilances (skat. 8. tabulu) gan uzrāda dzimstības pakāpenisku samazināšanos. Bet tā kā šai laikā, pa daļai gadījuma pēc, pa daļai sakarā ar cilvēku vidējo mūža garuma palielināšanos, pieturējusies zema mirstība, tad rodas pilnīgi nepareizs iznākums — pieaugums... Pašreizējā Latvijas iedzīvotāju vecumu uzbūve raksturojas ar ļoti spēcīgi pārstāvētu vidējā vecuma cilvēku grupu, kurai ir viszemākā mirstība. Mums ir nenormāla vecumu uzbūve. Lai gūtu pareizu ieskatu par tautas reprodukcijas vai pieauguma spējām, aprēķinos jāizslēdz nenormālās vecuma uzbūves ietekme. To panāk aprēķinot attiecīgos biežuma skaitļus nevis kā parasts, attiecībā pret ikreizējo iedzīvotāju skaitu, bet pret stacionāro iedzīvotāju skaitu. Par stacionāru apzīmē tādu iedzīvotāju sastāvu, kura skaits nemainas, jo dzimstība līdzinās mirstībai un vecumu uzbūve ir atkarīga vienīgi no mirstības apstākļiem (ņemot par pamatu zināmā laikā noteiktus mirstības apstākļus). Stacionāra iedzīvotāju sastāva vecumu grupu proporciju varam aprēķināt pēc mirstības tabulas pārdzīvojušo ailes datiem.

«Tīrītās bilances» metode dibinās uz 2 galveniem aprēķiniem: 1. jāatrod tīrais mirstības biežums un 2. jāaprēķina tīrītā dzimstība.

«Tīrīto» vai «laboto» mirstības biežumu atrodam attiecinot mirušos ar mirstības tabulas dotā stacionārā iedzīvotāju sastāva vecumu uzbūvi. Tā rodam mirstības biežuma skaitli, kas raksturo tieši pašreizējos mirstības apstākļus, norobežojoties no agrāko laiku vēsturisko notikumu radītām pārmaiņām normalā (stacionārā iedzīvotāju sastāva) mirstībā, norobežojoties no faktiskās vecumu uzbūves mērīgā sastāva, kas viņ ar savu zemās mirstības iedzīvotāju izcilus lielo daudzumu.

Tīrais jeb labotais mirstības biežums, aprēķinot pēc mirstības apstākļiem 1929./1932. g. ir 17,4 uz 1000 iedzīvotājiem, bet pēc mirstības apstākļiem 1934./1936. g. mazāks — 17,2 uz 1000.

No vecumu uzbūves nenormalībām jāatbrīvo arī dzimstības biežums. Dzimstības proporcionalitāte pret 1000 iedzīvotājiem ir ne-

apmierinoša. Dzimstība jāved sakarā nevis ar visu iedzīvotāju skaitu, bet jāattiecina uz dzemdēspēju vecuma sievietu skaitu (parasti no 15—49 g. vecuma grupa).

Tauta pasargāta no izmiršanas līdz tam laikam, kamēr dzimušo skaits nav mazāks par mirušo skaitu (salīdzinot tiro mirstības biežumu ar tiro dzimstības biežumu, nevis parasto biežumu) un kamēr dzemdēspējīgo sievietu skaits nesamazinās. Minimalajam dzimstības biežumam vajadzētu būt tikpat lielam kā tīrtai mirstībai, mūsu apstākļos 17,4 resp. 17,2 uz 1000 iedzīvotājiem.

1930. g. bija 543.555 sievietes dzemdēspējīgā vecumā; to skaita atjaunošanai vajadzētu 39.040 bērnu¹⁾. Ar šo dzimstību tiktu stabilizēts Latvijas iedzīvotāju skaits nevis uz 1.905.000, bet uz 2.244.000, jo faktiski 1930. g. iedzīvotāju vecumu uzbūvē vajadzēja būt tikai 461.500 dzemdēspējīgu sievietu. Lai stabilizētu 1930. gada iedzīvotāju skaitu, tad būtu vajadzējis dzimt uz 461.500 dzemdēspējīgām sievietēm 33.150 bērniem, bet faktiski uz šo sievietu skaitu dzima tikai 31.060 (attiecīga daļa no kopējās dzimstības, ko deva 543.500 sievietes), t. i. par 6,3% mazāk kā nepieciešams.

Žurnālā «Economists»²⁾ atrodam tīrītās Latvijas iedzīvotāju dabīgās kustības bilances par laiku no 1928. līdz 1936. g., kas aprēķinātas, izejot no 1929./32. gada mirstības tabulu stacionara iedzīvotāju skaita proporcijas.

12. TABULA.

Labotās Latvijas iedzīvotāju dabīgā kustības bilances 1928.—1936. g. g.

Uz 1000 iedzīvotājiem

Gadi	Tīrais mirstības biežums jeb vajadzīgā dzimstība	Tīrais dzimstības biežums jeb faktiskā dzimstība	Tīrais dabīgais pieaugums, dabīgāskustības deficīts	Dzimstības lielums nepietiekošs par %
1928.	17,4	16,9	—0,5	— 2,8
1929.	17,4	15,2	—2,2	—12,6
1930.	17,4	16,3	—1,1	— 6,3
1931.	17,4	15,6	—1,8	—10,3
1932.	17,4	15,6	—1,8	—10,4
1933.	17,4	14,4	—3,0	—17,2
1934.	17,4	13,9	—3,5	—20,1
1935.	17,4	14,3	—3,1	—17,8
1936.	17,4	14,8	—2,6	—14,9

Dzemdēspējīgo sievietu skaits 1935. gadā bija mazāks kā 1930. gadā, proti, 527.540, kamēr normalā vecumu uzbūvē (stacionarais iedzīvotāju sastāvs pēc 1934./1936. g. mirstības tabulas pārdzīvojušo ailes proporcijas) pie 1.950.502 iedzīvotājiem vajadzētu būt tikai 483.500 dzemdēspējīgo sievietu, kas spētu atjaunot iedzīvotāju skaitu ar 33.588 dzimušiem ik gadus vai 17,22 uz 1000 iedzīvotājiem. Faktiski visa kopējā dzimstība 1935. gadā bija 34.419 uz 527.540 dzemdēspējīgām sievietēm, t. i. 30.041 uz stacionarā iedzīvotāju

¹⁾ Dr. rer. pol. L. S. (tarodubskis). Tautas dzīvā spēka pieauguma bilances. Economists, 1937. g. Nr. 18.

²⁾ Turpat.

skaita dzemdētspējīgām sievietēm. Tīrītā dzimstība bija 15,4 uz 1000 iedzīvotājiem vai 1,8 mazāk kā vajadzīgs iedzīvotāju skaita reprodukcijai. Tā tad pēc šī aprēķina dzimstības iztrūkums ir bijis vismaz 10,6%. Tabulā uzrādītais dzimstības iztrūkums ir 17,8%, jo te ņemts par pamatu citāds stacionārais iedzīvotāju sastāvs.

Visi ceļi ved uz Romu. Pārliecināties par tautas vitalitātes sabrukumu un nepietiekošo reprodukcijas spēku varam pa vairāk ceļiem. Skaitliskais rezultāts gan nereti iznāk dažāds, bet vispārējā tendence tiek konstatēta. Nepietiekošu dzimstību un dabīgā pieauguma nepastāvēšanu redzam arī no šāda aprēķina.

Latvijas iedzīvotāju vidējais mūža garums pēc 1934./36. g. mirstības tabulām ir: vīriešiem 55,39, sievietēm 60,93 gadi. Aprēķinot viena iedzīvotāja mūža caurmēra garumu, ņemam par pamatu vīriešu un sieviešu skaita proporciju 1935. gadā. Latvijas iedzīvotāja vidējais mūžs ir 58,08 gadi. Šādos apstākļos no kātriem 58,08 cilvēkiem, kas dzimuši katrs savā gadā (gadskārtējās dzimstības kāpnes), vienam ikgadus būtu jānomirst, t. i. mirstībai uz 1000 iedzīvotājiem jābūt 17,22. Tāda būtu Latvijas iedzīvotāju mirstība, ja visas vecuma grupas būtu normali pārstāvētas un ja nenotiktu vidējā mūža pagarināšana, t. i. visas grupas būtu nākušas pasaulē ar vienādu dzimušo skaitu un padotas vienādi mirstībai. Šāda vecumu grupējuma iedzīvotāju vecuma piramīda zīmētos pēc mirstības tabulu pārdzīvojušo ailes proporcijas. Mirstība 17,22 ir raksturīga stacionāram iedzīvotāju skaitam, kas ne pieaug, ne arī mazinās, bet katru gadu atjaunojas ar vienādu dzimstību, kas sedz mirstību (pēc pašreizējām mirstības tabulām). Istenībā mirstība 1934.—1936. g. bija vidēji 14,07. Spēcīgo, mazāk mirstības apdraudēto gadu stiprāka pārstāvēšana Latvijas iedzīvotāju vecuma uzbūvē rada patlaban samērā zemas mirstības apstākļus. Starpība starp pašreizējo un tīrīto mirstību $17,22 - 14,07 = 3,15$ jāuzlūko kā aizmaskots parāds mūsu tautas dzīvības bilancē, kas katru gadu pieskaita nāves hipotekai nākotnē atmaksājamus augļus.

Tagadējā aktīvā Latvijas iedzīvotāju paaudze ieradās dzīvē ar 50—60.000 dzimušiem ikgadus, bet pati dzemdē tikai 35—40.000, par vienu trešo daļu mazāk bērnu kā iepriekšējā paaudze. Zīdaiņu, bērnu un jauno cilvēku mirstība nav tagad par trešo daļu mazāka, bet mazinājusies mazāk straujā tempā. Tas liek domāt, ka tagadējās paaudzes dzemdētie nedos skaitliski tikpat stipru nākamo paaudzi.

Bērnus spēj dzemdēt tikai sievietes zināmā mūža gadu periodā. Kādas paaudzes reprodukcijas vai pieauguma spēka devējas ir dzemdētspējīgās sievietes. Viņu skaitam iedzīvotāju reprodukcijas jautājumā vislielākā nozīme. Lai notiktu iedzīvotāju atjaunošanās, no paaudzes uz paaudzi jābūt vienādi stipram dzemdētspējīgo sieviešu skaitam. Vienā paaudzē jāpiedzimst tik daudz meitenēm, lai nākošajā paaudzē nebūtu mazāk māšu.

Cik liela ikgadējā dzimstība Latvijā nepieciešama, lai iedzīvotāju skaits nemazinātos? 1935. gadā Latvijā bija 527.540 sievietes vecumā no 15—49 g. Rēķinot 20% uzviņu nāvei, kāds apmēram procents sieviešu nomirst pirms 35 g. vecuma sasniegšanas, šīm sievietēm jādzemdē apm.

630.000, kas nozīmē kopēju dzimušo skaitu apm. 1.300.000 (zēnu un meiteņu dzimstības proporcija 1935. g. 106:100). Lai dzemdētspējīgo sieviešu skaits vienmēr vienādi papildinātos, tad ikgadus būtu jāpiedzimst apm. 38.000 bērniem, t. i. 19,5 uz 1000 iedzīvotājiem. Faktiski 1935. g. piedzima 17,6 uz 1000. Dzīvības bilancē iztrūkums par 1,9. Otrs iztrūkums bija 3,0 sakarā ar zemo mirstību, nāves hipoteku, ko nākotnē vajadzēs segt. 1935. gadā dabīgais pieaugums bija 3,5. Ja no tā atskaitam — 3,15, par cik būtu lielāka mirstība normalā vecuma uzbūvē, tad paliek pāri vēl 0,35. Bet arī šis nav pieaugums, jo dzimstība bija par 1,9 mazāka kā reprodukcijai nepieciešams. Atskaitot to savukārt no palikušā pieauguma, dabūjam — 1,55, kas aptuveni raksturo mūsu dzīvības bilances iztrūkumu uz 1000 iedzīvotājiem 1935. gadā. Tas norāda, ka parastā kārtībā aprēķinātie dabīgā pieauguma skaitļi tautas reprodukcijas un pieauguma spēku raksturo nepareizi.

Modernā statistika cenšas atrast citas vienkāršas metodes šo momentu uztveršanai. Daži privatstatistiķi un Tautu Savienības statistiskā iestāde pēdējā laikā aprēķina atsevišķām valstīm tā saucamos iedzīvotāju reprodukcijas mērogus, izejot no dzemdētspējīgo sieviešu skaita un mirstības tabulām un salīdzinot reprodukcijai nepieciešamo faktisko dzimstību. (Tīrītas bilances variācija)

R. R. Kuczynski,¹⁾ kas daudz strādājis šīs metodes izkopšanai, konstatē, ka Baltijas provincēs (Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā) 1896.—1897. g. reprodukcijas bruto²⁾ mērogs (Gross reproduction rate) bija 1,85, bet netto mērogs (Net reproduction rate), kas vispareizāk attēlo tautas reprodukcijas stāvokli, tikai 1,15 Kuczynski's domā, ka jau pēdējos priekš kara gados dzimstība šeit nedeva vairāk kā vienīgi reprodukcijai nepieciešamo bērnu skaitu. 1929. gadā bruto mērogs Latvijai bija 1,06 un neto tikai 0,90. Tas nozīmē tik daudz, ka 1929. gadā, kad Latvijā dzima 35.673 bērni, iedzīvotāju reprodukcijai nepieciešamo 100 bērnu vietā dzima tikai 90. Iedzīvotāju skaita atjaunošanai iztrūka $\frac{1}{10}$ dzimstības, vai 4.000 bērnu. Pēc šīs metodes rēķinot, kopā ņemot, pēckara laikmetā latviešu tautas dabīga pieauguma nav bijis. Latvijas dzimstība pēdējā gadu desmitā neatjauno vairs valsts iedzīvotāju skaitu.

Tīrais jeb neto reprodukcijas rādītājs (Net reproduction rate) rāda, cik nākošo māšu piedzims tagadējām mātēm, ievērojot tagadējo mirstību un auglību. Šī ir labākā mēraukla dzimstības un mirstības bilances izteikšanai. Šādus reprodukcijas rādītājus pēdējos gados aprēķina centralās statistikas iestādes Polijā, Vācijā, Zviedrijā, Anglijā u. c.³⁾ Mūsu Statistiskā pārvalde nav

¹⁾ R. R. Kuczynski. The Balance of Births and Deaths. Vol. II. Washington, 1931. Lpp. 54.—55.

²⁾ Kuczynski bruto mērogu rēķina neņemot vērā mirstību, neto mērogu atrod ievērojot mirstības apstākļus. Skat. Vol. I. New-York, 1928. Lpp. 24.—33. Bruto mērogs vai rādītājs ir lielāks par neto mērogu. Tie varētu būt vienādi tikai gadījumā, ja visas piedzimušās meitenes sasniegtu bērnu radīšanas vecumu.

³⁾ R. R. Kuczynski. The Measurement of Population Growth. London, 1935. I.pp. 215.

publicējusi tamlīdzīgus aprēķinus, bet apmierinas ar vitalitātes mērošanu ar vienkāršo dabīgo pieaugumu.

Arī Tautu savienības statistiķi aprēķina bruto un neto reprodukcijas mērogius jeb rādītājus tām valstīm, par kurām ir pietiekami dati šādu aprēķinu uzstādīšanai. Latvijas iedzīvotāju reprodukcijas neto mērogs bijis 1929. g.—1932. g. 0,890 un 1935. g.—1936. g. 0,856 (attiecīgie bruto mērogi 1,093 un 1,027)¹⁾, kas nozīmē, ka no 1935. g.—1936. g. dzimušām meitenēm nākošā paaudzē tikai 856 sasniegs 15 gadu vecumu tagadējo 1000 sieviešu (15—49 g. v.) vietā, vai 917 stacionāram iedzīvotāju sastāvam nepieciešamo māšu vietā. Tā tad trūcis 14,4% no reprodukcijai nepieciešamās minimalās dzimstības. Patiesībā iztrūkumu varēja izrēķināt nedaudz lielāku, jo nav gluži pareizi reprodukcijas mērogu rēķinot samērot tagadējo māšu skaitu ar meitenēm, kas nākotnē sasniegs 15 gadu vecumu. Pareizāk būtu rēķināt dzemdētspējīgo sieviešu skaita atjaunošanu nākotnē nevis tikai līdz dzemdētspēju perioda zemākai robežai, bet līdz vidum, 30 vai 35 gadu vecumam. Tad reprodukcijas neto rādītājs būtu mazāks.

Nenodarbosimies šeit sīkāk ar uzlaboto biežumu jeb tīrītās bilances kritiku. Atzīmēsim tikai, ka arī šīs metodes vēl nav pavisam pilnīgas. Vitalitātes vai reprodukcijas spēka mērīšanai te izlietota iedzīvotāju kopības kā veselas atsevišķos gados uzrādītā dzīvā spēka deva — kopējā dzimstība. Ģimeņu auglība tiek pilnīgi ignorēta. Teorijā varam iedomāties stāvokli, kad vairākus gadus no vietas tautas dzimstība sastāv vienīgi no pirmiem un otriem bērniem ģimenēs, vai arī tie ir milzīgā pārsvarā (šādas tendences pēdējā laikā redzam vai visās kultūras valstīs, kur dzimstība turas kaut cik augstu tikai no pirmiem vai otriem, mazāk no trešiem bērniem). Tā it viegli arī ar tīrīto metodi varam konstatēt pietiekamu tautas reprodukcijas spēku un pat pieauguma tendenci tur, kur tā vairs nav, jo, kā zinām, divbērnu sistēma ir tautas izmiršanas zīme. Ja dzimstības samazināšanās pārņemta tauta, apstākļiem uzlabojoties, paceļ savu dzimstību tuvu bioloģiskās eksistences normām (Latvijā 1938. g.), tad var notikt, ka arī tīrītā bilance vairāk gadus no vietas rāda tautas atjaunošanai vai pat pieaugumam atbilstošu dzimstību. Rāda aktīvu bilanci tad un tur, kad un kur tautas bojā ejas process nebūt nav apstājies. Ja dzimstības bilanci, tīrīto vai netīrīto, līdzsvaro vien- un divbērnu ģimeņu bērni un sabiedrībā valdošie apstākļi un uzskati ir tādi, ka nav garantijas šo mazģimeņu pārvēršanai daudz bērnu ģimenēs, tad arī labotā bilance ir tāpat kļūdaina kā netīrītā. Arī labotā bilance var izrādīties nepietiekama tautas vitalitātes mērīšanai. Iedzīvotāju statistika vēl gaida tādu metodi, kas spētu mērīt tautas dzīvā spēka vitalitāti, sintezējot laboto biežumu bilanci ar ģimeņu auglības mērogiem. Tādas izstrādāšanu un pielietošanu lielā mērā traucē ģimeņu statistikas nepilnīga izveidošanās. Bez ģimeņu statistikas tomēr nevar iegūt pilnīgu spriedumu par tautas reprodukcijas spējām, jo ikgadējā tautas kopdzimstība

¹⁾ Statistical Year-Book of the League of Nations 1937/38. Geneva 1938.

pat ilgāku laiku var likties apmierinoša, kamēr ģimeņu auglība tai pašā laikā vairs nedod garantiju iedzīvotāju skaita atjaunošanai.

Atkarībā no dažādiem aprēķinu paņēmieniem dabūjam dažādus, nedaudz atšķirīgus dzimstības bilances iztrūkumus, ikgadējās dzimstības iztrūkumus. Atšķirība aprēķinātos iztrūkuma lielumos nevar dot pamatu šaubām par nepietiekošas dzimstības fakta pastāvēšanu un nespēj mazināt šī fakta svarīgumu. Nepietiekoša dzimstība, par kuras esamību varam pārliecināties ejot dažādus ceļus, ir tas fons, uz kura mēs visspilgtāk saskatām daudz bērnu ģimeņu nozīmi tautas bioloģiskā dzīvē.

Dzimstība pie mums pēdējos desmit gados, lai arī kā to rēķinātu, katrā ziņā, nav vairs tik liela, lai varētu notikt līdzšinējā Latvijas iedzīvotāju skaita atjaunošana nākotnē. Nekādā gadījumā pēdējā laikā dzimstība nav uzlūkojama par tādu, kas dod tautas skaita pieaugumu, kaut arī, pavirši skatoties, šādu pieaugumu redzam. Bet tā ir tikai māldu vizija.

Par nepietiekošu mūsu tautas reprodukcijas spēku skaidru valodu runā arī aprēķini par vidējo bērnu skaitu ģimenē salīdzinājumā ar reprodukcijai nepieciešamo ģimenes lielumu.

3. Mūsu ģimenes.

Jau konstatējam, ka Latvijas ģimenēs jābūt katrā caurmērā 3,7 bērniem. Tikai ar šādu vidējo ģimenes lielumu, ja ģimenes dzīvi ved $\frac{2}{3}$ Latvijas iedzīvotāju, kā tas ir tagad, iespējama Latvijas iedzīvotāju skaita reprodukcija nākošajā paaudzē. Jo augstāks precējušos procentus kādā iedzīvotāju grupā, jo mazāks vidējais ģimenes lielums nepieciešams tās reprodukcijai. 75 precēto pāriem būtu jārada uz katru pāri vidēji 3,0 bērni, lai nākotnē 200 iedzīvotāji sasniegtu bioloģiski svarīgā vecuma vidējos gadus, kamēr 65 pāriem jārada katram vidēji 3,7 bērni, lai arī nākošā paaudzē būtu 200 attiecīga vecuma iedzīvotāju, resp. realizētos precēto skaita nesēja iedzīvotāju bāze.

No visiem latviešiem vidējo laulību vecumu pārsniedzējā iedzīvotāju grupā precējušos bija 1935. gadā apm. 65%, no vāciešiem tikpat — 65%, no lielkrieviem — 75 proc., baltkrieviem — 70 proc., žīdiem — 63 proc. un poļiem 64 proc. Neievērojot ārļaulības dzimstību, atsevišķām tautībām sava skaita uzturēšanai vajadzētu šādus vidējos ģimenes lielumus (pieņemot, ka attiecīgo Latvijas iedzīvotāju tautību piederīgo mirstība ir vienāda ar Latvijas iedzīvotāju caurmēra mirstību): lielkrieviem — 3,0 bērni uz laulību, baltkrieviem — 3,4, vāciešiem — 3,7, latviešiem — 3,7, žīdiem — 3,8, poļiem — 3,8 un caurmērā 3,7 bērni uz katru Latvijas precētu pāri. Vislabākā situācijā atrodas krievi, visļaunākā žīdi un poļi, kamēr latvieši ieņem vidus stāvokli. Katrā latviešu ģimenē vajaga vidēji 3,7 bērnu, lai notiktu paaudžu atjaunošanās.

Mēģināsim ieskatīties, kādas patiesībā veidojas mūsu ģimenes? Cik daudz tās atbilst nepieciešamai reprodukcijas normai? To vislabāk spētu apgaismot labi izveidota ģimeņu statistika, ģime-

ņu skaitīšana. Zinamu priekšstatu par faktiskiem ģimenes lielumu vidējiem varam iegūt, salīdzinot pa attiecīgiem laika posmiem dzimstību ar noslēgto laulību skaitu. Aprēķini dod šādus rezultātus.

13. TABULA.

Dzimušie, noslēgtās laulības, dzimušie un laulībā dzimušie uz vienu noslēgtu laulību Latvijā 1925.—38. g.¹⁾

Gadi	Dzimuši	Noslēgtas laulības	Dzimuši uz 1 laulību	Laulībā dzimuši uz 1 laulību (laulību auglība)
1925.—29	198.796	77.532	2,56	2,37
1930.—34	180.132	81.031	2,24	2,02
1925.—34	378.928	158.563	2,39	2,19
1934.	33.383	16.334	2,04	1,87
1935.	34.419	16.474	2,09	1,89
1936.	35.468	16.550	2,14	1,94
1937.	34.863	15.933	2,19	1,98
1938.	36.361	16.719	2,17	...

1925.—1934. g. uz vienu laulību iznāk tikai 2,4 dzimušie, tā tad trūkst līdz vidējam ģimenes lielumam 1,3 — vairāk kā trešā daļa. Latvijas iedzīvotāju ģimenes veidojas par trešo daļu mazākas nekā nepieciešams iedzīvotāju skaita atjaunošanai. Attiecinot vienīgi laulībā dzimušos un noslēgto laulību skaitu, šis iztrūkums iznāk vēl lielāks. Jāvērtē, ka pēdējos gados pie mums veidojas divbērnu sistēma. Tas, ko lielā mērā raksturo vidējais skaitlis, ir bieži vien arī parastākais lielums. Divbērnu sistēma arī pie mums ir tapusi valdītāja.

Varētu celt principālus iebildumus pret tautas reprodukcijas jautājumu izšķiršanu šādu aprēķinu ceļā. Faktisko ģimenes lieluma vidējo atrodot, mēs no divu dažādu statistisko masu pārgrozībām, pa daļai neregularām, spriežam par šo masu savstarpējo attiecību. Pašas masas neredzam, jo tekošā reģistrācija dod tikai ikgadējo pārmaiņu raksturojumu. Tādēļ spriedumi ir aptuveni un uzņemami ar lielu uzmanību. Bet citas iespējas, trūkstot ģimeņu statistikai, nav. C. Hempel's²⁾ aizrāda, ka šādā kārtā iegūtie kvocienti ir «varmācīgi attiecību skaitļi», kuriem jēga vienīgi pie stacionāra iedzīvotāju skaita. Arī G. Mayr's³⁾ kritizē gadskārtējās dzimstības un laulību skaita salīdzināšanu, jo gada laikā «abaš šīs masas tikai mazā daļā saskaras.» Bet, ja ņemam vairāku gadu caurmēru, attiecinot, piemēram, 10 gadu laikā dzimušos pret šai laikā noslēgto laulību skaitu, tad spriedums jau iznāk daudz precizāks. Rupjos vilcienos arī šie skaitļi raksturo mūsu bioloģisko situāciju, rāda tās kritisko attīstību.

Šāda veida aprēķiniem ir tā priekšrocība, ka varam ieskatīties atsevišķo Latvijas iedzīvotāju tautību grupu reprodukcijas spēkā.

¹⁾ Skat. O. Piņķis. Daudzbērnu ģimenes un to atbalstīšana Latvijā. Tautas Labklājības Ministrijas Mēnešraksts. 1938., lpp. 225. 1937. gadam aprēķināju pēc V. st. p. Mēneša biļetena Nr. 2. un Nr. 5., 1938. g.; 1938. g. pēc Mēn. biļetena Nr. 3., 1939. g.

²⁾ C. Hempel. Statistische Untersuchungen über die eheliche Fruchtbarkeit. Dresden, 1936. Lpp. 120.

³⁾ G. Mayr. Statistik und Gesellschaftslehre. Bd. 2. Lpp. 283.

14. TABULA.

Dzimušie no visiem dzimušiem (bez nedzīvi dzimušiem) uz 1 noslēgtu laulību dažādu tautību Latvijās iedzīvotājiem 1925.—1936. g.¹⁾

Gadi	Latvieši	Vācieši	Krievi	Žīdi	Poļi
1925.—29.	2,40	1,45	3,45	2,04	2,87
1930.—34.	2,16	1,35	3,15	1,51	2,31
1925.—34.	2,28	1,40	3,30	1,78	2,59
1935.	2,11	1,16	2,65	1,28	2,51
1936.	2,17	1,04	2,71	1,35	1,77
Vajadzīgs sava skaita reprodukcijai uz ģimeni	3,7	3,7	3,0	3,8	3,8

Vislielākais reprodukcijas spēks ir krieviem. Tā kā krieviem (lielkrieviem) vajaga tikai 3,0 bērnu ģimenē sava skaita atjaunošanai, tad jākonstatē, ka krievu tautības iedzīvotāji ir vienīgā grupa, kura ne tikai reproducē, bet arī papildina savu skaitu. Latviešu ģimenēs trūkst no reprodukcijas normas gandrīz 1¹/₂ bērna.

Tā ir bēdīga atestacija mūsu tautai. Tauta ir zaudējusi reģenerācijas potenci, vairs neaug, vairs arī neatjauno sevi.

No Latvijas apgabalim vienīgi Latgale deva 1925.—1934. g. tautas atjaunošanai nepieciešamo vidējo ģimenes lielumu, taisni 3,7, kamēr Rīgā tas tikai 1,3, Vidzemē — 2,2, Kurzemē — 2,2 un Zemgalē — 2,3. Arī Latvijas lauki labu laiku ir turējuši aktīvu mūsu dzīvības bilanci, jo vēl 1932.—1936. gadā uz laukiem vidējais ģimenes bērnu skaits bija 3,0, kamēr pilsētās vairs tikai 1,4, Rīgā — 1,2.

Bioloģiski aplūkojot, mūsu tauta atrodas nožēlojamā stāvoklī. Aizvien tālāk ejošā dzimstības mazināšanās aplaupa tautas reprodukcijas spēku, sevišķi tautas labākajā daļā. Tāpat kā augošā tautā krājas patiesa dabīgā pieauguma tūkstoši, tā pie mums gadu no gada krājas nedzimušo, bet tautas atjaunošanai nepieciešamo tūkstoši, tautas dzīvā spēka iztrūkuma tūkstoši. Lai tauta neiznīktu dzīvā spēka trūkumā, tad mums ilgāku laiku vajadzētu ģimenes lielumu pacelt un noturēt nevis uz 3,7, bet pāri 4,0, jo tikai tā būs iespējams dzēst agrāko gadu dzimstības robus. Mums vajaga daudz, ļoti daudz ģimeņu ar 4 un vairāk bērniem. Mums vajaga daudz bērnu ģimeņu. Taisni to mums trūkst.

Dzimstības ierobežošana, seksualās pārracionalizācijas ceļos ievirzījusies, izpaužas vien- un divbērnu sistēmas veidošanā. Pirmo bērnu mums nekad nav trūcis. Arī otro ir diezgan. Ģimenēs trūkst jau trešo un vēl vairāk ceturto bērnu. Trūkst ceturto, kuriem ir izšķirēja nozīme vecāku un bērnu paaudzes skaitliskā sastāva līdzsvarošanai.

Katrs trešais latvietis nomirst bezbērnīgs vai neapprecējies. Katru dienu aprok latviešus, pie kuru kapa ne-

¹⁾ Skat. O. Piņķis. Daudzbērnu ģimenes un to atbalstīšana Latvijā. Lpp. 226.

stāv dzīves tālāk nesēju — bērnu pulciņš. Ikgadus nāve strīpo simtiem vārdu, kuru nesēji ir bijuši spēcīgi un veselīgi cilvēki. Bet arī tie, kas atstāj dzīvību, ir pārāk taupīgi. Viņu atstātais dzīvības mantojums ir pārāk trūcīgs un nabadzīgs, lai pasargātu ģimeni un tautu no bojā ejas.

Daudzbērnu ģimeņu skaits samazinas gadu no gada. Mums trūkst dzimstības, bet dzimstības samazināšanās ir notikusi uz ģimenes pieauguma ierobežošanas rēķina. Mums tā tad trūkst daudzbērnu ģimeņu, ģimeņu, kas dod tautas atjaunošanai nepieciešamos 4 un vairāk bērnus. Šo ģimeņu skaita mazināšanās iet paraleli vispārējam dzimstības samazinājumam. To mums rāda statistika, sniedzot ziņas par dzimušiem pēc viņu kārtas numuriem dzimušo skaita rindā.

15. TABULA.

Laulībā dzimušo sadalījums pēc bērnu skaita ģimenē 1928.—1936 g. (procentos)¹⁾

Gads	Dzimuši kā				4. un tālākie bērni	Nenoskaidroti
	1.	2.	3.			
1928.	29,30	23,44	16,10		26,83	4,33
1929.	29,63	23,14	15,11		24,78	7,36
1930.	30,97	22,97	15,25		26,97	7,84
1931.	33,52	23,01	15,07		26,34	2,06
1932.	32,99	23,51	14,73		26,81	1,96
1933.	33,13	24,22	14,74		25,67	2,24
1934.	33,98	24,85	14,11		25,23	1,82
1935.	34,67	25,75	14,55		24,82	0,21
1936.	35,32	25,84	14,84		23,90	0,10
1928./36.	32,54	24,04	14,97		25,74	2,71
1937.	34,9	26,3	15,2		23,6	

Kopējam dzimušo skaitam samazinoties, pirmdzimušo skaits paliek gandrīz uz vietas. Tāpēc arī pirmdzimušo relatīvais svars starp visiem dzimušiem pēdējos gados, izņemot 1932. gadu, ir nemitīgi pieaudzis. 1928. g. pirmdzimušie deva tikai 29,3 proc., 1933. gadā pirmdzimušie sastāda jau trešo daļu un 1936. gadā — 35,3 proc. bērnu ir pirmie saviem vecākiem. Tāpat kāpj arī otro bērnu procents, no 23,4 1928. g. uz 25,8 1936. gadā. 1928. gadā pirmie un otrie bērni kopā sastādīja 52,7 proc. 1936. g. jau 61,2 proc. visas dzimstības.

Šie skaitļi rāda, cik lielas ģimenes pie mums veidojas, jo ar katru dzimušo kādā tautas ģimeņu kopības grupā jāieskaita viena ģimene, kuras lielums atbilst dzimušo kārtas skaitlim. Tāpēc varam spriest, ka no visām ģimenēm, kurās 1936.—1938. g. bijusi dzimstība,

vienbērnu ģimeņu ir apm.	32,6 ⁰ / ₀
divbērnu „ „ „	24,0 ⁰ / ₀
trīs bērnu „ „ „	15,0 ⁰ / ₀
četr bērnu „ „ „	9,6 ⁰ / ₀

¹⁾ Dati pēc Valsts stat. pārvaldes Latvijas statistika. gada grāmatas 1928.—1936. g. g. Par 1937. g. Mēneša biļetēns Nr. 5, 1938. Lp. 56.

piecbērnu ģimenes ir apm. 6,2%
 sešbērnu „ „ „ 4,0%
 ģimenes ar vairāk kā 6 bērniem 5,9%

ja 2,7% ģimenēs bērnu skaits paliek nenoskaidrots.

No jaunākā laika ģimenēm trešā daļa ir viembērnu ģimenes, ceturtdā daļa — divbērnu ģimenes, septītā daļa — trīsbērnu un tikai apm. 26% ir ģimenes, kurās dzimuši vairāk par 3 bērniem.

Šie skaitļi mums palīdz arī tautas reprodukcijas spēka noskaidrošanā. Aprēķinām, cik bērnu pavisam piedzimst ģimeņu lieluma grupās. 32,6 viembērnu ģimenes dod 32,6 bērnus, 24 divbērnu ģimenēs piedzimst pavisam 48 bērni, 15 trīsbērnu ģimenēs — 45, četrbērnu ģimenēs — 31, piecbērnu ģimenēs — 24 bērni. Iedomājoties, ka pēdējā ģimeņu grupā ar vairāk par 6 bērniem vidējais bērnu skaits ir 9, tad te dzimuši 53 bērni, atrodam, ka visās ģimeņu grupās kopā dzimuši pavisam 272 bērni. Noskaidroto ģimeņu skaits bija 97,3%. Bezbērnīgo laulību skaitu vērtējam uz 20%¹⁾. Pieskaitot sterilās laulības, atrodam dalītāju, laulību skaitu, uz kurām dzima 272 bērni. Tā izrēķinām, ka uz katru laulību 1928.—1936. g. vidēji piedzimuši apm. 2,3 bērni. Salīdzinot minētajā periodā noslēgto laulību skaitu un laulībā dzimušo skaitu laulību auglība izrādījās mazliet zemāka — apm. 2,1 bērns uz laulību. Ja pieņem Statistiskās pārvaldes uzdoto bezbērnu laulību procentu, tad skaitlis iznāk ļoti tuvs pēdējam — 2,1.

Kā jau konstatējam, dzimstības un laulību skaita dalījums faktiski aptuveni raksturo ģimeņu auglību, pie tam tas vairāk runā par jaunākām ģimenēm, kamēr tikko izdarītais aprēķins jau vairāk respektē vecās ģimenes. Arī pēdējais aprēķins auglību rāda tikai rupjos vilcienos, jo dibinaš uz dažiem apstrīdamiem pieņēmumiem. Bet lielā līdzība rezultātos pastiprina atziņas pareizību, ka mūsu ģimenēs trūkst caurmērā 1½ bērna no normas, kas vajadzīga iedzīvotāju skaita reprodukcijai.

Reprodukcijas normu sasniegt, tautu atjaunot — to spēj vienīgi daudzbērnu ģimenēs. Neko daudz normai netuvinātu lielāka bezbērnīgo laulību skaita pārvēršana viembērnu ģimenēs, cik daudz to atļauj absolūtās, negribētās sterilitātes robežas (apm. 10% no visām laulībām). Maz palīdz

¹⁾ Pavisam sterilu laulību daudzums vairākās Vaķar-Eiropas valstīs tiek vērtēts apm. 10%. Mūsu Statistiskā pārvalde 1938. g. pavasarī tautas veselības izstādē izliktajā diagramā, starp citu, bija uzdevusi, ka, ja nemaldos, 31,6% no Latvijā noslēgto laulību skaita «stārķim ieeja aizliegta.» No šī plakāta varēja secināt, ka gandrīz trešā daļa mūsu laulību ir sterilas. Tas ir pārspilēts vērtējums. Liekas, tik liels nebūs arī to laulību skaits no pastāvošām laulībām, kuras «stārķis vēl nav apmeklējis», bet kuras spēj būt un nākotnē arī būs auglīgas. Acimredzot, statistiskā pārvalde bezbērnīgo laulību skaitu vērtē, salīdzinot noslēgto laulību skaitu un pirmdzimušo bērnu skaitu. «Lai gan caurmērā katru gadu noslēgtas apm. 16.000 laulības, tad tomēr viena gada laikā laulībā piedzimuši tikai caurmērā 11.000 pirmdzimušo bērnu. Tas rāda, ka no noslēgtām laulībām liels skaits paliek bez bērniem». (V. St. P. Mēneša Biļetens Nr. 5, 1938. Lpp. 565). Šādā spriedumā nav ievērota ārliulības dzimstība, kas katru gadu dod ap 3.000 bērnu, no kuriem liela daļa ir pirmdzimušie. Vairums ārliulības bērnu mūsu vēlāk apprecās, un tad laulībā dzimst jau ne vairs pirmais, bet otrie etc. bērni. To ievērojot, bezbērnīgo laulību skaits būs mazāks par 30%, kaut arī varbūt lielāks par 20%, ja nākotnē nepastiprināsies pirmo bērnu dzimstība.

arī otro bērnu dzimstības vairošana. Daudz nozīmīgāka vairākbērnu ģimeņu skaita vairošana, kas tuvina visu ģimeņu vidējo lielumu normai. Šeit arī visplašākās iespējas, jo par daudz bērnu ģimeni var pārvērst gandrīz katru vienu, divu vai trīs bērnu ģimeni un savukārt pašas daudz bērnu ģimenes padarīt vēl daudz bērniģākas. No daudz bērnu ģimenēm gaidāma patiesa tautas atjaunošana.

Sabiedrībā, kur no 100 ģimenēm 30 ir ģimenes ar vienu bērnu, 20 — div bērnu, 15 — trīs bērnu, bet tikai 35 ar 4 un vairāk bērniem (šai grupā caurmērā 5,7 bērni kā pie mums 1928.—1936. g.), pirmajā 65 ģimenēs piedzimst tikai 105, bet pēdējās 35 jau 200 bērnu, kopā 305 vai 3,1 uz ģimeni. Daudz bērnu ģimenes, pašas sastādīdamas tikai trešo daļu no ģimenēm, dod divreiz vairāk bērnu kā pārējās divas trešdaļas ģimeņu. Ja pusē no visām ģimenēm ir vairāk par 3, vidēji 6 bērni, tad tās jau dod trīsreiz vairāk dzimušo kā otra ģimeņu puse, un dzimušo kopsuma nodrošina tautas atjaunošanas normu — apm. 4 bērnus uz ģimeni. Pacelt ceturto, piekto un tālāko bērnu dzimstību — tā ir tautas atjaunošanās nodrošināšanas pamatprasība.

Pie mums arvien mazāks paliek to uzņēmīgo cilvēku skaits, kas neļauj izsīkt savas ģimenes un tautas dzīvajam spēkam jau pie pirmā vai otrā bērna. Pēdējos trīs gados gan pieaudzis trešo bērnu dzimstības biežums, bet tas tomēr ir mazāks kā 1928. gadā. Ceturto un tālāko bērnu dzimstība samazinās ļoti noteikti un vienmērīgi. 1928. gadā vēl 26,8% bērnu bija daudz bērnu ģimeņu pēcnieki, bet 1937. gadā tādu ir vairs tikai 23,6%. Ceturto un tālāko bērnu skaits uzrāda tendenci aizvien tālāk samazināties. Tautas dzīvības jautājuma izšķirējas — daudz bērnu ģimenes — paliek un tendē arī turpmāk palikt arvien retākas. Viņu vietu ieņem kailie, vārgie vien- un div bērnu ģimeņu stādīņi un neprecēto vieninieku nezāles. Tā mūsu tautas druva top jo gadus, jo retāka un mazvērtīgāka.

It sevišķi mums trūkst latvisku daudz bērnu ģimeņu. Latviešiem ir tikai 23% ģimeņu, kurās vairāk par 3 bērniem, kamēr no krievu ģimenēm tādu ir vairāk par 38%. Krievi ir 1½ reiz bagātāki daudz bērnu ģimenēm kā visi Latvijas iedzīvotāji kopā nemot un 1¾ reiz bagātāki kā latvieši.

16. TABULA.

Daudz bērnu ģimeņu veidošanās intensitāte atsevišķām tautībām Latvijā 1928.—1936. g., salīdzinot ar vidējo intensitāti.

	Ceturto un tālāko bērnu dzimstība procentos no attiecīgā laulības dzimušo skaita	Intensitāte lielāka vai mazāka par vidējo	Intensitāte procentos no vidējās intensitātes visiem Latvijas iedzīvotājiem
Latvija	25,74	—	100,00
Latvieši	22,86	— 2,78	88,81
Vācieši	21,46	— 4,28	83,37
Krievi	38,38	+ 12,64	149,11
Žīdi	18,32	— 7,42	71,17
Poļi	31,91	+ 6,17	123,97

Kur lielāka daudzbērnu ģimeņu veidošanās intensitāte, resp. lielāks daudzbērnu ģimenēs dzimušo procents no visu dzimušo kopskaita, tur katrā ziņā veidosies lielāks daudzbērnu ģimeņu skaits, vērtējot daudzbērņīgumu pēc dzimušiem, un, ja mirstības apstākļi nav stipri atšķirīgi, arī pēc pieaugušo bērnu skaita būs vairāk daudzbērnu ģimeņu. Tā tad Latvijā relatīvi visvairāk daudzbērnu ģimeņu ir krieviem un poļiem, bet latviešu daudzbērnu ģimeņu biežums ir mazāks par daudzbērnu ģimeņu biežumu visā valstī. Kamēr krievu no Latvijas iedzīvotājiem ir tikai viena astotā daļa, no Latvijas daudzbērnu ģimenēm krieviskās sastāda veselu piekto daļu (18,9%). Kamēr Latvijā latviešu ir gandrīz $\frac{3}{4}$ no iedzīvotājiem, latviešu daudzbērnu ģimeņu ir tikai $\frac{2}{3}$ (67,4%) no visām daudzbērnu ģimenēm.

Vairāk par trešo daļu (1936. g. — 36,4%) no latviešu bērniem dzimst kā pirmie savās ģimenēs. Krieviem ir vismazāk vienbērnu ģimeņu (1936. g. tikai 28,2% bērnu dzima kā pirmie).

Visvairāk mazģimeņu pie mums ir pilsētās, un vispirmā vietā stāv Rīga, kur 1937. g. 81,7% bērnu piedzima ar pirmiem divi kārtas skaitļiem savās ģimenēs. Rīgā 1925.—1934 g. caurmērā dzima tikai 1,3 bērni uz laulību. Rīdzinieku ģimenes bija izmirstošas jau priekš kara. 1881.—94. g. vēl dzima 3,8 bērni uz laulību, 1895.—1901. g. — 3,0 un 1902.—1911. g. vairs tikai 2,7 bērni uz vienu rīdzinieku laulību.¹⁾ Visu Latvijas pilsētu bērņīgo ģimeņu vidū ap 76% ir vien- un divbērnu ģimeņu, kamēr laukos tādu tikai 55%. Lauki ir $2\frac{1}{2}$ reizes bagātāki ar daudzbērnu ģimenēm kā pilsētas. Bet arī tur daudzbērnu ģimeņu skaits un procents slīd.

No Latvijas apgabaliem Latgalē ir vismazākais mazģimeņu procents un vislielākais daudzbērnu ģimeņu skaits. Latgalē 1937. gadā daudzbērnu ģimenēs ar 4 un vairāk bērniem piedzima 34,3% bērnu. No visiem šādiem dzimstības gadījumiem, kopskaitā 7,437, Latgales daudzbērnu ģimenēs bija 4,176 vai 56%.

Pilsētās un latviskajos, arī kulturalākajos, Latvijas novados daudzbērnu ģimeņu ir gauži maz, mazāk par ceturto daļu bērņīgo laulību kopskaita. Bet tautas un Latvijas iedzīvotāju skaita atjaunošanai ir nepieciešams, lai mazākais puse no mūsu tagadējā ģimeņu skaita būtu tik lielas, kā tagad tās ģimenes, kurās vairāk par 3 bērniem, vai arī, pavairojot ģimeņu skaitu, lielo daļu bezbērņīgo laulību pārvēršot par bērņīgām ģimenēm, apm. 40% ģimeņu būtu daudzbērņīgas. Tikai tad būs nodrošināta tautas reprodukcija. Tikai tad, vēl vairāk izplatot daudzbērņīgumu, varēs runāt par patiesu latviešu tautas pieaugumu. Mūsu tautas bioloģiskā dzīve patlaban tomēr neiet tādā virzienā. Nelielais dzimstības pieaugums 1935. un 1936. gadā nenāca no dzimušiem daudzbērnu ģimenēs, bet no pirmo un otro bērnu pastiprinātās dzimstības. Dzimstības samazināšanās, kas atkal notika 1937. gadā, savukārt vairāk skārusi daudzbērnu ģimeņu dzimstību nekā pirmos un otros bērnus.

¹⁾ M. Skujenieks. Dzimstību skaita mazināšanās problema. Domas, 1914. Nr. 8. Lpp. 931.

Daudzbērnu ģimeņu skaita papildināšanās turpina pasliktināties. Latvijā veidojas un nostabilizējas vien- un divbērnu sistēma ar visām tās konsekvencēm. Mūsu bioloģiskā situācija ir ļoti kritiska.

IV. Bezbērņīguma izpausmes tautas vecuma uzbūvē.

Bez daudzbērnu ģimenēm nav iespējama iedzīvotāju skaita papildināšana, nedz pat iedzīvotāju skaita uzturēšana. Ja trūkst daudzbērnu ģimeņu vienā paaudzē, nākošajā iedzīvotāju skaits ir mazāks. Tuvošanās optimam nenotiek, tautas labklājība nespēj pacelties.

Pirms un reizē ar iedzīvotāju skaita samazināšanos norisinās ievērojamas pārveidības iedzīvotāju vecuma uzbūvē, kuras savukārt pastiprina nepietiekošas vairošanās saimniecisko un sabiedrisko ļaunumu. Bez iedzīvotāju vecuma uzbūves un tās dinamikas pazīšanas nevaram iegūt skaidru priekšstatu par dzimstības samazināšanās, daudzbērnu ģimeņu nepietiekošā skaita, sekām. Tādēļ ir nepieciešams iedziļināties iedzīvotāju skaita vecuma uzbūvē.

1. Vecuma figuras un to dinamika.

Iedzīvotāju vecuma figuru dabūjam, ja datus par iedzīvotāju sadalījumu pēc vecuma apstrādājam grafiski, atzīmējot attiecīgās vienā vai vairāku gadu vecuma grupas lielumu uz paralelām taisnēm. Pie tam jaunāko gadu grupas zīmē zemāk un virs tām noliek vecāko gadu gājumu skaita vai procentu stabiņus. Parasti pa kreisi liek vīriešu skaita raksturotājus attiecīgās grupās, pa labi atzīmē sievietes skaita sadalījumu. Šādā kārtā veidojas īpatnēja ģeometriskā figura, kas jau no pirmā acu uzmetiena stāsta skaidrā valodā par tautas bioloģisko dzīvi, raksturo tautas vitalās spējas. Atkarībā no vecuma figuras izveidojuma izšķir trīs iedzīvotāju vecuma uzbūves formas.

Augošu tautu raksturo tā saucamā iedzīvotāju piramīda. Jaunāko gadu grupas pārstāvētas spēcīgāk kā tālākās grupas. Lai iedzīvotāju skaits paliktu zināmā līmenī, vai arī palielinātos, tad piramīdas pamatam katrā ziņā jābūt platākam par augstākajām pakāpēm. Iedzīvotāju sastāvā jābūt lielākam bērnu un jauno cilvēku skaitam. Tas dod garantiju, ka mirstība, līdz jaunāko gadu grupu nākšanai vecāko cilvēku vietās, nebūs samazinājusi to un visu iedzīvotāju skaitu zem agrākā. Stacionāra iedzīvotāju sastāva, kas ne pieaug, ne arī mazīnas, vecuma uzbūve vairs nedod tīru piramīdu, jo bāze šeit šaurāka kā pirmā gadījumā. Vecuma figura veidojas īpatnējā izskatā. Novecojošai un izmirstošai tautai vecuma uzbūves bāze vēl šaurāka. Bērnu skaits nesasniedz pieaugošo vecuma grupu lielumu. Rodas urnas veidīga figura, kur tautas nākotnes vietā glabājas vienīgi izbijušās dzīvības pelni... Katrs stiprāks vējš šādu bezpamata ķermeņi var apgāzt.

Priekš pasaules kara vai visās zemēs bija diezgan vienmēri veidotas vecuma piramīdas. Protams, atsevišķos apgabalos, kurū iedzīvotājus sastāva veidošanā liela nozīme mehaniskai kustībai, arī agrāk nebija vecuma piramīdu. Rūpniecības apgabalos, lielpilsētās aizvien bijis liels vidējos, spēcīgos gados esošo cilvēku pieplūdums, un tur veidojās vecuma urnas jau agrāk.

Kara laikā bojā gājušie rada vīriešu skaita iztrūkumu dažās pusmūža gadu grupās, kas svarīgi, aplūkojot ģimeņu nodibināšanas biežumus. Daudz svarīgāks ir kara laika sevišķi zemās dzimstības robs, kas iedzīvotāju vecuma figurā ceļas aizvien augstāk un patlaban parādas 20—25 g. veco grupās. Šo vecuma figūras kropļojumu nesedz lielāka pēckara dzimstība, jo, sevišķi pēdējos gadu desmitos, visur notikusi ievērojama dzimstības samazināšanās. Tādēļ kulturtautu vecuma figūras sāk pieņemt aizvien vairāk urnas veidu. Arī Latvijā veidojas tāda urna.

Iedzīvotāju vecuma uzbūvē raksturo ne tikai tautas vitalo spēku, bet liecina arī par tautas saimnieciskām un darba spējām. Pēc iedzīvotāju vecuma varam spriest par tautas ražotāju spēku. Saimnieciski aplūkojot, cilvēka dzīvi var sadalīt vairākos periodos, kurus ekonomiskā ziņā var nosaukt par aktīviem un pasīviem. Jau no dzimšanas, pat agrāk, cilvēks prasā no saviem vecākiem naudu, laiku, saimnieciskās izmaksas, kas saistas ar jaunā pilsoņa bārošanu, audzināšanu u. t. t. Pirmais periods, kad cilvēks prasā tikai izmaksas, bet nerada nekādu ekvivalentu, velkas, apmēram, līdz parastā skolas laika beigām. Tad, vai arī jau drusku agrāk, bērni sāk strādāt un paši sev sagādāt uzturu. Darba spējas un darba sekmes aug. Jaunie cilvēki atkalpo sabiedrībai (vecāku uzturēšana), to, ko izmaksājusi viņu audzināšana un uzturēšana neproduktīvos mūža gados, un paši sāk audzināt jaunu paaudzi. Tālākā mūža gājumā darba spējas sāk mazināties. Cilvēka vērtība bilances aktīvā pusē sāk samazināties līdz beidzot invaliditatei, vai dabīgs spēku zudums aiz vecuma, pārvērš cilvēka eksistenci sabiedrības pasīva postenī, ja nāve nav piesteigusies ātrāk.

Tautas darba spējas lielā mērā nosaka iedzīvotāju sadalījums pēc vecuma un dzimuma. Ir mēģināts novērtēt katras vecuma grupas un tāpat katra dzimuma vidējās darba spējas. Domājams, ka par visvairāk darba spējīgiem uzlūkojami cilvēki 25—30 gadu vecumā. Šādi ļaudis arī parasti ir visspēcīgākie un arī jau pietiekoši veikli strādnieki, sava aroda pratēji. Iepriekšējā piecgadu vecuma grupā daudzi vēl izglītojas vai mācās amatā, tādēļ šīs iedzīvotāju grupas darba spējas jāvērtē drusku zemāk. Par pilnvērtīgiem darba spēju ziņā uzlūkojami arī 30—35 un 35—40 g. vecie, jo šais gados radušos invalidu un pusinvalidu darba nespēju izlīdzina citu strādnieku kvalifikācijā iegūtās augstākās darba spējas. Pēc 40. gada visumā iedzīvotāju darba spējas sāk mazināties. Varētu iebilst, ka garīgā darba nozarēs darba spēju attīstība neiet gluži šādā ritmā. Šim iebildumam tomēr nav lielas tautsaimnieciskās

nozīmes, jo nevar pārspilēt un attiecināt uz visiem veciem cilvēkiem dažu vecu vīru izcilu gudrību un arī darba prasmi. Cilvēki sestajā gadu desmitā caurmērā jau jāuzskata par 20—40% mazāk darba spējīgiem nekā pusmūžnieki.

E. Günthers¹⁾ ieteic vērtēt iedzīvotāju darba spējas pēc šādas skalas:

10—15 gadīgie	— 5%	45—50	— 80%
15—20 „	— 40%	50—55 „	— 70%
20—25 „	— 90%	60—65 „	— 45%
25—40 „	— 100%	65—70 „	— 30%
40—45 „	— 90%	70—75 „	— 10%

Tālākās vecuma grupas uzlūkojamas par darba nespējīgām. Sieviešu darba spējas vērtējamas ar $\frac{2}{3}$ no attiecīgās grupas vīriešu darba spējām. Tas pareizi, jo sievietēm, bez materialo labumu ražošanas, jāražo arī tautas bioloģiskie labumi. Pieņemot šo iedzīvotāju vecuma grupu vidējo darba spēju vērtējumu, varam aprēķināt visa zinama iedzīvotāju sastāva vidējās darba spējas un salīdzināt dažādu vecuma uzbūvju vērtību iedzīvotāju darba spēju ziņā.

Par bazi pieņemot 1897. gadu, aprēķinam divus indekusus, kas raksturo vēlāko Latvijas iedzīvotāju vecuma uzbūvju darba spēju vērtību. Pirmais indekss izteiks darba spēju mazināšanos vai pieaugumu ikvienā 100 iedzīvotāju grupā pa attiecīgiem laikiem, jo tas aprēķināts ņemot vērā vienīgi iedzīvotāju procentuālo sadalījumu pa vecuma grupām. Otrais indekss, kas ir svērts ar attiecīgu iedzīvotāju skaitu, stāsta par visu Latvijas iedzīvotāju darba spēju kopsumu. Nav šajā aprēķinā ievērota eventualā iedzīvotāju darba spēju celšanās, sakarā ar mūža pagarināšanu, kura palielina, zināmā mērā, arī produktīvo mūža daļu.

Nākošā tabula rāda Latvijas iedzīvotāju darba spēju novērtējumu indekos, pie bāzes 1897. = 100.

17. TABULA.

Latvijas iedzīvotāju darba spēju vērtējums indekos 1897.—2000. gadam (1897. = 100)²⁾.

Gadi	100 iedzīvotāju darba spēju rādītājs	Svērtais darba spēju indekss
1897.	100,0	100,0
1920.	98,3	81,4
1925.	106,6	102,1
1930.	107,7	106,2
1935.	117,4	112,1
1940.	112,4	115,1
1950.	112,0	113,8
1960.	110,5	109,1
1970.	105,3	100,2
1980.	100,9	91,9
1990.	104,2	88,7
2000.	101,2	81,5

¹⁾ E. Günther. Der Geburtenrückgang als Ursache der Arbeitslosigkeit? Jahrb. f. Nationalök. u. Statistik. 1931. Lpp. 925—926.

²⁾ 1940.—2000. g. kalkulācija izdarīta, ņemot par pamatu Bulmerinka aprēķināto iedzīvotāju skaitu.

Nav nevienas cilvēku kopības, tautas, kas nesastādītos no jauniem, pieaugušiem un vecākiem indivīdiem. Šādu sadalījumu noteic cilvēka dzīves gājums. Jebkura cilvēku sabiedrība ir padota paaudžu maiņas kārtībai. Tā uzrāda, kā katrs koks, veselu rindu dažāda vecuma riņķu, slāņu. Katrā nākošā momentā sabiedrība ir pa daļai no citādiem indivīdiem veidota kā mirkli iepriekš. Bet koks aug arī tad, ja viņa jaunākie riņķi ir plānāki kā vecākie. Cilvēku sabiedrībā jaunākam slānim vienmēr jābūt lielākam par vecāko: tikai tad sabiedrība aug. Ikgadējai dzimstībai ir liela nozīme, jo tā veido un iet ar savu ietekmi pa visu savas un arī nākošās paaudzes dzīvi, 60 un vairāk gadus, tik ilgi, kā mēr nāve izretina zemās dzimstības paaudzes rindas līdz nullei.

Tautas vecuma uzbūve atrodas nemitīgā kustībā. Viens pēc otra gada gājumi paceļas kāpsli pa kāpslim uz augšu vecuma piramidā, lai tās virsotnē pavisam pazustu.

Tagadējie zemās dzimstības gadi ietekmēs pāris nākošo paaudžu dzīvi. Tie ir jau tagad sašķobījuši tautas vecuma uzbūvi, atņēmuši tās augšanas dabisko cerību un nodrošinājumu. Vecuma uzbūve ir viena no svarīgākām tautas dzīvā ķermeņa fiziskā spēka veselības lieciniecēm. Vecuma uzbūve ir mērogs tautas jaunībai un nākotnei, tā ir tautas saimniecisko un politisko spēku mērītāja. Tautas, kam veselīga vecuma uzbūve, aug, attīstas. Tautas bez jaunatnes noveco, izmirst.

Par tautas spēju attīstīties liecina veselīgs samērs starp jauno, vidējo un vecāko gada gājumu cilvēku skaitu tautas vecuma uzbūvē. Veselīgs samērs nepieciešams tautas saimnieciskās dzīves normalai ritēšanai. Darba spējīgo iedzīvotāju vecuma grupai vienmēr jābūt pietiekoši lielai, lai tā spētu, bez atteikšanās no savu kulturalo vajadzību apmierināšanas, reproducēt plašu bērnu bazi un gādāt par jau novecojušās, darba nespējīgās paaudzes atlikušiem locekļiem.

R. Ungern-Sternberg's¹⁾ domā, ka normali vajadzētu būt vecāku grupai, 15—50 gadus vecajiem, drusku mazākai par pusi no sabiedrības sastāva (500 uz 1000 iedzīvotājiem), kamēr bērnu grupa sastāda $\frac{1}{4}$ līdz $\frac{1}{3}$ (līdz 350 uz 1000) un vecāku vecāku ir augstākais $\frac{1}{4}$ (200—250 uz 1000) no iedzīvotāju skaita. Šis progresīvais iedzīvotāju tips Vakareiropas zemēs sāk izzust. Arī pie mums nevar vairs runāt par normalu vecuma uzbūvi.

Iedzīvotāju vecuma uzbūves dabīgie pārveidotāji ir dzimstība un mirstība. Modernās parādības, samazināta dzimstība un samazināta mirstība, rada, no vienas puses, šauru vecuma figuras bazi, no otras puses, uzkrāj smagāku vecuma figuras augšdaļu. Par sevišķi nevēlamu uzlūkojama pirmā parādība, jo, tāpat kā vecuma uzbūves, tā tautas saimnieciskā stabilitate ir ievērojamā mērā apdraudēta.

Dzimstības samazināšanās, bezbērņīgums, vispirms ietekmē vecuma piramidas bazi. Notiek bērnu un jaunatnes grupu samazināšanās.

¹⁾ R. Ungern-Sternberg. Biologie und Oekonomie. Berlin, 1936. Lpp. 62.

2. Bērnu skaita samazināšanās.

Zema dzimstība ģimenēs vispirms ietekmē visas tautas bērnu, tālākos gados arī jaunatnes skaitu un relatīvo svaru.

1897. gadā Latvijā vēl 31,23% (602.476) Latvijas iedzīvotāju bija vecumā no 0—14 gadiem, 1920. g. — 28,02% (447.146), 1925. gadā — 24,23% (446.914); 1930. g. — 23,05% (438.087), 1935. g. — 24,74% (482.551). 1935. g. lielāks bērnu procents nav radies no tam, ka būtu bijusi lielāka dzimstība, bet tamdēļ, ka tagad bērnu grupā vairs nav pasaules kara gados ļoti mazā skaitā dzimušie. Tie pārvietojušies jau nākošajā vecuma grupā. 15—19 gadus vecu 1897. g. bija 9,75%, 1925. g. — 9,74%, 1930. g. — 8,97% un 1935. g. tikai 5,70% (kara laikā dzimušie).

Zemai dzimstībai pieturoties, bērnu skaits mazināsies aizvien tālāk. 1935. gadā bija 482.500 bērnu 0—14 gadu vecumā. 1940. gadā, pēc Bulmerinka aprēķina, to būs vairs tikai 473.000, 1950 g. — 390.000 un 2000. gadā vairs tikai 316.000. Pēc apm. 12 gadiem, ap 1950. gadu, bērnu nebūs vairāk par $\frac{1}{5}$ no iedzīvotājiem — relatīvi tikdaudz, kā tagad pilsētās, kamēr patlaban visā Latvijā bērni vēl sastāda $\frac{1}{4}$ no visiem iedzīvotājiem. Kad mūsu tauta vēl bija augoša, pāri par 30%, apmēram $\frac{1}{3}$ no visas tautas bija bērni. Tad latviešu tauta bija bagāta ar jaunatni. Tagad vēl vienīgi Latgalē ir normali pārstāvēta bērnu vecuma grupa — 32,89%.

Kur vairāk daudz bērnu ģimeņu, lielāks ģimenes lieluma vidējais, tur iedzīvotāju kopībā vairāk bērnu. To redzam arī ieskatoties bērnu procentos dažādu tautību piederīgiem, līdz ar to atmiņdamies agrākos datus par ģimeņu sadalījumu pēc bērnu skaita atsevišķās tautībās.

(Bērnu procents starp tautību piederīgiem 1935. gadā bija: lielkrieviem — 32,7, baltkrieviem 26,9, latviešiem 24,4, židiem 23,4, poļiem 20,5, vāciešiem 17,8, — caurmērā 24,8%.)

Latviešu tauta aizvien vairāk paliek par tautu bez jaunatnes. 20—35 gadus veco tagad jau ir vairāk kā 0—14 gadus veco. Kad tagadējie bērni nāks pieaugušo kārtā, darba spējīgo rindās, to skaits būs savukārt mazāks. Vāji pārstāvētie vecuma gadi no 1—20 g. nākošajos gados samazinās darba spējīgo iedzīvotāju grupas sastāvu. Pagaidām darba spējīgo iedzīvotāju vecuma grupas ir pārstāvētas reti spēcīgi.

Mazģimenes sistēmas radītais mazais bērnu skaits un procents ne tikai nopietni apdraud tautas bioloģisko eksistenci, bet jau pirms ārēji konstatējamās iedzīvotāju skaita samazināšanās rada sarežģījumus tautas saimnieciskā dzīvē un citos dzīves laukos, par ko runāsim atsevišķi. Pagaidām ierobežosimies ar bezbērņīguma un mazģimenes radītām demografiskām sekām, ietekmēm iedzīvotāju vecuma uzbūves konstrukcijā.

Pirms miršanas un tautas izmiršanas sākuma periodā iedzīvotāju vecuma uzbūve raksturīga ar sevišķi lielu produktīvo, darba spējīgo iedzīvotāju skaitu, kas veido stipru ražotāju spēku.

3. Īslaicīgais darba spējīgo iedzīvotāju pieaugums.

Darba spējīgā vecuma iedzīvotāji ir saimnieciski visnozīmīgākā iedzīvotāju grupa. Tā sastādas no cilvēkiem spēka gados, kuri ir galvenie saimniecisko vērtību radītāji, kamēr bērni un vecie cilvēki ir tikai patērētāji. Darba spējīgā vecuma robeža nav stingri noteikta.

Jau redzējām, ka Latvijas iedzīvotāju vecuma uzbūve patlaban ir darba spēju ziņā daudz labvēlīgāka nekā 1897. gadā. Ja 1897. gadā 100 iedzīvotāju darba spējas novērtējam ar 100, tad 1935. gadā darba spēju indekss rāda krietnu pieaugumu, jo tagad rāda 117,4. Tas stāv sakarā ar darba spējīgo vecumu relatīvi lielāku daļu tautas sastāvā. Arī absolūtos skaitļos darba spējīgo kvote aizvien vēl ir lielāka kā priekš 40 gadiem, par ko liecina arī agrāk aprēķinātais otrā paveida darba spēju indekss, kas svērts ar iedzīvotāju skaitu un pret 100 — 1897. g. deva 112,1 — 1935. gadā.

Nēmot 15—59 g. veco grupu, redzam šādas pārmaiņas:

18. TABULA.

15—59 gadus veco Latvijas iedzīvotāju skaits un procents (no to iedzīvotāju skaita, kuru vecums noskaidrots¹⁾).

Gadi	Skaits	% starp iedzīvotājiem
1897.	1.136.487	58,94
1920.	938.131	58,95
1925.	1.159.934	63,53
1930.	1.217.014	64,23
1935.	1.195.689	61,37

1930. gadā darba spējīgo iedzīvotāju bija par 80.000 vairāk kā 1897. gadā, lai gan iedzīvotāju kopskaits vēl bija mazāks kā 1897. gadā. 1935. gadā 15—59 gadus veco ir drusku mazāk. Bet tas izskaidrojams galvenokārt ar kara laikā dzimušo ietilpināšanu šajā vecuma grupā. Ja salīdzinām 20—59 g. veco iedzīvotāju skaitu, tad arī pēdējā piecgadē parādas pieaugums.

19. TABULA.

Gadi	Skaits	% starp iedzīvotājiem
1920.	774.600	48,67
1925.	980.296	53,69
1930.	1.046.653	55,24
1935.	1.084.589	55,67

Tāpat pieaugums parādas, ja salīdzinām 20—64 g. veco grupas attīstību. Šajā grupā 1930. g. bija 1.125.156 vai 59,38%, bet 1935. gadā 1.175.540 vai 60,34% Latvijas iedzīvotāju.

Pirmos pēckara gados bija mazs darba spējīgo iedzīvotāju skaits un procents, ko rāda 1. tautas skaitīšanas dati. Tas izskaidrojams ar iedzīvotāju zudumu kara laikā. Tagad darba spējīgo

¹⁾ Valsts statistiskā pārvalde. Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā. III. Lpp. 143.

¹⁾ Turpat. Lpp. 145.

grupa ir krietni lielāka kā priekš 40 gadiem. Darba spējīgo grupas absoluto lielumu ir komplektējusi priekš kara gadu desmitu samērā augstā dzimstība. Tās relatīvo svaru izceļ pēdējo gadu desmitu zemā dzimstība, kas neuztur bērnu procentu normalai vecuma uzbūvei parastā augstumā.

Augstā darba spējīgo iedzīvotāju daļa tautas sastāvā, kas rada šķietami labvēlīgus ražošanas un tautas labklājības augšanas priekšnoteikumus, ir tikai pārejoša parādība. Tā ir raksturīga pirmajiem sevišķi zemas dzimstības gadu desmitiem, kamēr darba spējīgos komplektē agrākā, augstā dzimstība. Turpmāk, kad pāri 15—20 gadiem nāk zemās dzimstības gados dzimušie, krītas arī darba spējīgo kvote, gan vairāk absolutos skaitļos. Pēc Bulmerinka aprēķina 20—59 gadus veco skaits 1940. gadā būs 1.050.200 vai 53,2% no visiem Latvijas iedzīvotājiem, 1950. gadā 1.084,262 (55,4 proc.), 1970. g. — 978.280 (53,3%) un 2000. gadā 773.886 vai 49,9%. Līdz ar iedzīvotāju skaita samazināšanos strauji krīt darba spējīgo iedzīvotāju skaits, mazliet slid arī to procents, jo pieaug pāri darba spēju robežām nodzīvojušo veco cilvēku skaits.

Maz bērnu rada samērā spēcīgu darba spējīgo iedzīvotāju slāni vecuma uzbūvē. Taisni šis apstāklis veido racionālā vairošanās tipa priekšrocību tautas ienākuma un labklājības celšanā. Bet, kad pārsniegtas saprātīgas racionalizācijas atļautās robežas, viss pozitīvais zūd. Kaut arī, dzimstībai turpmāk mazinoties, darba spējīgo attiecība pret visu iedzīvotāju skaitu pieturētos diezgan augsta, no tā sabiedrībai neceļas saimnieciskas priekšrocības, jo viss tautas dzīvais ķermenis būs sarucis un līdz ar to sarucusi arī tā asins spēka devēja — vidējā vecuma grupa. Punduris nespēj veikt to, ko padara milzis, kaut arī ķermeņa daļu samēri tiem būtu vienādi. Augoša tauta, savā ziņā, uzlūkojama kā tāds milzis, bet tā pati tauta, kad tā sāk mazināties, top par punduri. Tas tomēr ir punduris ne no dzimšanas, bet aiz vecuma. Viņam ir milzums novecojušos šūnu un atomu.

Izmirstošā tautā ir daudz vecu cilvēku, skumjas atmiņas no kādreizējo auglīgo paaudžu bērnu svētības. Kamēr normali augošs tautas ķermenis spēj bez briesmām panest veco cilvēku balastu, izmirstošā tauta to sajūt kā lielu saimniecisku slogu, jo šis balasts izmirstošai tautai relatīvi ir lielāks. Tauta bez daudzbērnu ģimenēm ir izmirstoša, bet reizē ar to arī novecojusies tauta. Tā ir sirmgalvju tauta.

4. Tautas novecošanās.

Spēcīgi pārstāvētā darba spējīgo vecuma grupa pamazām pāriet veco, darba nespējīgo cilvēku grupā. Dzīves uzlabojumi pagarina cilvēka mūžu. Veco cilvēku skaitu mirstība nemazina tik ātri kā agrāk. Tai pašā laikā zemā dzimstība nepapildina jaunatnes un darba spējīgo rindas. Vecie cilvēki sastāda aizvien lielāku sabiedrības daļu. Tauta noveco. Tas redzams jau no iedzīvotāju caurmēra vecuma aprēķiniem dažādos laikos.

20. TABULA.

Latvijas iedzīvotāju caurmēra vecums gados.¹⁾

	1897. g.	1920. g.	1925. g.	1930. g.	1935. g.
Sievietes	28,85	32,04	32,50	33,38	34,83
Vīrieši	28,04	31,07	30,86	31,08	31,97
Kopā	—	31,60	31,68	32,31	33,50

Iedzīvotāju caurmēra vecums pieaudzis, it sevišķi, pēdējos pieci gados. Šī pieaugšana izskaidrojama kā ar cilvēka mūža pagarināšanos, tā arī ar dzimstības biežuma samazināšanos, ļoti izplatīto bezbērņīgumu un mazģimenes sistemu.

Veco iedzīvotāju skaits aizvien palielinājies. Par darba spēju vecumrobežu parasti uzskata 60 gadu vecumu, lai gan arī starp šo vecumu pārsniegušiem ir tādi, kas savā arodā ir pilnīgi darba spējīgi. Visumā tomēr šīs grupas iedzīvotājiem darba spēju ziņā maža nozīme, un tie pārtiek pa lielākai daļai no saviem ietaupījumiem, vai tiek apgādāti no piederīgiem un sabiedrības.

21. TABULA.

60 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju skaits un procents Latvijā 1897.—1935. g.²⁾

Gadi	Skaits	% starp iedzīvotājiem
1897.	189.218	9,81
1920.	206.223	12,96
1925.	218.937	11,99
1930.	239.715	12,65
1935.	270.006	13,86

Ap 1900. gadu no 100 iedzīvotājiem vecāki par 60 gadiem bija 10, bet tagad jau 14. Visvairāk veco iedzīvotāju tagad Vidzemē — 17,4%; Zemgalē to ir 15,4%, Kurzemē — 15,2%, Rīgā — 12,8%, bet bērniem un daudz bērnu ģimenēm svētītajā Latgalē tikai 10,6%, drusku vairāk kā visā Latvijā priekš 40 gadiem.

No Latvijas iedzīvotāju tautībām visvairāk novecojusi ir vācu grupa, kurai ir jau 19,4% cilvēku vecāku par 60 gadiem. Otrā vietā stāv latvieši ar 14,7%. Bērnu bagātiem krieviem veco cilvēku nav vairāk par 8,9%. Protams, te nav jāaizmirst mirstības apstākļu savdabības, jo veco cilvēku grupas attiecību noteic ne tikai dzimstība, bet arī mirstība.

Nākotnē, ja dzimstība nepalielinās, notiks vēl tālāka veco cilvēku skaita palielināšanās. 1940. gadā būs apm. 290.000, 1950. g. 321.000, 1970. g. — 390.000 un arī 2000. gadā vēl vairāk kā tagad veco cilvēku — 336.000 iedzīvotāju, vecāku par 60 gadiem, kamēr viss iedzīvotāju skaits tad vairs būs tikai 1.554.000. Veco iedzīvotāju procents tādos apstākļos nemitīgi augs no 14,8 — 1940. gadā uz 16,3% — 1950. gadā, 21,3% — 1970. g. un 22,9% — 2000. gadā.

Tautas novecošanās ir jau noticis fakts. Mums jā rūpējas, lai tā netaptu kroniska, lai latviešu tauta nepaliktu par nevarīgu sirmgalvju saujiņu. Ar tagadējās novecošanās sekām, ja vien tā

¹⁾ Valsts statistiskā pārvalde. Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā. III. Lpp. 132.

²⁾ Turpat. Lpp. 146.

nēpaliktu par ilgstošu un progresējošu slimību, mēs tā vai citādi tiksim galā. Kroniska novecošanās nozīmē tautas nāvi. Tauta bez jaunatnes ir tauta bez cerībām, tauta bez nākotnes. Izmirstošām tautām arvien izmiršanas sākumā nav vairs bērnu, bet ir gan vēl daudz vecu cilvēku. Tā tas ir arī mūsu tautā.

Normāla tautas vecuma uzbūve, augoša tauta, ir priekšnoteikums vienmērīgai, progresējošai tautsaimniecībai un augšupejai visos tautas dzīves laukos. Bez pietiekošas dzimstības, bez daudz bērnu ģimenēm nav normalas vecuma uzbūves, tautas dzīvē un attīstībā rodas smagi traucējumi. Daudz bērnu ģimenes ir tautas skaita un kvalitātes uzturētājas. Viņas ir arī saimnieciskā, nacionālā, kulturālā un citādā ziņā izdevīgas, tautai daudz sološas vecuma uzbūves sastādītājas.

5. Daudz bērnu ģimenes — iedzīvotāju vecuma uzbūves noturētājas.

Iedzīvotāju skaita optima apsvērumi liek mums atzīt daudz bērnu ģimenes, tautas skaita uzturētājas par pozitīvu tautas dzīves faktoru. Citi, šaurāki apsvērumi, kurus iztīrāsīsim turpmāk, liek mums atzīt daudz bērnu ģimeņu pozitīvo nozīmi, sakarā ar viņu spēju ienest un uzturēt līdzsvaru tautas vecuma uzbūvē.

Normāla, līdzsvarota vecuma uzbūve ir piramīda. To uzrādīt spēj vienīgi iedzīvotāju kopas, kurās liels skaits daudz bērnu ģimeņu. Bezbērņīgai iedzīvotāju kopai nav nekāda pamata viņas vecuma uzbūvē. Tā sastāv vienīgi no pieaugušiem indivīdiem. Ja iedomājamies sabiedrību, kurā pārstāvētas 3 paaudzes, tad bezbērņīgo iedzīvotāju kopā jaunākās paaudzes, bērnu un jaunatnes, nav nemaz. Grupa, kas izved konsekvētu div bērnu sistemu, zīmē kroplu, nestabilu iedzīvotāju vecuma figuru. Vien bērnu sistēma dod vēl nestabilāku iedzīvotāju figuru. Vienīgi daudz bērnu ģimenēm bagātai iedzīvotāju kopai ir stabila, plata vecuma uzbūves pamatne.

Istenībā katru tautas vecuma uzbūvi var uzlūkot par saliktu no šādiem un līdzīgiem elementiem. No tā, cik plašu pamatu veido daudz bērņīgo iedzīvotāju grupa, atkarājas visas iedzīvotāju vecuma uzbūves stabilitāte. Mūsu tautai trūkst daudz bērnu ģimeņu. Mūsu tautai trūkst vecuma uzbūves stabilitātes.

Mūsu tauta top novecojoša tauta. Mūsu tauta paliek par tautu bez jaunatnes. Šos apstākļus nevar ne ar ko apstrīdēt, nevar padarīt patīkamus. To ir devusi priekš gadu desmitiem sākusies dzimstības mazināšanās. Tāds stāvoklis nedrīkst turpināties. Jautājums ir, vai mūsu tautai būs pietiekoši dabiskās dzīvotgribas un vai viņas vadoņi spēs to atmodināt un atbrīvot, lai mūsu bērņus un bērņus bērņus pasargātu no visām tautas samazināšanās draudīgām sekām, pasargātu no novecošanās un atkal uzvestu uz dabiskas atjaunošanās ceļa, uz jaunas jaunatnes un līdz ar to jaunu cerību ceļa.

Katrs pēc sava personīgā uzskata un temperamenta var atļauties pieiet mazāk vai vairāk pesimistiski nākotnes aplūkojumam. Ja vēl divpadsmitā stundā izdotos pacelt mūsu tautas snaukušos vitalos spēkus, vislaunāko ir iespējams novērst. Ir izpildama prasība pacelt latviešu dzimstību un radīt patiesu pieaugumu. Izšķirošā ir pareizu līdzekļu izvēle. Ja arī tas izdotos un tautas izmīršanas draudu vairs nebūtu, tuvākām divi paaudzēm būs uzlikti smagi pārbaudījumi, sakarā ar vecuma uzbūves strukturalām pārmaiņām. Tagadējās paaudzes bezbērnīguma sekas vēl ilgi radīs grūtas bioloģiskās, saimnieciskās un politiskās dzīves problēmas, kuru nebūtu, ja nebūtu trūcis daudz bērnu ģimeņu mūsu paaudzē.

Līdz šim esam aplūkojuši galvenokārt daudz bērnu ģimeņu nozīmi tautas bioloģiskā dzīvē, to demografisko nozīmi, daudz bērniģuma ietekmi iedzīvotāju skaita un sastāva veidojumā. Saimnieciskām problēmām pieskārāmieš gan jau nodaļā par iedzīvotāju skaita optimu. Tagad ieskatīsimies vēl mazliet ciešāk un tuvāk daudz bērnu ģimeņu nozīmē tautas saimnieciskā dzīvē, vērodami sekas, kādas tautsaimniecībā rada iedzīvotāju skaita samazināšanās un it sevišķi — nupat aplūkotās pārmaiņas tautas vecuma uzbūvē.

V. Bez daudz bērnu ģimenēm — saimniecisks sabrukums.

Apdzīvotības problēma tautsaimniecībā ir viena no vissvarīgākām, jo tajā atduras visas citas. Jau kopš zemākās kopdzīves pakāpes cilvēki pazīst, vai mazāk, vai vairāk apjauž ciešo sakarību starp apdzīvotību un saimniecību. Tagad atzīst, ka tiklab atsevišķa īpatņa labklājība, kā arī visa tautas un valsts dzīves attīstība ir atkarīga no iedzīvotāju skaita, tādēļ arī meklē dažādā veidā ietekmēt to kustību.

Saimniecība dibinas uz dabu. Saimnieciskās dzīves sakars ar dabu parādas ne tikai labumos, kurus no dabas saņemam, bet vēl nozīmīgāk — cilvēkos. Valsts iedzīvotāju skaits, viņu sadalījums pēc dzimuma un vecuma, biežums, spējas un īpašības, — tie ir saimnieciskās dzīves pamatfaktori.

Cilvēks ir ne tikai labumu iegūšanas līdzeklis, bet arī tās mērķis tanī ziņā, ka viņa vajadzību apmierināšana ir saimniecības mērķis. Pilnīgi pamatoti J. St. Mills uzskata apdzīvotības principu par galveno tautsaimniecībā. Apdzīvotība, tauta un saimniecība — ap šiem jēdzieniem vijas vesela rinda savstarpēju ietekmju, kuru patieso sakarību ne vienmēr viegli saskatīt. Apdzīvotības zinātnei ir 2 uzdevumi tautas un saimniecības sakara izdibināšanā.¹⁾ Pirmkārt, jānoskaidro, kā saimnieciskā dzīve ietekmē iedzīvotāju attīstību un, otrkārt, jākonstatē, kā iedzīvotāju attīstība ietekmē tautas saimniecisko un sabiedrisko dzīvi.

Mūsu mērķis ir ielūkoties otrā veida norisē. Apdzīvotības lielums, dabīgā kustība un sastāvs dziļi ietekmē visu saimniecisko

¹⁾ Skat. F. Mombert. Das Gebiet der Bevölkerungslehre und ihre Stellung im Rahmen der Sozialwissenschaften. Jahrb. f. Nationalökonomie. Bd. 114. Jena, 1920.

dzīvi. Apdzīvotība te ir «cēlonisks vai arī noteicējs faktors»¹⁾ tam, kā veidojas un attīstas kādas tautas saimniecība, kādos apmēros un kādā veidā norisinās labumu sagādāšana. No apdzīvotības atkarājas tautas darba un rīcības spējas. Apdzīvotība nozīmē derīgāko spēku avotu, kāds vien ir nācijai pieietams. No apdzīvotības atkarājas tas, cik lielā mērā iespējams un arī tas, cik lielā mērā nepieciešams izmantot dabas balvas, padarīt cilvēkam derīgus pārējos zemes produktīvos spēkus.

Bet starp apdzīvotību un saimniecību nepastāv mechaniska kauzalitāte. «Viens cēlonis šeit var radīt daudzas sekas, un vienas sekas var dibināties uz daudziem cēloņiem.»²⁾ Iedzīvotāju skaita pieaugšana vai mazināšanās var radīt pavisam dažādas ietekmes uz saimniecību, ja tehnika uzrāda lielāku vai mērenāku progresu, vai arī aiz citiem iemesliem vispārējā labklājība pieņemas, vai mazinas.

Pēc Clark'a³⁾ ir pavisam pieci momenti, kas saimniecībai piešķir tās dinamisko raksturu. Tie ir: iedzīvotāju skaita augšana, kapitāla pieaugums, pārmaiņas ražošanas metodēs, pārmaiņas rūpniecības organizācijā un patērētāju vajadzību mainīšanās.

Nevar sacīt, ka iedzīvotāju skaita augšana būtu vienīgais progressa cēlonis. Bet, ka tas ir galvenais saimnieciskās attīstības dzinējspēks, par to nav jāšaubas. Arī Clark'a atzīmētie pārējie četri faktori ievērojamā mērā ir tikai pirmā funkcijas. Apdzīvotības princips ir valdošais tautsaimniecībā.

Sabiedriskam idealam jāpaliek vienmēr vienam un tam pašam. Tas ir līdzsvars starp tautu un saimniecību, vienmērīga šoļošana savas pārtikas telpas optima virzienā. To garantēt spēj vienīgi tautas vienmērīga augšana, kuras veidotājas ir daudzbērnu ģimenes. Daudzbērnu ģimeņu trūkuma radītās demografiskās izpausmes veido saimniecības dzīves normalā ritēšanā un attīstībā bīstamus traucējumus.

1. Iedzīvotāju skaita samazināšanās — tautsaimniecības apsīkums.

Jau nodaļā par iedzīvotāju skaita optimu konstatējām, ka saimnieciskās labklājības celšanai nepieciešams pavairot iedzīvotāju skaitu. Bez daudzbērnu ģimenēm, iedzīvotāju skaita vairotājām, nav iespējams ilgstošs un spraigs saimnieciskais progress.

Bez daudzbērnu ģimenēm, pie mazas dzimstības, nākotnē notiks iedzīvotāju skaita samazināšanās, kas ne tikai neveicinās labklājības pieaugumu, necels saimniecības aktivitāti un rezultātu, bet radīs saimnieciskai dzīvei nelabvēlīgus apstākļus.

Jau Adams Smiss redzēja, ka drošākā labklājības zīme ir valsts iedzīvotāju skaita pieņemšanās. Nepietiekošas vairošanās sekas ir vājāka dabas bagātību izvērtēšana. Samazinoties iedzīvotā-

¹⁾ P. Mombert. Bevölkerungspolitik nach dem Kriege. Tübingen, 1916. Lpp. 2.

²⁾ P. Mombert. Bevölkerungsentwicklung und Wirtschaftsgestaltung. Leipzig, 1932. Lpp. 1.

³⁾ Turpat. Lpp. 9.

ju skaitam, mazinas iedzīvotāju kopas darba spēju kopvērtība. Mazāks top pats svarīgākais — ražotājs spēks. Mazākam iedzīvotāju skaitam arī mazāk vajadzību un kopsumā mazāk iespēju tās apmierināt (tautas kopienākums mazāks), tādēļ patēriņš slidēs. Produkcijas un patēriņa saskaņošana, mazinoties iedzīvotāju skaitam, uzstādīs daudzas sevišķi grūtas problēmas. Notiks visas tautsaimniecības sašaurināšanās.

Tautsaimniecības sarukums, bez šaubām, radīs smagus traucējumus nevien visā saimnieciskā, bet arī tautas socialā, kulturalā un politiskā dzīvē. Sekas nav nemaz pārredzamas un visā pilnībā iedomājamas. Nav ticams, ka kādas tautas sabiedriskā iekārta bez ārkārtīgām grūtībām spētu visu tautsaimniecību plānveidīgi pieskaņot samazinātam iedzīvotāju skaitam. Nav ticams, ka būtu vienkārši un viegli iespējams nākotnes tautsaimniecību pieskaņot samazinātajam iedzīvotāju skaitam un pārveidotajai vecuma uzbūvei. Tas būtu katrā ziņā daudz grūtāk nekā radīt darba un iztikas iespējas augošai tautai.

Mazģimenes sistema samazina tautas dzīvo ķermeni un līdz ar to tautas saimniecību. Tā ir mākslīga, tautas un saimniecības dabiskam attīstības gājienam pretim runājoša samazināšanās. Cilvēki, labu gribēdami, ņem rokās aso operācijas nazi un strutainu augoņu vietā draud nogriest savus veselīgos locekļus. Tā notiek ar seksuālo pārracionalizāciju, nesamērīgo dzimstības samazināšanos.

Kā jau redzējām, pirms tautas skaitliskas samazināšanās notiek ievērojamas pārmaiņas tās vecumā sastāvā. Pirms vispārēja tautsaimniecības sarukuma norisinās pārmaiņas atsevišķās nozarēs un atsevišķos saimnieciskās dzīves laukos.

2. Bez bērnu saimniecība.

Dzimstības samazināšanās vispirms samazina bērnu skaitu sabiedrībā. No saimniecības viedokļa bērni ir patērētāji. Kā darba spēks, ražošanas faktors, jaunie pilsoņi top nozīmīgi vienīgi pēc 15—20 gadiem. Bet patērētāji tie ir jau mātes miesās. Tā tad vispirms liela dzimstības samazināšanās, ko vairs neatsver samazināta bērnu un zīdaiņu mirstība, sašaurina to tautas daļu, kas apm. 15 gadus ir vienīgi patērētāji. Tam jāietekmē sabiedrības produktīvās daļas dzīve un darbs.

Patērētāju trūkums samazina pieprasījumu pēc attiecīgiem labumiem. Ir gan tiesa, ka pieprasījums preču tirgū nav atkarīgs no cilvēku skaita, bet no pirktspējām, kā to uzsver P. Mombert¹⁾. Bet ar to nevar apstrīdēt bērnu, kā noteikta veida preču pieprasītāju, iztrūkuma ietekmi uz šo preču piedāvājumu, ražošanu. Notiek ievērojama pārkārtošanās bezbērnīgas tautas saimniecībā, ko rada attiecību pārgrozības koptatēriņā. Grozas arī kopprodukcijas attiecības.

Kamēr produktīvo iedzīvotāju skaits nemazinas, uzrāda pat pieaugumu, tikmēr koptatēriņš kvantitatīvi daudz neizmainīsies.

¹⁾ P. Mombert: Bevölkerungsentwicklung und Wirtschaftsgestalten. Leipzig, 1932. Lpp. 9.

Pārgrozīsies vienīgi koptatēriņa sastāvs. Kādā vērtībā preces tiek patērētas, to visumā nosaka ienākuma augstums. Ja ģimenē ir tikai viens ienākuma gūvējs, tad, pie tagadējās tautas ienākuma sadalīšanas kārtības, ģimenes koptatēriņa augstumu daudz neietekmēs tas, vai ir viens bērns (1 ražotājs, 3 patērētāji), vai četri bērni (1 ražotājs un 6 patērētāji), jo abos gadījumos ienākuma augstums ir vienāds. Pirmā gadījumā, protams, būs labvēlīgāki apstākļi krāšanai, bet uzkrāto tik un tā vēlāk patērēs (eventuēli ražošanā). Ja koptatēriņš paliek puslīdz vienāds, tad pavisam dažādi turpretī ir koptatēriņa sadalījumi vienā un otrā gadījumā. Jo pavisam dažādas ir tās vajadzības, kādas spēj apmierināt vienā un otrā ģimenē. Pavisam citādāks patēriņa veids un virziens būs viena bērna, vai arī bezbērnu laulībā, nekā daudz bērnu ģimenē. Tam ir liela tautsaimnieciska nozīme.

Daudz bērnu ģimenes patēriņš orientēts sevišķi uz pirmās nepieciešamības, ikdienišķo vajadzību apmierināšanu. Tajā galvenās daļas sastāda pārtika, apģērbs, dzīvoklis. Bezbērnu pāri patērē vairāk dzīvīves nesvarīgākas lietas, labākas drēbes, alkoholu, tabaku, nododas izpriecām u. t. t.

Ar ikdienišķo pārtikas un vienkārša apģērba vajadzību apmierināšanu tiek sekmēta lauksaimniecība, lopkopība, tekstilrūpniecība u. t. t. Luksusvajadzību apmierināšana veicina greznuma rūpniecību, alus, degvīna un tabakas rūpniecību, izprieču izplatību u. t. t. Ja kritas bērnu vajadzības, tad vispirms smagi cieš lauksaimniecība un lopkopība. Bezbērniņo patēriņš nekad nevar kompensēt daudz bērnu ģimeņu patēriņu, jo tas prasa pavisam citas lietas, nevis bērnu vajadzību priekšmetus. Sekas var būt lauksaimniecības produkcijas sašaurināšanās.

Bērnu trūkuma ļaunās sekas neskars vienīgi lauksaimniecību. Drīz vien no bērnu trūkuma cieš rotālietu ražošana, visas nozares, kas ražo skolēniem nepieciešamās lietas, vispār — visa skolu un izglītības nozare, no pirmmācības skolām sākot līdz pat universitātei. Bezbērniņo patēriņš šeit nevar tikpat kā neko izlīdzināt.

Arī tekstilrūpniecībā un būvdarbībā jānotiek pārmaiņām, sakarā ar bezbērniņuma sērgu. Bezbērniņo pieprasījums pēc labākām tekstilprecēm nevar atvietot daudz bērnu ģimeņu masu patēriņu. Tāpat bezbērniņo vajadzības pēc labāka dzīvokļa nevar mēroties ar daudz bērnu ģimeņu telpas pieprasījumiem.

Bezbērniņo patēriņš orientējas visumā uz tām nozarēm, kas mazāk darba intensīvas, bet ražošanā lieto vairāk kapitalu (baudas līdzekļu, greznuma, auto, radio, filmu rūpniecības, ceļojumi, sports, izpriečas u. t. t.). Tajās izlieto mazāk darba spēka nekā pārtikas līdzekļu, plašākā nozīmē, ražošanā un arī dažādās citās bērnu patēriņa līdzekļu ražotājās nozarēs. Tautsaimniecībā, kur lielāks bērnu un jaunatnes slānis, lielāks ir pieprasījums pēc pārtikas vielām, apģērba priekšmetiem un taml., ko sedz darba intensīvās nozares, nodarbes, kurās darba spēku izlieto lielākā mērā nekā kapitāla intensīvās. Arī šo preču izdalīšanas process prasa vairāk darba roku. Ja tautsaimniecības bazē —

iedzīvotājos — pārsvarā ir pieaugušie, tad «saimniecībai jāpārorientējas no kvantitātes produkcijas uz kvalitātes produkciju».¹⁾ Bērnu patēriņa priekšmetu ražošanas nozares ir tautas saimniecībā sevišķi vērtīgas, jo tās sastāda konjunkturas viļņos drošāko, stabilāko tautsaimniecības sektoru. Ikdienas patēriņa priekšmetu pieprasījums vienmēr ir pastāvīgāks, mazāk svārstīgs nekā greznuma un mazāk nepieciešamiem priekšmetiem.

Zemēs, kur ilgāku laiku jau vērojams bērnu trūkums, kā, piemēram, Francijā, bezbērnu saimniecības ēnas puses jau viegli saskatamas. R. Ungern-Sternbergs²⁾ domā, ka pārprodukcija un dažkārtējās noieta grūtības, kas parādas Francijas lauksaimniecībā, ir atvasinamas no lielā «vienīgi patērētāju» trūkuma.

Bez šaubām, šo koptatēriņa pārveidošanās tendenci var ar zināmiem pretpēkiem, piemēram, pastiprinot patēriņu uz ikvienu bērnu, līdz zinamai pakāpei izlīdzināt. Bet visumā nevar apšaubīt, ka bērnu skaita samazināšanās radīs un ir jau radījusi patēriņa pārkārtošanos arī mūsu tautsaimniecībā. Diemžēl grūti to ilustrēt ar statistiku. Ražošanu tas var arī neietekmēt, ja zinamu izlīdzinošu ietekmi rada īpatnēji ārējā tirgus apstākļi. Bet, ja skatam visu pasaules saimniecību kā veselu, tad šī izlīdzinājuma pietrūkst.

Pārmaiņas iedzīvotāju vecuma uzbūvē, bērnu un pieaugušo skaita pārkārtošanās, pārkārtošanās vēl neproduktīvo, produktīvo un vairs neproduktīvo iedzīvotāju slāņu skaitliskās attiecībās lielā mērā ietekmē arī kapitalu veidošanos. Patērētāju un ražotāju skaita kustība rada attiecīgas pārveidības kapitalu tirgū, padara nepieciešamus zinamu kapitalu jaunielikumus un atbrīvo daļu līdzšinējās produkcijas kapitalu.³⁾

Galvenā bērnbērniņas tautsaimniecības pazīme ir nule aplūkotā patēriņa pārkārtošanās, kas savukārt rada tālu ejošas ietekmes visos tautsaimniecības laukos. Šī pārkārtošanās no primitīvā, vairāk cilvēku darba spēku prasošā patēriņa uz vairāk diferencēto, pieaugušo patēriņu, pa daļai arī rafinētu patēriņu, pēc daudzu domām ir līdzvainīga arī masu bezdarbā lielajās rūpniecības zemēs.

Kāda rodas darba spēka problēma bezbērnu saimniecībā?

3. Darba spēka problēma.

Lielās pasaules saimnieciskās krīzes laikā, priekš pāris gadiem, vairāki desmiti miljoni strādnieku stāvēja dīkā. Vēl tagad Ziemeļāmerikas Savienotās Valstīs ir vairāk kā 10 miljoni bezdarbnieku. Pacēlās pat domas, ka saimnieciskās krīzes cēlonis ir pasaules pārpildīšana ar cilvēkiem. Uzspodrināja «dzimstības streika» ideju. Pat starptautiski kongresi nodarbojās ar priekšlikumiem uz laiku apturēt cilvēku dzimšanu... Šie ļaudis it kā negribēja saskatīt, ka

¹⁾ G. Mühlner. Land ohne Kinder — Land ohne Zukunft. Berlin, 1934. Lpp. 4.

²⁾ R. Ungern-Sternberg. Biologie und Oekonomie. Berlin, 1936. Lpp. 67

³⁾ Skat. Fr. Burgdörfer. Volk ohne Jugend. Heidelberg - Berlin, 1935. Lpp. 292. u. t. t.

bezdarbs bija arī zemēs, kas bērniem nabagas, kuru pagrabos gul lieli zelta krājumi. Bezdarbs bija bieži arī vāji apdzīvotās zemēs. Bezdarba un krizes cēloņi visnotaļ slēpjas ražošanas kārtībā, bezplāna saimniekošanā, kamēr cilvēku skaitam šeit tikai sekundara nozīme. Darba spēka un apdzīvotības problēmas sakarība, šķiet, dažreiz var būt pilnīgi otrāda, nekā to domā dzimstības streika propagandētāji. Dzimstības streika fanātiķi domāja tautai sagādāt vairāk maizes. Bet viņi neapzinīgi rūpējās par kapakmeņiem.

Prof. H e r s c h ' s ¹⁾ raksta: «Vecām mūsu saimnieciskās sistēmas pretrunām tagadējā laikā pievienojas vēl jauna pretruna, — pretruna starp ražošanu, kas konkurences apstākļos palielina neparastā ātrumā, un iedzīvotāju skaitu, kura pieaugums rietumu zemēs ātri samazinās. No šejienes ceļas pārprodukcija, no šejienes — bezdarbs. Tas ceļas no maza iedzīvotāju skaita.» Liekas, šajos vārdos daļa patiesības, kaut arī te savi pārspilējumi. — Katrā ziņā, pasaulei laikam gan nebūtu gājusi secen lielā ekonomiskā krīze, ja arī dzimstība un dabīgais pieaugums nebūtu mazinājies, jo krīzes bija arī pirms dzimstības samazināšanās. Bet nekādā gadījumā bezdarbs nav novēršams ar dzimstības tālāku samazināšanu. Taisni otrādi, dzimstībai mazinoties rodas izredzes uz bezdarba problēmas saasināšanos, jo dzimstībai mazinoties zūd jauni patērētāju kadri.

Lai cik tas paradoksalī izliktos, bet ir taisnība, ka «drošākais līdzeklis relatīvā darba piedāvājuma pacelšanai ir — dzimstības samazināšanās, un drošākais līdzeklis relatīvā darba piedāvājuma samazināšanai ir dzimstības pacelšana.»²⁾

Tiešām, ja krīzes gados pie fabrikas vārtiem gaidīja 100 izsalkuši bezdarbnieki, bet darbā pieņēma vienīgi 20, tad pārējiem varēja rasties doma, ka viņi ir lieki. Arī paviršam novērotājam varēja rasties doma, ka darbu neatradušie ir lieki: ja viņu nebūtu, visiem būtu darbs un maize, visi būtu laimīgi. Tā dažkārt filozofēja ne tikai vienkārši strādnieki, bet arī gudri un mācīti ļaudis. Bet tikpat labi var konstatēt Latvijas pārākapdzīvotību, teiksim, braucot pārpildītā Jūrmalas vilcienā. Nebūtu tikdaudz cilvēku, tad varētu itin ērti braukt, kaut viens pats visā vagonā, vai mazākais katrs savā kupejā... Tikai šādā gadījumā ir piemirsts, ka bez šiem «daudzajiem» vispār nebūtu nekāda dzelzceļa.

Vulgari izsakoties, saimniecības īstais motors ir cilvēka vēders. Mums nerodas nekāda smagu sāpju sajūta vai dzīvības apdraudējums, ja atsakamies uz pāris gadiem, teiksim, no radio, zelta pulksteņa, divriteņa, marmora tintnīcas, solidas guļamistabas iekārtas vai citas pieciešamas lietas pirkšanas. Bet ir nepanesami kaut trīs dienas atturēties no ēšanas. Apģērbu, pajumti, arī to vajaga katram vēderam. Tā iznāk, ka vēderu skaits tautsaimniecībā ir noteicošais. Viens bērns caurmērā patērē apmēram 1/2 no pieauguša cilvēka patēriņa. Uz katriem 2 nedzimušiem viens pieaudzis paliek lieks,

¹⁾ H e r s c h. Population et chômage. Bureau International du Travail, Commission de chômage. Genève, 1931.

²⁾ E. Günther. Der Geburtenrückgang als Ursache der Arbeitslosigkeit? Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. 1931. Lpp. 940.

jo caurmērā katrs producents ražo apm. 2 individu eksistencei (ja pusē no sabiedrības ir produktīvo iedzīvotāju). Kad aug tauta, tad vairojas darba iespējas, jo aug patērētāju skaits.

Lielā dzimstības samazināšanās nav, kā to daudzi domā, mazinājusi saimnieciskās krīzes un bezdarba briesmas, bet gan tās vairojusi. Svarīga šeit arī jau aplūkotā ražošanas virzīšanās uz kapitāla intensīvām nozarēm. Bezbērņīgums atbrīvo arī lielu skaitu sieviešu darba roku, kas citādi būtu aizņemtas bērnu kopšanā. Viss tas kopā rada labvēlīgu augsni bezdarba attīstībai.

Algotie darbinieki ir tai pašā laikā gan arī patērētāji. Bet ne visa tauta sastāv no algas strādniekiem, turpretī patērētājs ir katrs. Dzimstības un iedzīvotāju skaita samazināšanās mazina vispirms patērētāju skaitu. Tā mazina iekšējā tirgus izplešanos, kam sekas ir bezdarba pastiprināšanās izredzes.

Uz pašu darba piedāvājumu dzimstības samazināšanai gan ilgāku laiku nav tiešas ietekmes, jo līdz 12—15 gadiem cilvēki ir tikai patērētāji. Bet patēriņu dzimstība ietekmē no dzimšanas brīža. Ražošana savukārt atrodas pastāvīgā patēriņa ietekmē.

Mēs tikko runājām, ka bezbērņīgums veicina bezdarbu. Kā lai izskaidro to apstākli, ka, piemēram, mūsu zemē sajūtams patlaban darba roku trūkums? Latvijas iedzīvotāju darba spēju indekss patlaban ir ļoti augsts, bērnu - patērētāju skaits mazs. Tā tad it kā nevajadzētu trūkt darba roku, bet rasties pat to pārpalikumam. Bet, kā jau aizrādīts, iedzīvotāju kustība nav vienīgais darba tirgus regulators.

Apdzīvotības problēma ir bagāta paradoksiem. No vienas puses iedzīvotāju skaita mazināšanās rada bezdarbu, no otras puses tie paši apstākļi rada darba roku trūkumu. Otrs lielākais paradokss apdzīvotības problēmā saistas ar dzimstības samazināšanās cēloņiem. Leišu prof. V. Čepinskiš¹⁾ izteicās: «cilvēki samazina savas ģimenes vai nu tāpēc, ka viņi bagāti, vai tāpēc, ka viņi mazturīgi.» Kā bagātība, tā nabadzība ir zemas dzimstības cēlonis.

Latviešu tauta, sevišķi pēc savas neatkarīgas valsts izcīnīšanas, straujā tempā cenšas panākt to saimnieciskās dzīves un labklājības līmeni, kādā eksistē Vakareiropas tautas. Lai to iegūtu, jāražo ļoti daudz un intensīvi. Tādēļ mūsu tauta ir viena no strādīgākām tautām pasaulē, tādēļ mūsu tautsaimniecībai trūkst darba roku. Viena parādība dažādās vidēs rada dažādas sekas. Pagaidām mūsu apstākļos nedarbojas dzimstības samazināšanās — bezdarba pieauguma likumība, jo citi momenti veicina vēl lielāku darba spēka pieprasījumu, kā to dod patlaban darba spēka ziņā spēcīgā vecuma uzbūve. Nav arī domājams, ka pie mums tik drīz attīstītos bezdarbs, ko būtu iespējams atvasināt no dzimstības samazināšanās. Liela nozīme šinī ziņā arī ārējā tirgus stāvoklim.

Ja mūsu tautsaimniecība arī turpmāk gribēs noturēties līdzsainējās intensitātes robežās, vai pat vēl kāpināt saimniecisko aktivitāti, tad darba spēka trūkums būs vēl jūtamāks, jo nākotnē sama-

¹⁾ V. Čepinskiš. Gyventoju problema. Žurn. Kultūra, 1935. g. Nr. 12. Kaunas.

zināšies darba spējīgo vecuma iedzīvotāju grupa. Samazināšies tā grupa, kas no ražošanas viedokļa sastāda dzīvo tautsaimniecības nesēju ķermeni. Šajā grupā ir sakopota tautas fiziskā un garīgā enerģija, kas reprezentē tautsaimniecisko iespēju kopumu. Šīs grupas lielumam un sastāvam, par cik darbs ir nozīmīgs, kā ražošanas faktors, ir izšķiroša nozīme tautsaimnieciskā ražošanā un darba tirgū.

Darba spēka trūkumu nespēj pilnā mērā novērst arī mašīnas. Bagarmašīna gan atvieto zemes strādnieku, bet rasējamais galds nevar atvietot inženieri...

Darba spēka trūkums rada nepietiekošu zemes bagātību izmantošanu. To, protams, nevar neredzēt bieži apdzīvoto kaumiņu zemju ļaudis. Rodas kārdinājums.

Darba spēka trūkums kāpina arī sieviešu nodarbinātību, sevišķi lauksaimniecībā, kas savukārt var nevēlami ietekmēt dzimstību.

Produktīvā tautas ķermeņa sarukums nav tikai tautsaimnieciska problēma vien, bet tā skar vislielākā mērā arī pašu tautu kā tādu.

Bezbērņīguma sekas dzimstības samazināšanās sākuma periodā ir: bezdarba problēmas saasināšanās, tālākā dzimstības samazināšanās gaitā — darba spēka trūkums, mazākais dažās nozarēs un atsevišķās valstīs, kas vispārējam tautsaimniecības sarukumam grib turēties pretī uz ārējā tirgus rēķina. Darba spēka trūkumu ietekmē arī veco cilvēku skaita ārkārtīgā pavairošanās, kas arī ir tikai patērētāji, pie tam caurmērā patērē vairāk kā bērni, rēķinot uz vienu personu.

4. Vecuma nasta.

Tautas bezbērņīgums veicina veco cilvēku svāra pieaugumu iedzīvotāju vecuma uzbūvē. Pieaug arī veco ļaužu svārs tautsaimniecībā. Šis svārs, diemžēl, velk saimnieciskā progresā ratu atpakaļ.

Cilvēki pāri par 60—65 gadiem, tautsaimnieciski aplūkojot, nav vairs ražotāji, bet vienīgi patērētāji. Pie tam katrs šāda vecuma iedzīvotājs caurmērā patērē vairāk kā bērns.

Latvijā uz katrām 100 15—64 g. veciem iedzīvotājiem iznāk šāds par 65 g. vecāko cilvēku skaits: 1881. g. — 8,1, 1897. g. — 9,8, 1925. g. — 11,0, 1930. g. — 12,4, 1935. g. — 13,9, 1940. g. — 15,1, 1945. g. — 15,9, 1950. g. — 16,4 (ja mirstība līdz 1950. g. tāda pati kā 1934.—1936. g.)¹⁾. Jau pēc gadiem 20—30 mēs vērosim, kāda vecā paaudze, bez bērnu mīlestības, daudzkreiz arī bez citiem tuviniekiem, sarūgtināta varēs atskatīties uz savu tukšo dzīvi. Strādīgai tautas daļai, tiem, kas cēlušies galvenokārt no daudz bērnu ģimenēm, vajadzēs nest upurus šiem vecajiem ļaudīm.

Veco cilvēku — patērētāju skaits aug. Ja vērtējam vecāko par 65 g. cilvēku patēriņa nozīmi ar 2 bērnu (0—14 g. v.) patērētāju vienībām, tad 1897. g. Latvijas iedzīvotāju skaits saturēja apm. 938.000 bērnu, un veco cilvēku patēriņa vienības (nerēķinot ražotspējīgo iedzīvotāju patēriņu). Pieņemot šo par bāzi = 100, patērētāju vienību skaits attīstas šādi: 1897. g. — 100, 1920. g. un 1925. g. — 86, 1930. g. — 91, 1935. g. — 101, 1940. g. — 104, 1950. g. — 101,

¹⁾ V. Salnītis. Nākotnes nodrošināšanas priekšnoteikums. Ekonomists, 1939. Nr. 8. Lpp. 381.

1960. g. — 99, 1970. g. — 108, 1980. g. — 110, 1990. g. un 2000. g. — 100. Tai pašā laikā iedzīvotāju skaits būs līdz 2000. g. samazinājies uz 1,5 miljoniem un arī iedzīvotāju darba spēju indekss krities. Veco cilvēku pieaugums uzvels nākošām paaudzēm aizvien lielākas to uzturēšanas nastas, kuras būs jānes mazākam darba spējīgo cilvēku skaitam gan ģimenēs, gan visā sabiedrībā.

Ja dzimstības samazināšanās sākuma gados var rasties neizvērtēta darba spēka pārpalikums, tad tālākā attīstībā ekonomiskās labklājības līmeņa noturēšanai var rasties vajadzība ķerties pie pastiprinātas sieviešu, bērnu, kā arī pašu veco cilvēku darba spēka izmantošanas, lai sabiedrība spētu panest vecuma nastu, neatsakoties no līdzšinējā vajadzību apmierināšanas līmeņa, par progresu nemaz nerunājot. Ar laiku attīstās stāvoklis, kad uz sabiedrības saražoto labumu izlietošanu kandidēs lielāks patērētāju skaits. Ja to kaut cik neizlīdzinās ražošanas tehnikas uzlabošana, katra iedzīvotāja personīgā daļa kļūs mazāka.

Bet arī tehnikas pielietošanas iespējas neaugs, ja samazināsies iedzīvotāju skaits un darba spējīgo kadri, ja mazināsies kapitālu uzkrāšanas iespējas. Vecuma nasta māks ir darba spējīgos ļaudis, ir pašus vecos cilvēkus, kas nebūs atstājuši sev pietiekamu apģārdnieku skaitu. Paaudze, kas maz ieguldījusi dzīvā kapitālā, arī vecuma dienās saņems maz atpakaļ.

Vecuma nastas apgrūtināta, mūsu nākošā paaudze vēl vairāk ierobežos savu bērnu skaitu, jo mazāku daļu savu ienākumu varēs atlicināt jaunai dzīvībai. — It sevišķi no vecuma nastas cieš dažādās sociālās palīdzības iestādes, slimo kases, invaliditātes un vecuma apdrošināšanas iestādes, pensiju kases. Slimības un vecums stāv ciešā sakarā. Katram vecumam ir savas specifiskas kaites. Pieaugot vecumam, pieņemas saslimstība, vairojas gan slimību gadījumi, gan arī lielāks ir to ilgums. Tādēļ sakarā ar tautas novecošanos jāreķinās ar slimību biežuma pieaugumu. Slimo apdrošināšanas izdevumi pavairošies. Arī sabiedriskās aizgādības izdevumi pieaugs. Tāpat pensiju kasēm jāreķinās ar izdevumu pieaugumu. — Turpretim ienākumi sociālās budžetos būs mazāki, jo darba spējīgo skaits mazināsies.

Sakarā ar to nebūt neradīsies krāšanas iespēja, kāda cerība ceļas no dzimstības samazināšanās. To iznīcina veco, neproduktīvo iedzīvotāju uzturēšanas izdevumi. Daudz šeit nelīdzēs arī veco cilvēku darba spēju pacelšana, produktīvā mūža pagarināšana.

Vienīgā iespēja novērst tautas vecuma nastu ir — vairot nākotnes produktīvo cilvēku skaitu ar spēcīgu dzimstību tagadnē. Tautas vecuma nastu atvieglināt spēj vienīgi daudz bērnu ģimenes.

5. Daudz bērnu ģimeņu tautsaimniecība.

Tautai, kas bagāta bērniem, ir plaša patērētāju bāze, tādu patērētāju, kas patērē nevis tikai lai dzīvotu, bet arī lai tagad vai vēlāk ražotu. Bērniem bagātā tautā ir lielas vajadzības, kas grib būt apmierinātas. Ja vien daba nerada nepārvaramus šķēršļus, daudz bērniņas tautas saimniecība atrod līdzekļus tautas lielo vajadzību apmierināšanai.

Par iedzīvotāju pieauguma nozīmi tautas saimniecībā jau runājām sakarā ar iedzīvotāju skaita optimu. Taisni tā ir lielākā spēcīga iedzīvotāju pieauguma svētība, ka tas pamudina cilvēkus kāpināt visus savus spēkus. Šeit ir varenākais progresa dzenulis, tiklab materialās, kā arī garīgās kulturas laukā.

Iedzīvotāju skaita pieaugums ir pirmatnējais dzinējs spēks tautu dzīvē. Tas ir svarīgākais cilvēces saimnieciskās, socialās, politiskās un kulturalās attīstības dzenulis.

Bet tautas augšana nav tikvien kā cēlonis. Tā ir arī sekas. Visvairāk tā ir sava laika socialās un saimnieciskās dzīves sekas. Bez bērņīgas tautas saimniecība, ar visām savām ēnas pusēm, jau pati par sevi nav tā vide, kur var rasties tālāks tautas pieaugums bez ievērojamām saimnieciskām pārgrozībām. Akmens, kas sācis velties no kalna, neapstāsies, ja tam neliks šķēršļus.

Iedzīvotāju pieaugums ir saimniecības dzinējs faktors. Vienmēr ir bijis un būs: vajadzība ir darba māte. Vairāk bērnu, vairāk vajadzību, vairāk darba, — tāds ir bijis un būs saimnieciskā progresa ceļš.

«Pie noteiktiem saimnieciskiem priekšnoteikumiem līdz ar iedzīvotāju skaita pieņemšanos aug arī tiklab atsevišķa īpatņa, kā arī visas kopības produktīvais spēks. Bet šāds gadījums ir tikai tur, kur skaitā augoša tauta spēj stāties pretim zemes ražīguma kritošā pieauguma likumam un pastiprinātā kārtā ievadīt savus spēkus tajās ražošanas nozarēs, kur palielināti kapitāla un darba ielikumi dod paugstinātu ienesu.»¹⁾ Kā jau redzējām, līdz optimam ražošanas un iedzīvotāju skaita samēros visās vietās, un it sevišķi pie mums, vēl liela distance. Katrs cilvēks, kas nāk no jauna tautas kopībā, nozīmē tautsaimniecības produkcijas un tautas labklājības celšanos.

Daudzbērņīgas tautas saimniecībā ir novērti visi tie apstākļi, kas traucē bezbērņīgas tautas saimniecību. Samērs starp ražotāju un patērētāju skaitu ir normals, vecuma nastu plašā jaunatnes un spēka gados esošo bāzes un notur bez lielām grūtībām. Arī kopības socialās nastas nav lielas, jo daudzbērņu ģimeņu vecāku vecumdienas nodrošina to daudzie produktīvie pēcnācēji. Saražotos labumus lielā mērā izlieto tautsaimnieciski vērtīgajam bērņu patēriņam.

Daudzbērņu ģimenes, kas pārsniedz socialā optima robežas, nav uzlūkojamas kā pozitīvs faktors. Bet nenoliedzama ir lielu ģimeņu nozīme tautas un ģimenes produktīvo spēku kāpināšanā. Daudz bērņu mudina vecākus izlietot visas savas spējas ģimenes eksistences nodrošināšanai un labklājības radīšanai. Daudzbērņu ģimeņu tēviem ir dabīgs pamudinājums būt sevišķi strādīgiem un labiem darbiniekiem. Arī daudzbērņu ģimeņu bērņi mācas agrāk strādāt vai nu mājās, vai arī ārpus mājas. Bez tam veselīgās daudzbērņu ģimenēs parasti ir liels eksistences nodrošinājums gan vecākiem, gan bērņiem.

¹⁾ P. Mombert. Bevölkerungproblem und Bevölkerungstheorie im Lichte des Weltkrieges. Festgabe für Lujo Brentano. Die Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege. II. Bd. München - Leipzig, 1925. Lpp. 420.

Vācu statistiķis un tautsaimnieks Fridrihs Zah'n's apzīmē daudz bērnu ģimenes par vērtīgāko tautas daļu, tieši par strādīgāko tautas daļu, jo līdz ar bērnu skaitu aug strādīgums, darba dzenulis.

Daudzbērņīgas tautas saimniecībā ir visi materiālā un garīgā progresa priekšnoteikumi. Bez daudz bērnu ģimenēm cilvēce vēl tagad dzīvotu mūža mežos, un latviešu tauta mitinātos pāļu būvēs... Tikai daudz bērņīgā tautā, augošā tautā parādas visas nācijas spējas un dotības kulturā, tikumos, darbā un labklājībā. Neviena tauta bez spēcīga pieauguma, bez daudz bērnu ģimenēm nav ieguvusi paliekošu nozīmi kulturā un vēsturē. Spēcīgas, augošas tautas mēs redzam kā cilvēces dzīves un saimniecības vadītājas, kamēr knapi veģetējošas ciltis, vai arī tautas, kas panīkst zem dzimstības samazināšanās sloga, ir tikai labumu nodzīvotājas. Tās parazitē no augošās cilvēces ziediem.

Augošā dzīvība izplēš pārtikas telpu. Augošā dzīvība pārvar visus šķēršļus. Šai cīņā un pārvarēšanā aug tautas veselīgie spēki un apdāvinātība. Šai cīņā un pārvarēšanā daudz bērnu ģimeņu tautas top vadītājas un līdzšim arī — valdītājas.

Prasība pēc daudz bērnu ģimenēm nenozīmē tikai cenšanos pēc tautas dzīvā spēka. No bērnu svētības atkarājas tautsaimniecības attīstība, atkarājas, vai ražošanai rasies pietiekoši daudz spēcīgu roku un noņemt spējīgu patērētāju.

Daudz bērnu ģimenēm svētītas tautas saimniecībā ir visi uzplaukuma priekšnoteikumi. Daudz bērnu ģimeņu tautai ir pats svarīgākais tautsaimniecības faktors — cilvēki, tautas dzīvais kapitāls. Tikai tā saimniecība uzzeļ, kur netrūkst kapitāla. Tikai tā tautsaimniecība spēj uzzelt, kur netrūkst dzīvā kapitāla.

6. Tautas dzīvais kapitāls.

No visiem kapitāliem, kādi vien ir pasaulē, pats vērtīgākais un svarīgākais kapitāls ir cilvēki. Cilvēka dzīvība ir labums. Tā ir ļoti vērtīgs labums arī tīri tautsaimnieciskā uztverē. Tāpat kā citu labumu vairošana nav noteikta tikai ar ražošanu, bet arī ar to saglabāšanu, arī labuma «cilvēki» vairošana ir atkarīga no produkcijas un saglabāšanas.

Cilvēki ir tautas dzīvais labums, tautsaimniecības dzīvais kapitāls. Ir parasta lieta, ka kapitāls nes augļus. Īstais augļu nesējs, tautas dzīvais kapitāls šaurākā nozīmē, ir ražotāji, darba spējīgie cilvēki. Bērni nozīmē izmaksas, kapitāla ieguldījumus, kas tikai vēlākajos mūža gados nesīs augļus. Vecie cilvēki prasa arī izmaksas, kas vairs nenāks atpakaļ, nenesīs augļus, bet kuru vērtība jāuzlūko par segtu ar cilvēka spēka gados radītām vērtībām.

Nevar vienmēr apgalvot, ka «bērni ir tautas augstākais labums: jo vairāk, jo labāk.»¹⁾ Ja ieguldījumi iet bojā, pirms vēl tie sāk nest augļus, atmaksāties, tad no šādiem ieguldījumiem neceļas nekāds labums. Iekāms nebija attīstījusies modernā dzīvības saimniecība, kas

¹⁾ P. Danzer. Geburtenkrieg. Berlin, 1936. Lpp. 31.

prasa ne tikai radīt, bet arī saglabāt dzīvību; iekams pusnaivais vairošanās tips lielo dzimstību pa daļai iznīcināja ar milzīgo bērnu un zīdaiņu mirstību, nevarēja runāt par tautas dzīvā kapitāla ekonomiju. Tikai racionalajā vairošanās tipā, kad radīto dzīvību cenšas arī saglabāt, lielāka dzimstība nozīmē lielāku tautas bagātības — dzīvā kapitāla — pieaugumu.

Bez šaubām, merkantilistu tik karsti aizstāvētai un tagadnes iedzīvotāju politikā atdzimušai tezei par to, ka patiesā valsts bagātība ir cilvēki, šai tezei nozīme ir tik tālu, cik daudz ir pie rokas pārējie ražotāji spēki, ciktālu nav pārsniegts apdzīvotības optims. Mūsu laikmetā, kad radītās dzīvības it sevišķi rūpīgi cenšas saglabāt, kad cilvēkiem tapt par tautas bagātību nestājas ceļā iedzīvotāju skaita optima vilktās robežas, patiešām, — bērni ir tautas bagātība. Bērnos ieguldītajam kapitālam ir lielas izredzes tapt par augļus nesēju kapitālu. Katrs zēns un katra meitene iemieso dzīvo kapitālu, ko vecāki tajā uzkrājuši, kas pēc zināma laika nesīs augļus pašam bērnam, viņa vecākiem un visai sabiedrībai. Katrs bērns nes cerību, ka veidosies viens produktīvs cilvēks, kas ne tikai atdos viņā ieguldītās vērtības, bet arī vairo no jauna tautas materiālo mantu krājumus un arī dzīvo kapitālu.

Tautas dzīvā spēka labums un lielums, viņa kvantitatīvais lielums un kvalitāte nosaka tautsaimniecības veidu un intensitāti. Lietišķajam kapitālam jākalpo vienīgi dzīvajam spēkam, lai veicinātu tā attīstību. Tikai tautas dzīvais spēks iemieso tautas nākotni un bagātību. Materiālo mantu krājumiem pašiem par sevi nav nekādas nozīmes. Bagātībai tuksnesī nav nekādas nozīmes, ja izslāpušais ceļinieks par to nevar iegūt malku ūdens. Milzīgiem materiālo mantu krājumiem nav vērtības, ja tie nekalpo cilvēkiem, cilvēku labklājībai.

80—90% no tautas ienākuma ir uzlūkojams kā darba ienākums. Tautsaimniecības ienesa rodas no cilvēku darba. Tādēļ ir pilnīgs pamats arī tīri saimnieciskā izpratnē runāt par tautas dzīvo kapitālu. «Kapitāla veidošana ir tā tad, patiesā tautsaimnieciskā izpratnē, faktiski nekas cits, kā tautas darba spēka veidošana un uzturēšana.»¹⁾

Daudzbērnu ģimenes ir īstās tautsaimniecības kapitāla veidotājas. Viņās dzemdē un uzaudzina jaunu tautas maiņu. Viņu vecāku ražotās vērtības tiek lietderīgi ieguldītas jauna kapitāla veidošanai.

Tautsaimnieciski ir liela atšķirība, vai īpatnis savu ienākumu patērē vienīgi priekš sevis, vai arī uztur daudzbērnu ģimeni. Pirmā gadījumā ienākuma izlietošanā kalpo vienīgi paša darba spēka uzturēšanai, dažreiz pat tā nopostīšanai. Jauna darba spēka, jauna dzīvā kapitāla veidošana nenotiek. Otrā gadījumā, kad uztur daudzbērnu ģimeni, veidojas jauns dzīvais kapitāls. Šeit tautsaimniecības kopieģuvuma daļa tiek patērēta tautas nākotnes labā, jo te gādā par rītdienas tautsaimniecības darba spēka maiņu.

¹⁾ Fr. Zahn. Das Bevölkerungsproblem und volkswirtschaftliche Kapitalbildung. Allg. Stat. Archiv. Jena, 1935/36. Lpp. 132.

Tautas dzīvā kapitāla vērtību var pat novērtēt naudā. Varam pat aprēķināt, cik tautai vērtā katra jauna dzīvība. Šādai vērtējošai kalkulācijai nav lielas praktiskas nozīmes.

Atkarībā no metodes, pēc kādas mēs vērtētu tautas dzīvā kapitāla vērtību, spriedumi par daudz bērnu ģimeņu pakalpojumiem dzīvā kapitāla veidošanā var būt nedaudz atšķirīgi. Ja vērtētu dzīvo kapitālu pēc cilvēkos ielikto izmaksu augstuma, tad varētu spriest, ka daudz bērnu ģimenes nevarētu tautas dzīvo kapitālu proporcionāli bērnu skaitam tajās. Jo daudz bērnu ģimenes, bez šaubām, nevar izdot un neizdod tik lielas summas bērnu audzināšanai uz katru bērnu, kā mazģimenes ar līdzīgiem ienākumiem. Bet ne vienmēr dārgākās lietas ir labākās un derīgākās. Biežāk gan otrādi. — Ja vērtējam tautas dzīvo kapitālu pēc tā rentabilitātes, ko visvienkāršāk varētu izdarīt kapitalizējot to tautsaimniecības ienesas daļu, kura nav radusies kā nedzīvā kapitāla peļņa, tad, dažu blakus apstākļu apsvērumi liek domāt, ka daudz bērnu ģimeņu dotie cilvēki ir caurmērā pat vērtīgāki par mazģimenes radītajiem (skat. nodaļu par daudz bērnu ģimeņu pedagoģisko nozīmi).

Katrā ziņā, daudz bērnu ģimeņu nozīme tautas dzīvā kapitāla veidošanā ir neatsverama. Katram bērnam ir sava potenciāla vērtība, tas reprezentē noteiktu cerību uz zināmu skaitu produktīvu gadu nodzīvošanu.

Rēķinot uz katru bērnu caurmērā 30 produktīvus mūža gadus, redzam, ka piec bērnu ģimene ienes tautas kopībā vērtību, kas līdzinās 150 darba gadiem, kamēr div bērnu ģimene tikai dod 60 darba gadus. Bez bērniem neatstāj nekādu kapitālu. Tie ir īsti tautas dzīvā spēka izšķērdētāji. Nav ne mazākā iemesla runāt par «netaisnību», ja valsts pilnā mērā atvilktu no bērniem nedevēju ienākumiem to daļu, ko viņi spēj, bet neizlieto tautas dzīvā kapitāla veidošanai. To pēc taisnības vajadzētu sadalīt veselīgiem dzīvā kapitāla producentiem.

Ar uzlabotu dzīvības saimniecību sagaidāmo produktīvo gadu skaits palielinās. Katra vesīga daudz bērnu ģimene reprezentē proporcionāli savam bērnu skaitam lielāku tautas dzīvā kapitāla potenciālo vērtību, nekā mazās ģimenes.

Bez daudz bērnu ģimenēm mazinās tautas dzīvā kapitāla vērtība. Saimniecība ar samazinātu kapitālu nav uzplaukstoša saimniecība. Tā ir brūkoša, regresējoša saimniecība.

«Mūsu laikmeta nelaime ir tā, ka nauda ir uzvarējusi cilvēkus.»¹⁾ Tagadējā saimnieciskā iekārtā, tagadējā tautsaimniecībā valda nauda, valda nedzīvais kapitāls. Materialie labumi ir tapuši dzīves jēga un mērķis. Tas, varbūt, pats par sevi nav ļauni, bet ir gan ļauni, ka tautas saimniecībā zudis līdzsvars starp lietiskā un dzīvā kapitāla saimniecību. Daudziem nauda ir svarīgāka kā bērni. Arī daudziem politiķiem vēl aizvien tautas lietiskā kapitāla vairošana šķiet galvenais valsts uzdevums. — Tagad cilvēki piemērojas saimniecībai. Un saimniecība nu reiz ir tā nostādīta, ka daudz bērniem aizvien paliek ekonomiski un sociāli zemāku ļaužu kasta, iepretim saviem bezbēr-

¹⁾ P. Kriche. Familie und Sippe im Entwicklungsgang der Menschheit. Dresden, 1923. Lpp. 30.

nīgājiem vai arī mazģimeņu audzinātājiem kaimiņiem. Vajadzētu, lai saimniecība piemērojas cilvēkiem, kalpo cilvēkiem, bet nevis otrādi. Vajadzīga izlīdzināšana starp dzīvā un nedzīvā kapitāla saimniecību. Vajadzīga gluži vienkārši izlīdzināšana daudzbērnīgos un bezbērnīgos ienākumos, lai tautas ražotās vērtības iet jaunu cilvēku ražošanā, jauna kapitāla sastādīšanā, nevis neracionalajam bezbērnīgo patēriņam. Tikai tā tauta iespēs arī turpmāk saimnieciski un sociāli progresēt, augt savā skaitā, kura ierobežos neracionālo patēriņu līdz minimam, kura iekārtos savu dzīvi tā, lai tautas ienākums taisnīgi sadalītos tiem, kas to izlieto dzīvā, visvērtīgākā kapitāla veidošanā.

Doma par daudzbērnu ģimeņu pozitīvo nozīmi tautas un valsts dzīvē mums nostiprinās vēl vairāk, kad vērojam bezbērnīguma un mazģimeņu sistēmas sekas pie pašas tautas, tās nacionāli - politiskā dzīvē, kaut cik spēcīgi attīstītā tautsaimniecībā nedzimušo vietās nepaliek tukšas. Nekad virs zemes nerodas bezgaisa telpa. Nekad nevar palikt iedzīvotāju tukša zeme, it sevišķi, ja tās apkārtnē necieš no iedzīvotāju trūkuma, it sevišķi, ja tā atrodas tādās tautu krustcelēs, kā mūsu dzimtene. Ja arī nesabruktu mūsu tautsaimniecība, tad tā tomēr draud pārvērsties par citas tautas vai citu tautu, ne latviešu saimniecību.

VI. Bez daudzbērnu ģimenēm — nacionāla bojā eja.

Tauta un zeme, tauta un tās telpa, tie ir dabiskie komponenti nevien nācijas saimniecisko spēku, bet arī politisko spēku laukā. No to izveidojuma, no to savstarpējās attiecības atkarājas nācijas spēks un nākotne. Šie faktori būtiski nosaka arī nāciju savstarpējo spēku samērus.

Jau bezbērnu tautas saimnieciskās nākotnes skatījums rāda, ka tautai bez daudzbērnu ģimenēm ir dragāts eksistences pamats — tautsaimniecība. Tauta bez daudzbērnu ģimenēm, kā to redzējam jau citā vietā, ar laiku samazinas tiktālu savā skaitā, ka jāuzskata par pilnīgi izmirušu. Bet iekams tauta nepietiekošas vairošanās rezultātā galīgi izmirst, tai draud briesmas zaudēt savu nacionālo pārstāvību kā politiskā, tā kulturalā dzīvē un citos valsts un tautas dzīves novados. Tauta var zaudēt arī svarīgāko savas kopdzīves veidojumu — nacionālo valsti.

Ja kāda tauta grib pastāvēt kā valsts uz zināmas teritorijas, tad viņai vispirms šī teritorija jāpiepilda ar saviem cilvēkiem. Tikai tad var izveidoties spēcīga nacionāla valsts. Tikai tad tautas teritorija nebūs viegla laupījuma objekts tuviem un tāliem iekārotājiem.

Tautas un valsts lielākais spēks ir cilvēki — iedzīvotāji. Katras tautas spēks atkarājas no tās daudzbērnu ģimeņu daudzuma un labuma.

1. Tautas un valsts stiprums — cilvēki.

Miesīgi un garīgi spēcīga tauta ir svarīgākais valsts elements. Tā ir valsts stāvokļa noteicēja, pastāvīgāka par katru citu bagātību, vērtīgāka par visiem lietišķiem labumiem. Valsts vareņība nedibinās zemes plašumā, bet gan viņas iedzīvotāju skaitā un labumā.

Nevar sacīt, ka tautas stiprums un nozīme ir vienīgi tās galvu skaitā. Bet nevarēsīm apstrīdēt, ka tautas lielums un dabīgā kustība līdz ar tautas spējām un īpašībām, kopā ar tautas dzīves telpas dabiskām dotībām, rada īsto pamatu tautas varai un nozīmei cilvēces lokā.

«Iedzīvotāju skaits ir viens no vissvarīgākiem sabiedriskās dzīves ietekmētājiem. No tā vispirms atkarājas sabiedrības iekšējās ekonomiskās - politiskās attiecības, viņas kultura. Jo vairāk iedzīvotāju, jo pilnīgāk iespējams izmantot dabas bagātības. Lielāks iedzīvotāju skaits garantē bagātāku un pilnīgāku materialo un intelektuālo sabiedrības dzīvi, dod iespēju attīstīties augstākai un bagātākai kulturai,» raksta leišu prof. Čepinskis.¹⁾

Iedzīvotāji ir valsts fiziskais, saimnieciskais un arī garīgais, kulturalais spēks un stiprums. Iedzīvotāju skaita samazināšanās, daudzbērnu ģimeņu trūkums, slimas un nespēcīgas tautas šūnas nedod spēcīgu tautu. Pašos pamatos, šūniņās, sarucis un slims tautas ķermenis nevar būt un palikt stipras valsts nesējs. Kopš pastāv valstis un kopš ir attīstījušās domas par valsts varas pamatiem un uzdevumiem, valsts telpas iedzīvotāju skaits un sastāvs ir bijis valsts varas līdzekļu un mērķu priekšmets, vēlāk arī zinātnisku pētījumu objekts. Iedzīvotāju lielā nozīme valsts varā un varenībā ir pazīta jau tālā senatnē. Valsts teritorijas izplešana valsts varai un neatkarībai top vērtīga vienīgi ar atbilstošu iedzīvotāju skaitu. Tikai iedzīvotāji ir tie, kas nosaka tautas un valsts īpatnējo svaru pasaules kulturalā un saimnieciskā, un jo sevišķi, arī politiskā dzīvē. Apdzīvotības jautājums ir tautas likteņa jautājums.

Bez spēcīgas vairošanās vispār nemaz nevar runāt par tautas brīvu likteni. Vārgās tautas, kas savu zemi neprot piepildīt, arvien ir nonākušas citu likteņlēmēju tautu kalpībā.

Bez spēcīgas vairošanās vispār nevar rasties tautas patstāvīga politiska kopība — valsts. «Valsts ir radusies no pirmās dabīgās dzīves kopības, ģimenes, paplašināšanas vispirms līdz nelielai kopībai, draudzei un tālāk līdz valstij», tā valsts rašanos izskaidro Aristotels. Bez daudzbērnu ģimenēm, bez spēcīgas vairošanās nebūtu iespējama tautu un valstu rašanās. Ja cilvēki dzīvo reti, izkaisīti pirmatnējos mūža mežos, tad nav progresa, nav iespējama cilvēku pacelšanās uz valstiskās sadzīves līmeņa. Valstu, kā sabiedriskās kopības veidojumu, tāpat kā visu progresīvo veidojumu radītājas ir — daudzbērnu ģimenes.

Tautas stiprums ceļas nē tikai no paša cilvēku skaita, bet vēl vairāk no to nemitīgā pieauguma. Tautas augšana mudina attīstīt visus garīgos un fiziskos spēkus telpas piemērošanai lielākam cilvēku skaitam. Tautas augšana trenē tautu, liek censties arvien pēc labākiem sasniegumiem, gluži kā sportists trenē savu ķermeni. Tauta, kas apstājusies augšanā, ar to vien jau zaudē lielu daļu sava spēka. Tāda tauta ir kā sportists, kas treniņa vietā liekas gultā...

Tagadējās, tautās saskaldītās cilvēces kopdzīves pazīme ir sacensība starp nacionalām grupām, arī rasēm. Tautu miermīlīgu sa-

¹⁾ V. Čepinskis. Gyventojų skaičius. Žurn. Kultūra. Nr. 9, 1935. Lpp. 499.

dzīvi traucē daži apstākļi, par kuriem šeit nerunāsim. Miermīlīgas sadzīves vietā, tautu savstarpējās attiecības dažreiz raksturojas pat ar mežonīgu bestialitāti, asins izliešanu valstu un tautu karos. Blakus tam tautu un pasaules varas spēlē risinas, bieži vien nemanīts, dzimstības karš.

Kari ar ieročiem nekad vēl nav teikuši pēdējo vārdu tautu likteņu izšķiršanā. Iepretim dzimstības karam, tiem ir mazāka vēsturiska nozīme.»¹⁾ Daudzbērnu ģimenes ir dzimstības kara spēcīgākais ierocis.

Tautas ar lielāku dzimstību, ar vairāk bērniem isā laikā pavairo savu skaitu, nostiprina savas pozīcijas. Ja divu vienādos apstākļos dzīvojošu un vienādi skaitliski stipru tautu bērnu skaits attiecas kā 3 pret 4, tad jau nākošā paaudzē tauta ar mazāko bērnu skaitu sastādīs tikai 43% no abu nāciju kopskaita, bet pēc 100 gadiem jeb 3 paaudzēm 7%.²⁾ Tā dzimstības karā auglīgākās nācijas pārspēj bērniem nabagās tautas.

Tauta sastāda arī valsts militaro spēku, kas ir izšķirējs īstos karos. «Pilnas bērnostabas tautas dzīvei un eksistences drošībai ir svarīgākas nekā pilnas kazarmas: ja bērnostabas paliek tukšas, tad arī kazarmas nestāvēs pilnas.»³⁾ Viena gada zemā dzimstība jau pēc 20 gadiem samazina iesaucamo rekrūšu skaitu. Valsts bruņoto aizstāvju rindas kļūst retākas. Tagadējā laikmetā tas nozīmē tikpat daudz kā atbrūņoties. Kā zināms, neviena atsevišķa valsts nevar atļauties atbrūņošanai, kad citi bruņojas. Tāpat neviena nācija, neviena rase nevar atļauties dzimstības nesamērīgu ierobežošanu, kad citi to nedara. Tautas, kam lielāka dzimstība, lielāks dabīgais pieaugums, arī karos spēj nostādīt lielākus karotāju pulkus.

Daudzbērnu ģimenes dod ne tikai valsts un tautas saimniecisko spēku, viņas sastāda arī valsts aizsardzības spēkus. Francijā, tipiskajā mazģimenes sistēmas zemē, no 1936. gada iesaukuma rekrūšiem 36,02% nāca no daudzbērnu ģimenēm ar 5 un vairāk bērniem, kamēr šādu ģimeņu bija tikai 8% no visām franču ģimenēm. Mazģimenes, kādu bija 72%, deva tikai 33,5% rekrūšu.⁴⁾ Daudzbērnu ģimenēm ir sevišķi svarīga nacionāli politiska nozīme. Viņas nes tautai upurus, viņas vārda pilnā nozīmē sargā nāciju. Tikai stipra tauta var spītēt dabas un vēstures asajām šķautnēm. Tikai stipra tauta var pastāvēt. Tautas dzīvais spēks kalpo ne tikai tautas pastāvēšanai, bet arī tās laimei un mieram. Pirmo valsts un tautas spēka pamatu veido liels daudzbērnu ģimeņu skaits, kas dod tautas stiprumu — cilvēkus.

Lai tauta būtu stipra, lai tauta nepaliktu zaudētāja dzimstības un ieroču karos, lai tauta nepaliktu zaudētāja saimniecības un kultūras sacensībās, tai nepieciešamas daudzbērnu ģimenes. D a u d z -

¹⁾ P. Danzer. Geburtenkrieg. Berlin, 1936. Lpp. 7.

²⁾ T. I. Judin. Evgenika. Moskva, 1925. Lpp. 190.

³⁾ Fr. Burgdörfer. Volks- und Wehrkraft. Krieg und Rasse. Berlin, 1936. Lpp. 14.

⁴⁾ P. Haury. Revue de l'Alliance Nationale contre la depopulation. Septembre, 1937.

bērnu ģimenes ražo tautas un valsts augstāko labumu — cilvēkus. Viņas dod tautām un valstīm stiprumu.

2. Briesmas palikt par latvisku minoritāti latviešu zemē.

Tauta, kuras skaits mazinas, zaudē savu politisko un saimniecisko stiprumu, zaudē savas kulturas mantas. Šādu tautu pamazām pārklāj citu, vitali spēcīgāko naciņu ļaužu plūdi. Tauta vēl kādu laiku var palikt par minoritāti pati savā kādreizējā zemē, līdz ir pilnīgi sakususi ar ienācējiem, pazudusi no dzīves un vēstures skatuves. Pirmās sliedes uz šādu iznākumu ir arī pie mums jau iebruktas. Tautību valstī, kāda zināmā mērā ir arī Latvija, viena nacija var izspiest otru no tās politiskām pozīcijām, ja vairošanās ir nacionāli ļoti diferencēta. Mūs gan neapdraud šāds liktenis, jo tagadējās Latvijas minoritātes ņezrāda visai lielu dabīgo pieaugumu. Bez tam, arī spēcīgāko mazākuma tautību vairošanās atslābst un nav vairs pietiekama pašu skaita uzturēšanai. Latviešu tautai draud briesmas palikt par minoritāti savā zemē no citas puses, no ieceļotāju plūdiem.

Katra valsts ir politisks ķermenis; tāpēc svarīgi, lai tā būtu tik bieži apdzīvota, cik atļauj tās teritorijas apmēri un dotības, kā arī pārējie apstākļi. Pie šiem pārējiem apstākļiem pieskaitama arī apkārtējo zemju apdzīvotība. Iedzīvotāju pārvietošanās parasti virzas no tiem apgabaliem, kur pārtikas telpa ir relatīvi, attiecībā pret iedzīvotāju skaitu, mazāka, uz tiem, kur tā ir lielāka.

«Kāda suga vai rase var pastāvēt tikai tad, ja tā atrodas līdzsvarā ar savu apkārtni (Umwelt), t. i. viņas apmetnes apgabalā mirušo skaitu atvieto vairošanās skaitļi.»¹⁾ Pretējā gadījumā to atvieto cita suga vai rase. Šāda likumība sastopama visā dzīvā dabā. Bet vienīgi cilvēki, kas to apzinas, var vairīties no tās sekām.

Mūsu pārtikas telpa ir samērā vājāk piepildīta nekā dažā labā Eiropas vai arī tuvā kaimiņu valstī. Ir aizvien vēl tautas, kas vairojas diezgan spēcīgi. Tām vienmēr ir tieksmes iet pāri savas valsts robežām. Gribot negribot, mēs jau paši tām veram durvis uz savu zemi, jo dzimstības samazināšanās sekas jau tagad ir darba spēka trūkums. Ja nav iespējams segt darba spēku pieprasījumu ar savas tautas rezervēm, jāmeklē dzīvais darba spēks ārpus valsts robežām. Nevaru piekrist tam, ka mums jau tagad absolūti nepieciešams ārzemju darba spēks. Meklējot pašu rezerves, bez tā varētu arī iztikt. Bet nākotnē, lai noturētu tautsaimniecības limeni, var rasties stāvoklis, kad nekādas pašu rezerves nelīdz.

Ieceļojot lielā skaitā ārzemniekiem, ar laiku pavisam pārgrozīsies Latvijas iedzīvotāju sastāvs. Var notikt tas pats, kas notika Romā pirms tās vāras sabrukuma, kad leģionus un darba spēku sastādīja svešu tautu ļaudis. Drīz tie tapā arī īstie zemes kungi un noticēji. Ja jau tagad Latvijas lauki pa daļai ir pārlatgaliskojušies, tad nākotnē var notikt daudz ļaunākas lietas. Mūsu zeme var pār-

¹⁾ A. Kahn. Erbkunde. Leipzig, 1935. Lpp. 94.

poļoties vai pārplūst ar citas nācijas piederīgiem. Latviešu tautas nozīme un sūtība šai zemē var samazināties un pazust, ja nebūs pietiekami latviešu daudz bērnu ģimeņu.

3. Sirmgalvju tautas nespēcība.

Tauta bez daudz bērnu ģimenēm noveco, paliek par sirmgalvju tautu. Veci cilvēki ir nespēcīgi, un šāda tauta ir nespēcīga. Tautas novecošanās process ietekmē visas tautas dzīves nozares. Vecāko cilvēku dzīves pieredze, apdomība un piesardzība, tās, protams, ir ļoti svarīgas un tautas kopībai neatņemamas mantas. Kad šīs dāvanas un tikumi tautā ir pārāk spēcīgi pārstāvēti, kad veco dzīves stāja — sakarā ar viņu skaitlisko pārsvaru — tautā top noteicēja, kad ar jaunatnes pieauguma trūkumu tautā zūd jauneklīgā drosme un dziņa darboties, jauneklīgā elastība un jaunības spars, vai arī viss tas ir pamiris un aizēnots no skaitliski par daudz pārstāvētās veco apdomības, tad tauta viegli var zaudēt veselīgas augšupejās dziņu... Šīs briesmas izplatās pa visu sabiedrības dzīvi. Tautas novecošanās no vienas puses, jaunatnes pieauguma trūkums no otras puses, progresējošs veco cilvēku skaita pieaugums, šī parādība ietekmē ne tikai saimniecisko, bet arī sociālo, garīgo, politisko, kulturalo, ar vārdu sakot, visu tautas dzīvi. Šīs ietekmes nav iespējams skaitliski vērtēt, tās varam tikai apjaust, zinot veco un jauno cilvēku spējas, kā arī īpašības, raksturu, kas vieniem vai otriem pārsvarā esot, noteic visas sabiedrības seju.

Katrā sabiedrībā vecie un jaunie stāv iepretim. Vecie, kam ir svarīgākas vietas, īpašumi, piedzīvojumi, tie parasti cenšas sabiedrību pārvaldīt lietiski, konservatīvi. Jaunatne, kuras lielākais īpašums ir idealistiskais spars, svaiga aktivitātes griba un optimistiskas cerības, tā laužas uz priekšu. Viņa grib savus jaunus sapņus pārvērst gaišā ikdienā, viņa grib iegūt stāvokli un noteikšanu, kāda ir vecākajiem cilvēkiem. Sabiedrības pastāvība, gaume, vienmērīga pārveidošanās ir veco autoritātes noteikta. Svaigs spēks un progress — tā ir jaunatnes daļa.

Protams, daudz kas atkarājas arī no tautas temperamenta, no tām rakstura pamatīpašībām, kas ir tiklab veco, kā jaunāko sabiedrības locekļu garīgās būtnes konstrukcijas neatņemamas sastāvdaļas. Visumā tomēr ikvienas tautas novecošanās pārveido tautas raksturu un spēku. Tauta bez jaunatnes ir tauta bez dzīves spara, bez kaislībām un drosmes, bez spējām pacelties pāri šodienas un ikdienas šaurajam lokam nākotnes sapņu un daudzreiz arī — realitātes plašumā. Tauta bez jaunatnes ir progresa nespējīga. Tā nespēj sevi sargāt no citu pārspēka un uzmāšanās.

It sevišķi nozīme jaunībai tautu sacensībā. Ir tiesa, ka jaunatne viegli padodas dažādām ietekmēm, bet tāpat ir pareizi, ka jaunatne neļaujas uzvarēties. Sirmgalvji daudzreiz ir rezignēti, viņus daudz vairs neinteresē nacionālās dzīves problēmas. Viņu personīgā dzīve ir tuvu galam. Viņu interese par nācijas, kopības dzīvi arī nesniedzas vairs neko tālu pāri savas nodzīvotās dzīves gala punktam.

Jaunatnei visa dzīve ir priekšā. Jaunatnei ir vislielākā interese pie valsts un tautas dzīves tagadnē, jo no tās ritēšanas atkarīga visas tautas nākotne, atkarīga pašas jaunatnes nākotne. Jaunatne bija tā, kas izcīnīja Latvijas Republiku. Jaunatne bija tā, kas nesa savu dzīvību upurus uz tautas brīvības ziedokļa. Vecie bija visu frontu aizmugurēs. Un viņu darbs bija tur, lielā mērā, nevis cīņa, bet kompromisu meklēšana, frontinieku «neprātību» noraidīšana ar savu prātīgumu. Pietiek atcerēties cīņas mūsu sabiedriskā dzīvē pag. gadu simteņa beigās, kur stāvēja viens otram pretī ne tikai idejās, bet arī gados jaunie pret gados veciem, pietiek atcerēties dažu veco latviešu sabiedrības darbinieku nodevību un zemisko padevību vācu okupācijas varas laikā, lai brīdinātu no vecuma garīgā nespēka. — Latviju izcīnīja nevien jaunatne. To izcīnīja vai visa tauta. Bet tas bija jaunatnes gars, kas aizgrāba visu naciju. Bez šī gara, bez jaunatnes mēs nezin vai kad būtu pacēlušies no vēstures tumsas dzilēm. Bez šī gara, bez jaunatnes, mēs atkal drīz varam tur nogrimt.

Mums vajaga jaunatnes, kuras devējas ir daudz bērnu ģimenes, lai celtu tautas dzīvi visās nozarēs. Vajaga jaunatnes, lai stiprinātu mūsu nacionāli - bioloģiskās pozīcijas pret citu tautu spiedienu. Mums vajaga jaunatnes, kas pilda visu tautu ar jaunatnes garu. Latviešiem vajaga jaunatnes, lai neizplēnētu cīnītāju gars, lai tautas drosme būtu pietiekoša sargāt tautu no visām briesmām, kas draud ar nacionālu bojā eju.

4. Lielo un mazo tautu nacionālbioģiskās pozīcijas.

Mēs esam maza tauta, ja arī nepavisam maza starp mazajām. Tikai nepilna tūkstošā daļa cilvēces runā latviski. Mūsu 2 miljoni nav daudz, salīdzinot ar citu, lielo tautu desmitu un simtu miljoniem. Tomēr tas ir pietiekoši, lai varētu augt un attīstīties mūsu nacionālā kultūra, pastāvēt un veidoties savdabīga nacionāla dzīve.

Ir vienmēr novērota parādība, ka lieli kuģi ar savu svaru pievelk mazas laiviņas. Mazajām tautām draudz šādu laiviņu liktenis, ja viņas neprot uzturēt kaut savu nelielo skaitu, neprot uzturēt spēcīgu motoru, jaunatni, kas spēj atturēt no padošanās lielo spēkam.

Mazajām tautām ir jāaug lielākām, lai viņas spētu turēties pretī lielo svaram un spiedienam. Bez kara pieteikumiem un bez pamiera un miera ligumiem, bez apstājas, ikbrīdi norisinas dzimstības kari starp cilvēces tautām. Auglīgu un pašreizējīgu sievu un vīru daļa ir noturēt šajā karā tautas pozīcijas. Mazo tautu cīņa, kā katrā karā, tā arī dzimstības karā, ir grūtāka, viņu stāvoklis neizdevīgāks. Kamēr desmitu miljonu tautas var kādu laiku pat atļauties iedzīvotāju zudumus, palikdamas tomēr vēl par spēcīgu, kaut arī mazāk spēcīgu un patstāvīgu naciju, mazajām tautām katrs cilvēks ir neatsverami dārgs. Miljonaram nav nekas izsviest dažu desmit tūkstošus latu, jo viņš tos viegli var atpelnīt, bet dienas strādniekam katrs santims ir dārgs, jo tas nepieciešams eksistencei. Mazajām tautām katrs bērns, katra jauna daudz bērnu ģimene ir neatsverama bagātība tau-

tas nacionalās dzīves uzturēšanai. Sevišķi šajā laikmetā, kad visu tautu un rasu vienlīdzības vietā dažas lielās nacijas, cenšamās pēc pasaules varas, it sevišķi apdraud mazo tautu eksistenci.

Kādas būs tagadējās zemās dzimstības politiskās sekas lielo tautu sadzīvē, to var vērtēt tikai, ja ņem vērā garāku laika sprīdi. Zema dzimstība vienā zemē un augstāka otrā, ja šādi apstākļi pieturas nelielu laika sprīdi, nevar radīt nopietnākas politisko spēku pārgrozības. Lielu un mazu tautu attiecības arī šinī ziņā jūtīgākas. Mazas tautas saimniecībai grūtāk iekšēji izlidzināt zemās dzimstības sekas. Mazas tautas nacionalās dzīves tīrskanību skar jau neliels svešu elementu ieplūdums.

Maza valsts, kuras iedzīvotāju skaits ir neliels un pie tam vēl aizvien samazinas, var viegli tapt par lielu tautu iekārošanas upuri.

Latviešu tautas un valsts atrašanās vairāku spēcīgu tautu krustceļos jau pati par sevi nozīmē pastāvīgu nacionalās patstāvības apdraudējumu. To vēl pastiprina mūsu ģimeņu nepietiekošā auglība, neapmierinošā tautas vairošanās.

Mazo tautu vairošanās, mazo tautu nostādne daudz bērnu ģimeņu nozīmes atzīšanā ir defensiva, savu kulturu un savu patstāvīgo dzīvi sargājoša. Mums ir svešas katras domas par varmācīgu citu apspiešanu un valdīšanu. Mēs tikai gribam būt brīvi latvieši latviešu zemē un valstī. Citu tieksmes liegt mums šo cilvēces taisnības piepildījumu mūs tikai it sevišķi pamudina stiprināt savas pozīcijas, censties pēc daudz bērnu ģimenēm bagātas tautas. Tikai tā mūsu mazā nacija varēs turēties pretī lielo svaram, varēs pastāvēt paaudzū paaudzēs.

5. Daudzbērņīgie — valsts labākie pilsoņi.

Tauta ir gan «vairāk kā pie tās piederošo individu sumā, tā ir dzīvs organisms par sevi ar saviem īpatiem garīgiem un kultūraliem labumiem... ar savu īpatu dvēseli, kas ir nebeidzama spēka avots katram atsevišķam tautas loceklim.»¹⁾ Bet katra viena tautas locekļa rakstura īpašības ietekmē tautas sejas vaibstus. Tam, kā domā, ko jūt, kā nostājas attiecībās pret visu tautas kolektīvu atsevišķi īpatņi, ir liela nozīme visā tautas nacionalā dzīvē.

Jau redzējām, ka daudz bērnu ģimenes producē nacijai kvalitatīvi vērtīgus bērnus. Arī daudz bērnu ģimeņu vecāki paši ir tautai un valstij izcili vērtīgi locekļi. Tas izriet no daudz bērnu ģimenes īpatnējās ietekmes tās uzturētāju psihē, kā arī no daudz bērnu ģimeņu vecākos iedzimtām vai ieaudzinātām izcilām īpašībām, par kuru esamību dažreiz jau liecina pats daudz bērnu ģimenes nodibināšanas fakts (ja daudz bērnu ģimene nav vienīgi naivā tipa produkts).

¹⁾ J. Müller. Allgemeine psychische Grundlagen des Geburtenrückgang und Möglichkeiten seiner Bekämpfung. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. 134. Bd. Jena, 1931. Lpp. 62.

Daudzbērnīgo saistība ar visas tautas kopliktēni ir daudz ciešāka un intimāka kā bezbērnīgo. Daudzbērnu ģimeņu vecāku mīlestība un cerības ir cieši savitas ar visas nācijas nākotni, jo tajā ir arī viņu bērnu nākotne. Tie, kam ir bērni, ne reti jautā, vai mūsu tauta nākotnē varēs tā dzīvot, ka viņu bērniem labi klātos. Ko vajaga darīt, lai nodrošinātu patiesi tautas labklājību nākotnē? Bezbērnīgiem nav lielas intereses par tautas nākotni. No viņu mutes var dzirdēt: «Manam mūžam pietiks, savu dzīvīti es nodzīvošu. Kas pēc manis, tā nav mana daļa.» Daudzbērnīgiem parasti tādas domas ir svešākas. Viņu gatavība nest personīgus un materiālus upurus kopības labā ir lielāka. Viņu interese un līdzdalība kopības dzīvē ir dziļāka.

«Bērnu bagātība un zemes īpašums ir stiprākās cilvēku saites pie dzimtenes un tautas.»¹⁾ Daudzbērnīgo asiņu un īpašuma saites ar valsti un tautu ir ciešākas nekā tiem, kas dzīvo bez pēcnācējiem. Tās ir labākais pamats spēcīgai tēvzemes mīlestībai.

Savos bērnos cilvēks pārdzīvo sevi. Tāpēc arī tas, kam ir bērni, skatas sev pāri, telpas ziņā — uz kopumu, laika ziņā — uz nākotni. Nevienam kopības labklājība nav tik tuva, kā tiem, kam daudz bērnu. Daudzbērnīgos pašas no sevis attīstas no viņu dabiskām rūpēm par saviem bērniem rūpes par visu kopību, par valsti.

Tauta, kurai maz daudzbērnu ģimeņu, zaudē ne tikai savu īsto dzīvo spēku, bet tai trūkst arī patiesa kopības gara, trūkst ciešas īpatņu saistības ar visu kopības organismu. Tādas tautas nacionālā eksistence arī šinī ziņā pakļauta bojā ejas draudiem.

Tikai daudzbērnu ģimenēm bagāta valsts var rēķināties ar augsti attīstītu pilsonības apziņu savos locekļos, kas ir valsts varas stiprais pamats. Tikai daudzbērnu ģimenēm bagātas valsts varas stiprais balsts ir spēcīga, patriotiska tauta. Tikai daudzbērnu ģimeņu tautā ir maz vietas savtīgām individa interesēm.

Daudzbērnu ģimeņu vecāku psihē ir likts dabisks pamudinājums uz lielāku centību, darba mīlestību, vispār upuru nešanu savas ģimenes labā. Pāreja uz upuriem visas kopības labā ir jo vieglāka. Piēnākuma apziņa, darbīgums, pašreizējās iedzīvotāju ikdienas dzīvē un lielos dzīves notikumos, tas ir daudzbērnu ģimeņu vecāku rakstura pamatkapitāls.

Daudzbērnu ģimeņu tautā patiešām «valsts ir paplašināta ģimene, un tēvzeme ir paplašināta tēva māja.»²⁾

Daudzbērnīgie sastāda tautas kopībā nevien bioloģiskā ziņā svarīgāko, bet arī moraliski vērtīgāko iedzīvotāju daļu, kas iemieso cildeno tautas kopības garu un valstisko apziņu.

Ja tagadējos apstākļos daudzbērnīgie ne vienmēr apstiprina šādu augstu vērtējumu, tad te pa daļai vainīga viņu sabiedriskā apkārtne, visā sabiedrība un it sevišķi tās bezbērnīgā daļa, kas neprot vai negrib cienīt un atzīt daudzbērnīgo vietu un nozīmi tautas un

¹⁾ R. Ungern-Sternberg. *Biologie und Oekonomie*. Berlin, 1936. Lpp. 75.

²⁾ F. Zahn. *Die deutsche Familie und der Wiederaufbau unseres Volkes*. Allg. Stat. Archiv. Br. 16., H. 1. 1926.

valsts dzīvē, kas netaisni izturēdamies pret daudz bērnu ģimenēm, sevišķi materialā ziņā, attur labākos cilvēkus no liela bērnu skaita. Tādēļ tagadējās daudz bērnu ģimenes ne reti ir moraliski mazvērtīgu cilvēku radītas, kas nav strādīgākie, pašreizējākie, labākie, bet bieži vien atrodas vēl naivā vairošanās tipa spēku varā. Tādēļ augšā izteikto uzskatu apgāšanai starp tagadējām daudz bērnu ģimenēm atrodami diezgan daudz materialu. Un tomēr, kaut arī naivi radītās, arī tagadējās daudz bērnu ģimenes ir zināmā mērā veselīga vide moraliski augstvērtīgu īpašību izkopšanai viņu radītājos. Nākotnes daudz bērniņie, kas par tādiem taps socialās izlīdzināšanas rezultātā, būs daudz lielākā mērā moralisko vērtību nesēji, daudz vairāk — labākie savas valsts pilsoņi.

6. Mūsu tautas lielākā nelaime.

Kas ir lielākais tautas spēks? Vai tas guļ zemes dziļumos, kur daba glabā varenas bagātības paaudzū paaudzēm? Vai tas dvašo-no birstošām druvām un apcirķņu pilnības? Vai, varbūt, tā ir skanošā metala muzika, kas spēlē himnu tautas spēkam? Vai, varbūt, lielgabalu stobri ir drošākie tautas spēka liecinieki?

Nē. Tautas dzīvības un nāves reģistrētāja — vēsture — zina stāstīt par tautām, kam nav bijis daudz lāpsta jācilā pēc zemes bagātībām. Un tomēr tām ir pietrūcis spēka palikt dzīvotājām un valdniecēm savās bagātajās zemēs. No vēstures skatuves nozudušas tautas, kas bija tik bagātas, kā spēja apcirķņus pildīt netikai zeltainiem labības, bet pat istiem zelta graudiem. Ir aizgājušas bojā tautas, kuru ieroči bija nesalīdzināmi pārāki par viņu kaimiņu ieročiem. Vairs tikai vēstures grāmatās mēs lasam romiešu, babiloniešu, fenīciešu, inku, senprūšu un desmitiem citu tautu un tautiņu vārdus, kuru nesēji visi jau sen sadrupuši par zemi. Tautas dzīvības uzturētājs spēks nav materiālo bagātību krājumi paši par sevi vien. Arī tautas patstāvība un politiskās kārtības stabilitāte nedod pietiekamu garantiju, ka vēstures aktos kādreiz pie tautas vārda nepievelk iznīcinošo krustu. Latīņu tauta, kas valdīja par visu tālaika pasauli, sen pazdusi laika skrējienā. Bēt sīkstie un miermīlīgie ķīnieši, kurus tik bieži ir postījuši un mākuši sveši iekarotāji, vēl šodien dzīvo pie savām krāsainām upēm, kā priekš gadu tūkstošiem.

Bez bagātības un varas tautai nepieciešams kas cits, lai tā spētu dzīvot un pastāvēt likteņa vētrās. Lielākais tautas spēks, kas spēj uzturēt tautu pie dzīvības, kas liek tautai dzīvot simtiem un tūkstošiem gadu, tā ir tautas dzīvotgriba. Latviešu vēsture mums apliecina, ka taisni tautas nesatricināmā dzīvotgriba ir bijusi galvenais un dažkārt vienīgais spēks, kam jāpateicas par mūsu nepazušanu laika plūsmā. Mūsu tautas dzīvotgriba un griba dzīvot brīvi, labi un labāk, ir ierakstījusī goda un slavas pilnas lapaspuses pasaules vēsturē. Tāpēc latvieša sirds saņņaudzas sāpēs lasot statistikas vestajās tautas likteņa grāmatās, ka latviešu dzīvā spēka bilance vēl jo projām nespēj uzrādīt vēlamo aktivitāti, lai varētu nākotnē justies droši par mūsu tautas visādu augšupeju.

Pēc visām domām un pārdomām par daudz bērnu ģimeņu nozīmi, nav grūti atbildēt jautājumam, kas ir latviešu tautas lielāka nelaime?

Cilvēki padoti tiem pašiem likumiem, kas dabā, kam klausā stādi un dzīvnieki. Kas nevairojas, nevar pastāvēt. Tautas, kas nevairojas un izlasē top mazvērtīgas, tās tautas tiek izdzēstas no dzīvības grāmatas. Latviešu tauta ir izmirstoša tauta, ja neiestājas pārmaiņas. Latviešu tauta arī kvalitatīvā ziņā top mazvērtīgāka, ja nav daudz bērnu ģimeņu. Izmirstoša, izvirstoša tauta — to mums sola nepietiekama ģimeņu auglība.

Kā katram vienam cilvēkam, tā arī visai tautai ģimene ir šūpulis. Ģimenē parādas dabas dotā dzīves likuma vispilnīgākais papildījums. Šis likums skan: mūžīga cilvēces uzturēšana un pārjaunošana, mūžīga tautas uzturēšana un pārjaunošana.

Tauta, kas dzimumdzīvē redz tikai baudu, nav dzīves spējīga. Tikai tām tautām, kas savu dzimumdzīvi racionalizē nevis baudu kāpināšanai, bet skaitā, miesā un garā spēcīgu pēcnācēju radīšanai, tikai tām pieder nākotne. «Tautu sabrukumam pa priekšu vienmēr ir gājis laulību sabrukums vadošajā šķirā.»¹⁾ Ģimenes auglība ir nacionālās attīstības pamats. Ģimenes izšķir tautas nākotnes progresa vai bojāejas jautājumus.

Tikai daudz bērnu ģimeņu mātes ir tautas mātes. Citas ir kā tukšas un pustukšas vārpas. Latviešiem maz vairs ir tautas mātu. Tautas druva līgo tukši salmi. Ja jaunu dzīvības graudu birumu nedod vienas paaudzes druva, tad nākošajā trūkst sēklas. Tukša un nabadzīga paliks mūsu druva, ja saimnieki vairāk nerūpēsies par druvas kuplumu un pašai sēklai nebūs pietiekoši iekšēja spara jo kupli sazelt.

Vēsture un statistika rāda mūsu laikmeta nopietnību. Būt vai nebūt latviešu tautai un valstij, tas ir šodienas un vistuvākās rītdienas jautājums. Hēgels gan kādreiz domāja, ka vēsture mācot, ka cilvēki no tās nekā nemācoties. Bet tā nedrīkst būt! Vēl ir laiks pārspēt mūsu tautas lielāko nelaimi!

Jāgādā, lai mūsu dzīves telpu piepilda latviešu cilvēki. Iedzīvotāju patukša zeme ir kā pamesta māja, kur katrs pasaules klaidonis var piemesties, un vēlāk vairs istajam saimniekam nepaliek nekas.

Latviešiem jārada jaunas dzīvības, lai šī zeme paliek mūžīgi latviešu zeme, un mūsu bērni un bērnu bērni, vēl daudzas paaudzes pēc mums, būtu tās raženi saimnieki.

Kas savu tautu mīl un negrib ļaut tai mirt, tam vajaga stāties to rindās, kuri cīnās pret ļaunāko tautas slimību. Tam vajag pašam kuplas ģimenes.

Un valsts augstākais uzdevums ir ņemt savas tautas bērnus savā aizsardzībā, ņemt daudz bērnu ģimeņu bērnus savā pavēnī, ar attie-

¹⁾ A. Basler. Eheschicksale und Völkerschicksale. Die Ehe. Berlin-Köln, 1927. Lpp. 66.

cīgiem likumiem nodrošinot viņu dzīvi un eksistenci. Tad lielā mērā būs izlīdzināta pretruna starp individa un tautas dzīvi, kāda rodas tagad, kad īpatnis grib dzīvot, kaut arī nacija ietu bojā. Jāveido apstākļi, kur tautas nākotni nešķēršlo individu patīgās intereses, bet tautas un individa dzīve būtu saskanīga. Jāveido apstākļi, kur tiem, kas negādā par tautas nākotni, tagadnē nav nekādu priekšrocību iepretim nākotnes gādniekiem, daudz bērniem. Valstij jābūt kā rūpīgai mātei savai tautai un it sevišķi savas tautas bērniem. «Katrā sabiedrībā ir kautkas no mātes, vai arī tā vajag būt. Sabiedrība ir patvērumu devēja, sargātāja un kopēja organizācija, klēpis, no kura nāk īpatnis un kurā tas kādā dienā atkal nogrimst... Tagadējā cilvēku sabiedrība ir viss kas cits, nevis sabiedrība-māte, ko no tās vajadzētu sagaidīt.»¹⁾

Valsts nedrīkst vairs vienaldzīgi vērot, ka tauta traucas lejupējas ceļā, ka iznīkst tautas spēka un dzīvības avots — ģimeņu auglība. Cilvēks ir mirklīga parādība, tauta — mūžīga. Valsts, tautas organizācija, savu nākotnes spēku būvē uz tautas dzīvā spēka pamata. Valsts spēks sakņojas tautas spēkā. Tāpēc valsts tiešais uzdevums gādāt par tautas reģenerāciju un pieaugumu, ja vajag, tā sasniegšanai tālejoši iejaukties arī individa personīgā dzīvē.

Tikai tauta pati un viņas organizācija, valsts, var glābt sevi no bojā ejas. Glābšanas ceļš ir daudz bērnu ģimeņu kopšanas ceļš.

Latviešu un Latvijas nākotne uz dzīvību un nāvi ir saistīta ar latviešu daudz bērnu ģimenēm. To uzvara izšķirs latviešu tautas dzīvības un valsts pastāvēšanas jautājumu Eiropas tautu krustceļos.

Noslēgums.

Daudz bērnu ģimenēm tautas un valsts dzīvē ir pamatnozīme. Daudz bērnu ģimeņu ietekme izpaužas visos valsts un tautas dzīves novados, jo daudz bērnu ģimenēm piekrīt svarīgais valsts dzīvās bāzes, iedzīvotāju, radīšanas uzdevums.

Daudz bērnu ģimenes ir tautas skaita un pieauguma sastādītājas. Vienīgi viņas spēj netikvien atjaunot, bet arī papildināt iedzīvotāju skaitu.

Daudz bērnu ģimenes ir iedzīvotāju kvalitāti ietekmētājs faktors. Veselīgas, ekonomiski labi situētas daudz bērnu ģimenes kalpo eigenikas mērķim, labāku nākotnes cilvēku veidošanai.

No daudz bērnu ģimeņu primārās, kvantitatīvās un kvalitatīvās nozīmes tautas bioloģiskā dzīvē izriet viņu sekundārā nozīme visā tautas un valsts dzīves sarežģītajā realitātē, jo bioloģiskais princips, apdzīvotības princips, ir dominējošais tiklab tautsaimniecībā, kā arī kultūras, politiskā, sabiedriskā dzīvē, visos cilvēku kopdzīves veidos un attīstībā, tautu un valsti it sevišķi uzsverot.

¹⁾ E. Bergmann. Erkenntnisgeist und Muttergeist. Breslau, 1932. Lpp. 275.

Reproducēdamas vai pavairodamas iedzīvotāju skaitu un kvalitāti, daudz bērnu ģimenes ir saimnieciski nozīmīgs faktors, jo viņas virza tuvāk vai tura tuvu visas tautas un katra individa dzīvi zināmā pakāpē iespējamam ekonomiskās labklājības maksimumam. Daudz bērnu ģimenes veido progresīvai tautsaimniecības attīstībai nepieciešamu normālu iedzīvotāju vecuma uzbūvi.

Daudz bērnu ģimenes, atjaunojamās un palielinājamās tautas dzīvo spēku, nostiprina un vairo tautas politisko nozīmi citu tautu vidū. Daudz bērnu ģimenes uztur tautu, dod iespēju tautai attīstīt un nest cilvēces kopībā savas īpatnās kultūras vērtības. Daudz bērnu ģimenes dod iespēju tautai pastāvēt savā teritorijā kā politikā un kulturā līdz zināmā pakāpei patstāvīgai vienībai. Daudz bērnu ģimenes ir valsts pamats un stiprums.

Latviešu tautas dzimstība un ģimeņu auglība nesasniedz vairs pat latviešu skaita uzturēšanai nepieciešamās normas. Šāds stāvoklis ir pastāvējis visus pēdējos 20—30 gadus, ar tendenci uz pastāvīgu latviešu bioloģiskās situācijas pasliktināšanos. Latviešu tautas un valsts dzīvē daudz bērnu ģimeņu nozīme ir jo sevišķi svarīga.

Daudz bērnu ģimenes ir tas spēks, kas spēj atturēt mūsu tautu no lielām saimnieciskām grūtībām. Daudz bērnu ģimenes ir tas spēks, kas spēj glābt mūsu tautu no bojāejas nākotnes politiskās vētrās, nākotnes nepārredzamos notikumos. Daudz bērnu ģimenēs ir latviešu tautas saimnieciskais, politiskais un kulturalais spēks.

Latviešu daudz bērnu ģimenes ir tautas labklājības devējas. Tas ir tautas pastāvības, patstāvības un neatkarības sargātājas.

Daudz bērnu ģimenes ir tautas un valsts nākotnes ķīla. Daudz bērnu ģimenēs ir tautas labākas nākotnes atslēgas.

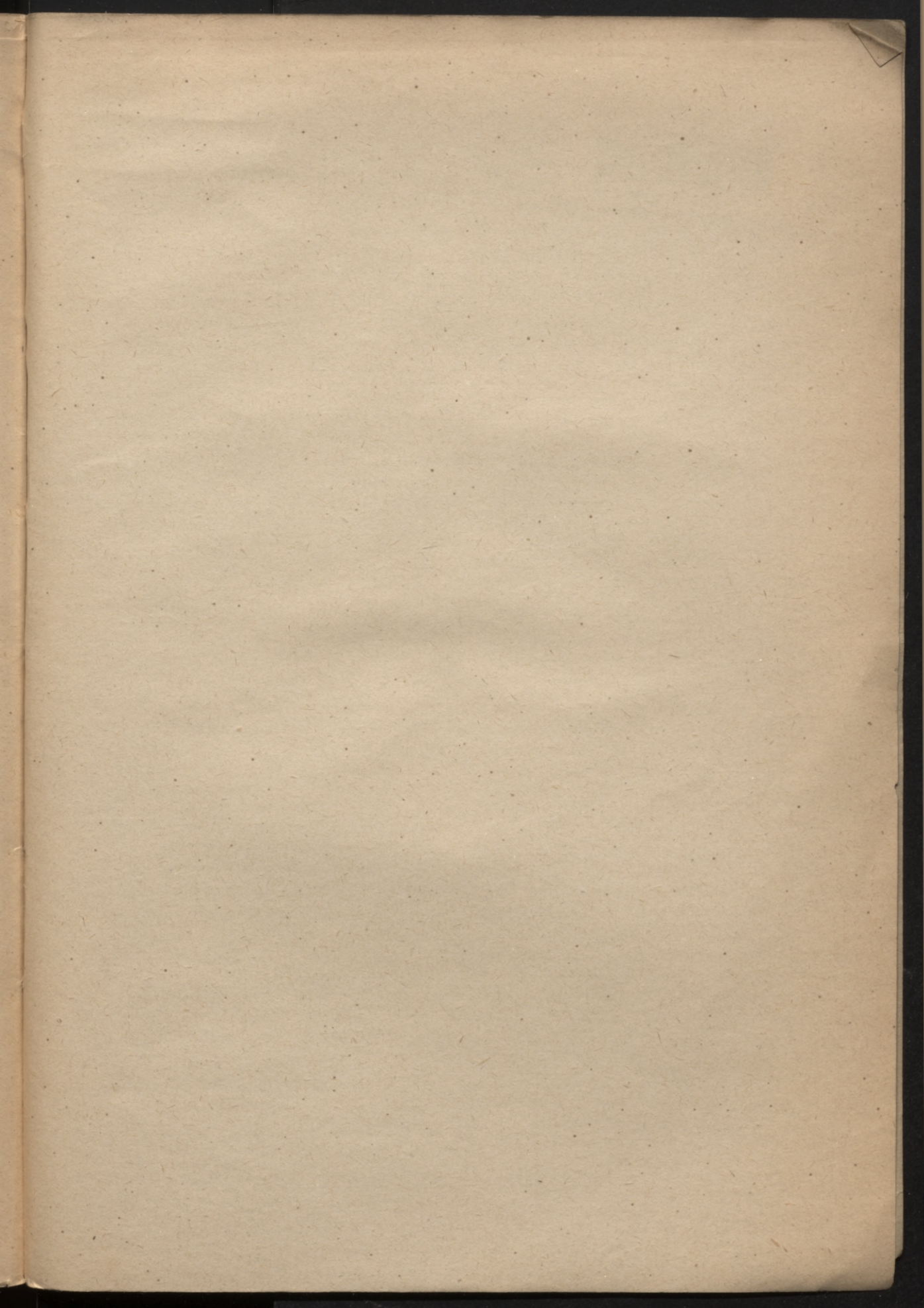
S A T U R S

	Lpp.
Ievads	3
I. Daudzbērnu ģimenes — tautas skaita un pieauguma devējas	6
1. Daudzbērnu ģimeņu primārās kvantitatīvās nozīmes vērtējums laika maiņās	7
2. Naivais un racionalais vairošanās tips	11
3. Cik lielas ģimenes vajadzīgas tautas dzīvā spēka uzturēšanai	20
4. Daudzbērnu ģimeņu nozīme iedzīvotāju skaita attīstībā	24
5. Mazģimenes sistēmas bioloģiskie rezultāti	26
II. Daudzbērnu ģimenes kā iedzīvotāju kvalitātes faktors	33
1. Daudzbērnu ģimeņu eigeniskā vērtība	37
2. Problema par fizioloģisko un sociālo ģimenes lieluma optimu	43
3. Daudzbērnu ģimeņu pedagoģiskā nozīme	49
4. Kvantitāte kā kvalitātes nesēja	51
III. Mūsu tautas bioloģiskā situācija	53
1. Latvijas iedzīvotāju skaita līdzšinējā attīstība	53
2. Dabīgā pieaugumā mānis	58
3. Mūsu ģimenes	68
IV. Bezbērņīguma izpausmes tautas vecuma uzbūvē	75
1. Vecuma figūras un to dinamika	75
2. Bērnu skaita samazināšanās	79
3. Īslaicīgais darba spējīgo iedzīvotāju pieaugums	80
4. Tautas novecošanās	81
5. Daudzbērnu ģimenes — iedzīvotāju vecuma uzbūves noturētājas	83

	Lpp.
V. Bez daudzbērnu ģimenēm — saimniecisks sabrukums . . .	84
1. Iedzīvotāju skaita samazināšanās — tautsaimniecības apsīkums	85
2. Bezbērnu saimniecība	86
3. Darba spēka problēma	88
4. Vecuma nasta	91
5. Daudzbērnu ģimeņu tautsaimniecība	92
6. Tautas dzīvais kapitāls	94
 VI. Bez daudzbērnu ģimenēm — nacionāla bojā eja	 97
1. Tautas un valsts stiprums — cilvēki	97
2. Briesmas palikt par latviešu minoritāti latviešu zemē	100
3. Sirmgalvju tautas nespēcība	101
4. Lielo un mazo tautu nacionālbioloģiskās pozīcijas . . .	102
5. Daudzbērņīgie — valsts labākie pilsoņi	103
6. Mūsu tautas lielākā nelaime	105
Noslēgums	107

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309061012

4. APR. 1940